

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Φιλολογίας

Γεώργιος Παλατσίδης

Μεταπτυχιακή διατριβή

**«Δράμα και Έπος: Ειδολογικές αναγνώσεις
στην *Αχιλλείδα* του Στατίου»**

Επιβλέπων: Αναπληρωτής Καθηγητής Ευάγγελος Καρακάσης

Ιωάννινα, Αύγουστος 2017

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1 – Ο Αχιλλέας, η Θέτιδα και οι Σκύριοι	8
Κεφάλαιο 2 – Ο Αχιλλέας ως Πενθέας και ως Βάκχος	44
Κεφάλαιο 3 – Το όνειρο της Θέτιδας	57
Συμπεράσματα	67
Βιβλιογραφία	70

Οι συντομογραφίες των συγγραφέων και των έργων ακολουθούν το Oxford Classical Dictionary, ενώ των περιοδικών το L' Année Philologique.

Χρησιμοποιήθηκαν οι εξής μεταφράσεις:

του Ν. Καζαντζάκη και Ι.Θ. Κακριδή (Αθήνα, 1988⁶) για την *Ιλιάδα* του Ομήρου
του Ζ. Σιδέρη (Αθήνα, 1987¹⁹) για την *Οδύσσεια* του Ομήρου
του Β.Ι. Λαζανά (Αθήνα, 1997) για τον *Όγδοο Ισθμιόνικο* του Πινδάρου
του Ι.Ν. Γρυπάρη (Αθήνα, 1930) για τους *Πέρσες* του Αισχύλου
της Κ. Συνοδινού (Αθήνα, 2005) για την *Εκάβη* του Ευριπίδη
της Σ. Νικολαΐδου-Αραμπατζή (Αθήνα, 2006) για τις *Βάκχες* του Ευριπίδη
του Κ. Γρόλλιου (Αθήνα, 1986) για την *Ωδή 1.7* του Οράτιου
του Θ. Παπαγγελή (Αθήνα, 1999) για την *Ars Amatoria* του Οβιδίου.

Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις οι μεταφράσεις είναι δικές μου.

Εισαγωγή

Η επίδραση της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας στην επική ποίηση του Στάτιου είναι επαρκώς βεβαιωμένη. Σύγχυση ως προς τη σχέση αυτή σίγουρα θα προκαλούσε στους μελετητές καταρχάς το γεγονός ότι ο ίδιος ο Στάτιος στις *Silvae* του, πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τη ζωή και το έργο του, δεν συγκαταλέγει κανέναν τραγικό ανάμεσα στους ποιητές που δίδασκε ο πατέρας του (5. 3. 148-158). Κυρίως, όμως, η σχέση της επικής ποίησης του Στάτιου με την αρχαία ελληνική τραγωδία δεν είναι εύκολα ανιχνεύσιμη εξαιτίας του γνήσιου ποιητικού του τάλαντου, με το οποίο έχοντας αφομοιώσει δημιουργικά την προγενέστερη, ελληνική και λατινική, παράδοση ενσωμάτωσε στο έργο του τα δάνεια στοιχεία τις περισσότερες φορές με τρόπο πρωτότυπο και υπαινικτικό.

Ο Στάτιος γεννήθηκε στη Νεάπολη, αποικία ευβοϊκή, η οποία διατήρησε τον ελληνικό της χαρακτήρα¹. Ο πατέρας του Στάτιου γεννήθηκε στη Βελία (ελληνική ονομασία Υέλη· μετονομάστηκε τελικά σε Ελέα), αποικία επίσης ελληνική, που ιδρύθηκε από Φωκαείς κατά τον 6ο π.Χ. αιώνα². Είναι πιθανό ο Στάτιος να μη γεννήθηκε και ανατράφηκε απλώς μέσα σε ελληνικό περιβάλλον ή να είχε κάποια απώτερη ελληνική καταγωγή, αλλά να ήταν ο ίδιος Έλληνας, που επέλεξε να γράψει στη λατινική³.

Είχε την τύχη ο πατέρας του να είναι ποιητής, βραβευμένος μάλιστα σε μεγάλους ποιητικούς αγώνες στην Ελλάδα (*Silv.* 5. 3. 141 κ.ε.)⁴, και να ενθαρρύνει και τον ίδιο να ασχοληθεί με την ποίηση, με τη *Θηβαΐδα εν προκειμένω* (*Silv.* 5. 3. 233 κ.ε.). Για την πνευματική συγκρότηση του Στάτιου, για την *doctrina* του, καθοριστικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι ο πατέρας του ήταν και γραμματικός, δάσκαλος δηλαδή της λογοτεχνίας (*Silv.* 5. 3. 146 κ.ε.)⁵. Δίδασκε, όπως φαίνεται από μια περιγραφή του «προγράμματος σπουδών» του, ελληνική επική και λυρική

¹ Hardie, A., *Statius and the Silvae*, Liverpool, 1983, 2-3, και τις παραπομπές του στις *Silvae*. Για την ελληνικότητα της Νεάπολης βλ. Στράβ. 5. 4. 7 και Tac. *Ann.* 15. 33. 2.

² Gossage, A.J., "Statius" στο D.R. Dudley (ed.), *Neronians and Flavians. Silver Latin I*, London and Boston, 1972, 186.

³ Holford-Strevens, L., "In search of Poplios Papinius Statius", *Hermathena* 168, 2000, 39-54.

⁴ Dewar, M., *Statius Thebaid X*, Oxford, 1991, xv. Ο K. Clinton ("Publius Papinius ST[---] at Eleusis", *TAPA* 103, 1972, 79-82) επιβεβαιώνει την παρουσία του πατέρα του Στάτιου στην Ελλάδα, ταυτίζοντάς τον με το πρόσωπο του οποίου το όνομα αναγράφεται σε επιγραφή που βρέθηκε στην Ελευσίνα.

⁵ Για τους γραμματικούς και την εκπαίδευση των Ρωμαίων κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους βλ. Duff, J.W., *A Literary History of Rome in the Silver Age. From Tiberius to Hadrian*, London, 1927· London and New York, 1964, 20-32.

ποίηση⁶. Ηχηρή απουσία στο curriculum αυτό αποτελεί η τραγική ποίηση⁷. Η καλύτερη εξήγηση ίσως να είναι ότι Στάτιος μνημόνευσε μόνο επικούς και λυρικούς ποιητές, επειδή και ο ίδιος έγραψε επική (*Θηβαΐδα* και *Αχιλλειάδα*) και λυρική ποίηση (*Silvae*), και να μη μνημόνευσε ποιητές που ανήκαν σε ένα *genus grande* το οποίο δε θα υπηρετούσε ποτέ παρά μόνο για να εμπνευστεί το λιμπρέτο μιας παντομίμας, της *Agave*⁸. Το χαμένο αυτό λιμπρέτο, πάντως, αποτελεί σοβαρή ένδειξη ότι ο Στάτιος γνώριζε τις *Βάκχες* και, επομένως, τον Ευριπίδη. Τέλος, ορθός φαίνεται ο συλλογισμός του A. Hardie ότι μάλλον είναι απίθανο όσοι προσέρχονταν στον πατέρα Στάτιο να προτιμούσαν έναν Λυκόφρονα από έναν Ευριπίδη⁹.

Ο Ευριπίδης, που στη διάρκεια της ζωής του δεν ήταν δημοφιλής, όπως μαρτυρούν οι λίγες νίκες του στα Διονύσια και η διακωμώδηση του ιδίου και του έργου του από συγχρόνους του, έγινε ο αγαπημένος τραγικός των μεταγενέστερων γενεών έως το τέλος της αρχαιότητας¹⁰. Ο *τραγικώτατος τῶν ποιητῶν* (Αριστ. *Ποιητ.* 1453a 29-30) άσκησε επίδραση τόσο στη ρωμαϊκή δραματική ποίηση, όπως φαίνεται από τις τραγωδίες του Σενέκα και από τα αποσπασματικώς παραδεδομένα έργα των προγενεστέρων του Σενέκα τραγωδών¹¹, όσο και στις κωμωδίες του Πλάτου και του

⁶ Στις *Silv.* (5. 3. 148-158) απαριθμούνται οι: Όμηρος, Ησίοδος, Επίχαρμος, Πίνδαρος, Αλκμάν, Ίβυκος, Σησίχορος, Σαπφώ, Καλλίμαχος, Λυκόφρων, Σώφρων και Κόριννα.

⁷ Ο C. McNelis ("Greek Grammarians and Roman Society during the Early Empire: Statius' Father and his Contemporaries", *CLAnt* 21, 2002, 67-94) έχει υποστηρίξει ότι το curriculum αυτό δεν αποτελούσε μια ανταπόκριση του πατέρα Στάτιου στις ανάγκες ενός ιδιόρρυθμου ελληνοφώνου περιβάλλοντος, αυτό της Νεάπολης στο οποίο ζούσε, αλλά ότι, λίγο-πολύ, αυτούς τους ποιητές δίδασκαν οι ομότεχνοί του γραμματικοί και στη Ρώμη. Αντιθέτως, κατά τον S.F. Bonner (*Education in Ancient Rome. From the elder Cato to the younger Pliny*, London, 1977· London and New York, 2012, 214), το «πρόγραμμα σπουδών» ενός γραμματικού θα περιελάμβανε σίγουρα κάποιες τραγωδίες του Ευριπίδη.

⁸ Holford-Strevens, 2000, 48. Ο Γιουβενάλης (7.82 κ.ε.) σαρκάζει τη «στροφή» του Στάτιου από τη *Θηβαΐδα* στην *Αγαθή* για βιοποριστικούς, ουσιαστικά, λόγους: ένα είδος «εκποίησης» της ποιητικής του τέχνης. Για την *Agave* βλ. Rose, H.J., *A Handbook of Latin. From the earliest times to the death of St. Augustine*, London, 1967 (ελλην. μετάφρ. Κ.Χ. Γρόλλιος, *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας. Από τη πεζογραφία του Αυγούστου ως τον Αύγουστο*, τόμ. 2, Αθήνα, 1978, 108) και Conte, G.B., «Η λογοτεχνία των αυτοκρατορικών χρόνων» στο F. Graf (ed.), *Einleitung in die Lateinische Philologie*, Stuttgart und Leipzig, 1997 (ελλην. μετάφρ. Δ.Ζ. Νικήτας, *Εισαγωγή στην Αρχαιογνωσία. Τόμος Β΄: Ρώμη*, Αθήνα, 2001· 2003², 271).

⁹ Hardie, 1983, 10.

¹⁰ Knox, B.M.W., "Euripides" στο P.E. Easterling και B.M.W. Knox (edd.), *The Cambridge History of Classical Literature I: Greek Literature*, Cambridge, 1985 (ελλην. μετάφρ. Ν. Κονομής, Χρ. Γρίμπα, Μ. Κονομή, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, 2005, 421-2). Βλ. και Garland, R., *Surviving Greek Tragedy*, London, 2004, 10.

¹¹ Bates, W.N., *Euripides. A Student of Human Nature*, New York, 1969, 20. Για την επίδραση του ευριπίδειου δράματος στους Έννιο, Ναίβιο, Πακούβιο και Άκκιο βλ. Albrecht, M. von, *Geschichte der römischen Literatur. Von Andronicus bis Boethius*, München, 1992 (αγγλ. μετάφρ. Fr. and K. Newman, *A History of Roman Literature, From Livius Andronicus to Boethius*, vol.1, Leiden, New York and Köln, 1997, 96 κ.ε.) για την επίδραση στον Λίβιο Ανδρόνικο και στον Σενέκα βλ. Boyle A.J., *Roman Tragedy*, London and New York, 2006, 27 κ.ε. και 202 κ.ε., αντιστοίχως.

Τερέντιου¹². Ο Β.С. Fenik¹³ έδειξε με τη διατριβή του την οφειλή του Βεργιλίου, το πρότυπο κάθε λατίνου επικού ποιητή¹⁴, στον Ευριπίδη. Επιπροσθέτως, όπως μας πληροφορεί ο Κοϊντιλιανός (*Inst.* 10.1.67-8), αποτελούσε πρότυπο για τις σχολές ρητορικής της εποχής του Στάτιου¹⁵. Συνεπώς, ο ελληνικής καταγωγής, και παιδείας, Στάτιος εύλογο ήταν να μη μείνει ανεπηρέαστος από την αρχαία ελληνική τραγωδία και προπαντός από τον Ευριπίδη.

Τη σχέση του Στάτιου με τον Ευριπίδη έδειξε πρώτος ο Α. Reussner¹⁶. Επιδράσεις του ευριπίδειου δράματος, όπως επίσης και των τραγωδιών του Αισχύλου και του Σοφοκλή, εντοπίζονται καταρχάς στη *Θηβαΐδα* του¹⁷. Η *Θηβαΐδα* έχει συνδεθεί πρωτίστως με τραγωδίες που άντλησαν την υπόθεσή τους από τον Θηβαϊκό μυθικό κύκλο: τους *Επτά επί Θήβας*¹⁸ του Αισχύλου, την *Αντιγόνη*¹⁹, τον *Οιδίποδα Τύραννο*²⁰ και τον *Οιδίποδα επί Κολωνών*²¹ του Σοφοκλή, τις *Ικέτιδες*²² και τις *Φοίνισσες*²³ του Ευριπίδη. Αλλά και τραγωδίες εκτός του Θηβαϊκού κύκλου

¹² Albrecht, 1997, vol.1, 94.

¹³ *The Influence of Euripides on Vergil's Aeneid*, diss. Princeton, 1960.

¹⁴ Ο Στάτιος (*Silv.* 4. 4. 55) τον αποκαλεί *magnus magister* (το παραθέτει ο Μ. Dewar, 1991, xxxix).

¹⁵ Vessey, D.W.T.C., *Statius and the Thebaid*, Cambridge, 1973, 69.

¹⁶ *De Statio et Euripide*, diss. Halle, 1921. Το παραθέτει ο J. Soerink (“Tragic/Epic: Statius’ Thebaid and Euripides’ Hyspipyte” στο Α. Augoustakis (ed.), *Flavian Poetry and its Greek Past*, Leiden and Boston, 2014b, 174).

¹⁷ Vessey, D.W.T.C., «Το Φλαβιανό Έπος» στο Ε. J. Kenney και W.V. Clausen, *The Cambridge History of Classical Literature. II: Latine Literature*, Cambridge, 1982 (ελλην. μετάφρ. Θ. Πίκουλας και Α. Σιδέρη-Τόλια, *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας*, 1998, 2010⁷, 754).

¹⁸ Williams, R.D., *P. Papini Stati Thebaidos Liber Decimus*, Leiden, 1972, xiv· Dominik, W.J., “Statius” στο J.M. Foley (ed.), *A Companion to Ancient Epic*, Oxford, 2005, 515· Soerink, J., *Beginning of Doom. Statius Thebaid 5.499-753: Introduction, Text, Commentary*, diss. Groningen, 2014a, 23 και 2014b, 171· Lauriola, R., “Suppliant Women”, στο R. Lauriola και K.N. Demetriou (edd.), *Brill’s Companion to the Reception of Euripides*, Leiden and Boston, 2015, 331· Marinis, A., “Statius’ Thebaid and Greek Tragedy: The Legacy of Thebes”, στο W.J. Dominik, C.E. Newlands και K. Gervais (edd.), *Brill’s Companion to Statius*, Leiden and Boston, 2015, 343-6.

¹⁹ Dominik, 2005, 515· Heslin, P.J., “Statius and the Greek Tragedians on Athens, Thebes and Rome”, στο J.J.L. Smolenaars, H.-J. van Dam και R.R. Nauta (edd.), *The Poetry of Statius*, Leiden and Boston, 2008, 111-2.

²⁰ Dominik, 2005, 515· Heslin, 2008, 111· Soerink, 2014a, 23 και 2014b, 171.

²¹ Dominik, 2005, 515· Heslin, 2008, 111 και 121· Criado, C., “The Constitutional Status of Euripidean and Statian Theseus. Some Aspects of the Criticism of Absolute Power in Statius’ Thebaid”, στο W.J. Dominik, C.E. Newlands και K. Gervais (edd.), *Brill’s Companion to Statius*, Leiden and Boston, 2015, 304.

²² Williams, 1972, xiv· Vessey, 2010⁷, 754· Delarue, F., *Stace, Poète Épique, Originalité et Cohérence*, Louvain et Paris, 2000, 36-7· Markus, D.D., “Grim Pleasures: Statius’s Poetic Consolations”, *Arethusa* 37, 2004, 115-6· Dominik, 2005, 515· Parkes, R., *Statius, Thebaid 4*, Oxford, 2012, xxx· Heslin, 2008, 111· Hulls, J.-M., “Greek Author, Greek Past: Statius, Athens, and the Tragic Self”, στο Α. Augoustakis (ed.), *Flavian Poetry and its Greek Past*, Leiden and Boston, 2014, 205-8· Criado, 2015, 291-306· Lauriola, 2015, 331-4.

²³ Williams, 1972, xiv· Vessey, 2010⁷, 754· Delarue, 2000, 36-7· Markus, 2004, 118-9· Dominik, 2005, 515· Hardie, P., “Narrative Epic” στο S. Harrison (ed.), *A Companion to Latin Literature*, Oxford, 2005, 97· Heslin, 2008, 111· Parkes, 2012, xxx· Hulls, 2014, 205-8· Soerink, 2014a, 23 και 2014b, 171·

επηρέασαν τη *Θηβαΐδα*: οι *Ευμενίδες*²⁴ του Αισχύλου, οι *Ηρακλείδες*²⁵, οι *Βάκχες*²⁶ και η *Υψιπόλη*²⁷ του Ευριπίδη.

Status quaestionis

Η *Θηβαΐδα* είναι ένα έργο ολοκληρωμένο που αποτελείται από 12 βιβλία, το magnum opus του Στάτιου και, επομένως, εύλογο είναι να έχει τύχει μεγαλύτερης προσοχής και ενδελεχέστερης μελέτης από ένα epos interruptum, όπως η *Αχιλλείδα*. Όμως και οι 1127 στίχοι που μας έχουν σωθεί από αυτήν δεν είναι λίγοι, όχι λιγότεροι, πάντως, επί παραδείγματι από μια τραγωδία του Σενέκα. Εξάλλου, για την ανάλυση και την ερμηνεία της *Αχιλλείδας* μέσω διακειμένων δεν απαιτείται να είναι έργο ολοκληρωμένο. Και, όμως, λίγα έχουν γίνει προς αυτή την κατεύθυνση και ακόμα λιγότερα στην κατεύθυνση του προσδιορισμού της φύσης και της έκτασης της οφειλής της *Αχιλλείδας* στην αρχαία ελληνική τραγωδία.

Είναι κοινός τόπος υπομνηματιστών και ευρύτερου κριτικού λόγου ότι ο Στάτιος αντλεί τη μυθική εκδοχή για το επεισόδιο στη Σκύρο του πρώτου βιβλίου του από τους *Σκυρίους* του Ευριπίδη²⁸. Στις πλείστες των περιπτώσεων, ωστόσο, πρόκειται για απλές διαπιστώσεις αυτής της σχέσης και στην καλύτερη για μια αναδρομή στην εξέλιξη του μύθου από τον Όμηρο ως τον Στάτιο, όπως αυτή στην οποία προβαίνει ο O.A.W. Dilke²⁹. Κατά τα άλλα, το κλασικό στο είδος του υπόμνημά του για την *Αχιλλείδα* σπανίως παραπέμπει στους αρχαίους τραγικούς. Χαρακτηριστικό είναι ότι στη μία περίπτωση που παραπέμπει στις *Βάκχες* (734 κ.ε., 1103 κ.ε.) αφορά στους στίχους 1. 596-7 για τον τελετουργικό σπαραγμό των ζώων και το ξερίζωμα δέντρων, ενώ δε σχολιάζει καθόλου τον στίχο 1. 840, όπου ευθέως αντιπαραβάλλεται ο Αχιλλέας με τον Πενθέα! Ο M.S. Cyrino στο άρθρο του “Heroes in D(u)ress: Transvestism and Power in the Myths of Herakles and Achilles”³⁰ αντιπαραθέτει τον Αχιλλέα με τον Πενθέα, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι ο

Criado, 2015, 304· Scharffenberger, E.W., “Phoenician Women”, στο R. Lauriola και K.N. Demetriou (edd.), *Brill’s Companion to the Reception of Euripides*, Leiden and Boston, 2015, 295-304.

²⁴ Heslin, 2008, 121.

²⁵ Heslin, 2008, 121.

²⁶ Parkes, 2012, xxx· Soerink, 2014, 178.

²⁷ Vessey, 2010⁷, 754· Delarue, 2000, 36-7· Parkes, 2012, xxix-xxx· Soerink, 2014a, 23-37 και 2014b, 171-191.

²⁸ Βλ. σελ. 8, σημ. 40 της παρούσας εργασίας.

²⁹ *Statius. Achilleid*, Cambridge, 1954· Exeter, 2005, 10-2.

³⁰ *Arethusa* 31, 1998, 236-8.

πρώτος αντιπροσωπεύει μια επιτυχημένη περίπτωση ενηλικίωσης, ενώ ο δεύτερος αποτυγχάνει να ανδρωθεί, καθώς γίνεται θύμα της ίδιας του της μητέρας. Στην ανάλυση ακριβώς αυτής της αντιστοιχίας, Αχιλλέα – Πενθέα, αφιερώνει πολλές σελίδες της μονογραφίας του για την *Αχιλλήίδα* ο P.J. Heslin³¹ (σσ. 242-254), ενώ στην ενότητα *Euripides* (σσ. 195-8) κάνει λόγο για την επίδραση των *Σκυρίων* στην *Αχιλλήίδα* και για την παρουσία τροφού στην εκδοχή του Στάτιου, σήμα κατατεθέν του ευριπίδειου δράματος. Τέλος, κάνει μια σύντομη νύξη στο μοτίβο του βιασμού κατά τη διάρκεια θρησκευτικής εορτής, που γνώρισε ιδιαίτερη επίδοση στη Νέα Κωμωδία, αλλά η απώτατη καταγωγή του εντοπίζεται στον *Ιωνα* του Ευριπίδη (σσ. 242-3). Η μονογραφία του Heslin προσεγγίζει μόνο κατά περίπτωση διακειμενικά την *Αχιλλήίδα*, χωρίς να είναι ούτε εξαντλητική ούτε προσανατολισμένη αυστηρά στην επίδραση, έστω του ευριπίδειου, δράματος. Κυρίως, όμως, δεν ενδιαφέρεται να αναδείξει πως συμβάλλουν τα ευριπίδεια διακειμενα στην παραγωγή τραγικού νοήματος και η ανάλυσή του λαμβάνει διαστάσεις ανθρωπολογικές και ψυχαναλυτικές. Ο N.W. Bernstein στο *In the Image of the Ancestors: Narratives of Kinship in Flavian Epic*³² παρατηρεί ότι ο Αχιλλέας παραλληλίζεται όχι μόνο με τον Πενθέα αλλά και τον Βάκχο και ότι ουσιαστικά με την απόρριψή του προδιαγράφεται το τέλος των δύο ηρώων. Οι συσχετισμοί ανάμεσα στην *Αχιλλήίδα* και στις *Βάκχες*, στους οποίους προβαίνει η V. Panoussi στο άρθρο της “Dancing in Skyros”³³, αφορούν στις βακχικές τελετές και τους μαιναδικούς χορούς, οι οποίοι ως γυναικείες εκδηλώσεις αποδυναμώνουν τον Πενθέα και τον Αχιλλέα.

Στόχοι – Μεθοδολογικές παρατηρήσεις

Διαπιστώνεται, συνεπώς, ένα κενό στη βιβλιογραφία όσον αφορά στη σχέση της *Αχιλλήιδας* με την αρχαία ελληνική τραγωδία. Η παρούσα εργασία στα περιορισμένα όριά της δεν φιλοδοξεί να το καλύψει ούτε σε όλο του το βάθος ούτε σε όλη του την έκταση. Θα εξετάσει όμως τρεις περιπτώσεις της συμβολής αυτής της επίδρασης, της ευριπίδειας ως επί το πλείστον, στη διακειμενική σκιαγράφηση των πρωταγωνιστών του πρώτου βιβλίου, του Αχιλλέα, της Θέτιδας και της Δηιδάμειας, ως τραγικών προσώπων και στην παραγωγή τραγικού νοήματος στην *Αχιλλήίδα*.

³¹ Heslin, P.J., *The Transvestite Achilles. Gender and Genre in Statius' Achilleid*, Cambridge, 2005, 195-8.

³² Toronto, Buffalo and London, 2008, 117-8.

³³ Στο A. Augoustakis (ed.), *Ritual and Religion in Flavian Epic*, Oxford, 2013, 349-350.

Επίσης, θα δείξει ότι με την ενεργοποίηση τους τα τραγικά διακείμενα, ενδοκειμενικά, λειτουργούν ως προλήψεις και, ποιητολογικά, ότι ενισχύουν τον ηρωικό χαρακτήρα του έπους.

Για την *Αχιλλήίδα* ισχύει αυτό που διαπιστώνει ο R. Cowan για κάθε κείμενο: “All texts are intertextual”³⁴. Για τη λατινική γραμματεία ισχύει περισσότερο, καθώς έχει επηρεαστεί από την αρχαιοελληνική³⁵, και την έχει συνειδητά μιμηθεί (*imitatio*) και ανταγωνιστεί (*aemulatio*), ενώ για το φλαβιανό έπος γνωρίζουμε, επιπλέον, ότι έθεσε ως κύριο πρότυπο του την *Αινειάδα* και οι ποιητές του αντιστοίχως τον Βεργίλιο³⁶, έναν *poeta doctus*, ο οποίος άντλησε το υλικό του από πλήθος πηγών. Ένας *doctus poeta*, με δίγλωσση παιδεία, ήταν και ο Στάτιος, ο οποίος συχνά παραπέμπει με τρόπο υπαινικτικό στην προγενέστερη παράδοση. Για αυτόν τον λόγο, η αποκωδικοποίηση των υπαινιγμών του σε άλλα κείμενα είναι επιβεβλημένη για την παραγωγή νοήματος στην *Αχιλλήίδα*.

Στη διακειμενική προσέγγιση των υπό συζήτηση χωρίων της *Αχιλλήιδας* σημαντική συνδρομή προσέφερε το βιβλίο του S. J. Harrison *Generic Enrichment in Vergil and Horace*³⁷, κυρίως για τα υποδείγματα διακειμενικής ανάλυσης αλλά και για τη θεωρία του «ειδολογικού εμπλουτισμού». Χρήσιμα επίσης, ως ολοκληρωμένες «προτάσεις» συν-ανάγνωσης ενός ρωμαϊκού έπους, της *Αινειάδας* εν προκειμένω, με την αρχαία ελληνική τραγωδία, ήταν τα *The Influence of Euripides on Vergil's Aeneid*³⁸ του B.C. Fenik και *Greek Tragedy in Vergil's "Aeneid". Ritual, Empire, and Intertext*³⁹ της V. Panoussi.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα εξεταστεί το πώς αξιοποίησε ο Στάτιος τους *Σκυρίους* του Ευριπίδη στο επεισόδιο της Σκύρου, στο δεύτερο τον

³⁴ Dilke, 2005, xvii. Επίσης, είναι ορθή η παρατήρηση της J. de Romilly (*L'Évolution du Pathétique D'Eschyle a Euripide*, Paris, 1961· ελλ. μετάφρ. Μ. Αθανασίου και Κ. Μηλιαρέση, *Η Εξέλιξη του Πάθους. Από τον Αισχύλο στον Ευριπίδη*, Αθήνα, 2000, 13): «Κάθε γνώση φωτίζεται με την σύγκριση. Ειδικά, κάθε λογοτεχνικό έργο γίνεται πιο κατανοητό όταν μπορούμε να το εντάξουμε, όσο το δυνατόν καλύτερα, μαζί με τα έργα που προηγήθηκαν και τα οποία το προσδιόρισαν».

³⁵ Ο Ε. Καρακάσης (2014, 307) παρατηρεί ότι η διακειμενική (συν-)ανάγνωση ενός κειμένου είναι συνηθισμένη πρακτική στον χώρο της λατινικής γραμματείας ήδη από την αρχαιότητα.

³⁶ Ο S. Hinds (*Allusion and Intertext: Dynamics of Appropriation in Roman Poetry*, Cambridge, 1998) επισημαίνει ότι ήδη στη νερόνια περίοδο, και στη φλαβιανή που ακολούθησε, θεωρούνταν κλασικοί οι ποιητές της αυγούστειας και ότι ο Βεργίλιος ήταν για τους φλαβιανούς επικούς ποιητές ό,τι ο Όμηρος για τον Βεργίλιο.

³⁷ Oxford, 2007. Βλ. και τα άρθρα του Ε. Καρακάση στη *Δωδώνη* «Βουκολική Ποιητική και Πανηγυρική ρητορική στα χρόνια του Νέρωνα. Ποιμενική παράδοση και νεωτερικότητα στην πρώτη Εκλογή του Καλπούρνιου του Σικελού» (*Φιλολογία* 38-9, Ιωάννινα, 2012, 468-513) και «Moras solvit belli: Ο Καίσαρας του Λουκανού στον Ρουβίκωνα (B.C. 1.183-227)» (*Φιλολογία* 40-1, Ιωάννινα, 2014, 283-316).

³⁸ Βλ. σελ. 3, σημ. 13.

³⁹ Cambridge, 2009.

τρόπο με τον οποίο η *Αχιλλίδα* «συνομιλεί» με τις *Βάκχες* του Ευριπίδη και στο τρίτο κεφάλαιο το όνειρο της Θέτιδας (1. 129-140) μέσω της συνανάγνωσής του με τα όνειρα της Άτοσσας στις *Πέρσες* του Αισχύλου και της Εκάβης στην ομώνυμη τραγωδία του Ευριπίδη.

Κεφάλαιο 1 – Ο Αχιλλέας, η Θέτιδα και οι Σκύριοι

Είναι *communis opinio* ότι οι *Σκύριοι* του Ευριπίδη υπήρξαν το λογοτεχνικό πρότυπο του Στάτιου στο «επεισόδιο στη Σκύρο» στο πρώτο βιβλίο της *Αχιλλήϊδας* του⁴⁰. Και παρόλο που υπήρξαν και περιπτώσεις στη βιβλιογραφία κατά τις οποίες αναφέρθηκαν όλες οι εκδοχές του μυθικού επεισοδίου που συνέδεαν τον Αχιλλέα με τη Σκύρο⁴¹ ή και αντιπαραβλήθηκε η *Αχιλλήϊδα* με την τραγωδία του Ευριπίδη⁴², δεν σχολιάστηκαν ικανοποιητικά τα αποτελέσματα της επιλογής του Στάτιου να ακολουθήσει την ευριπίδεια εκδοχή του μύθου. Πιο συγκεκριμένα, δεν έχουν επισημανθεί τα πλεονεκτήματα που προσέφεραν οι *Σκύριοι* του Ευριπίδη στον Στάτιο για τη σκιαγράφηση των βασικών προσώπων του επεισοδίου, του Αχιλλέα, της Θέτιδας και τη Δηιδάμειας, ιδίως ως τραγικών ηρώων, αλλά και για να προσδώσει τραγικότητα στο σύνολο του πρώτου βιβλίου, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του καταλαμβάνεται από το επεισόδιο στη Σκύρο (στ. 1. 242-396 και 1. 560-960)⁴³.

Για να εκτιμήσουμε τη συμβολή της αποσπασματικά⁴⁴ σωζόμενης τραγωδίας του Ευριπίδη στην παραγωγή τραγικού νοήματος στην *Αχιλλήϊδα*, θα πρέπει πρώτα να εξετάσουμε τι οφείλει η δεύτερη στην πρώτη, καθώς και τις υπόλοιπες εκδοχές του μύθου που πραγματεύονταν την παρουσία του Αχιλλέα στη Σκύρο και τις οποίες δυνητικά είχε διαθέσιμες ο Στάτιος. Θα ξεκινήσουμε από την Υπόθεση της

⁴⁰ Körte, A., “Euripides’ Skyrier”, *Hermes* 69, 1934, 8· Dilke, 2005, 11· Albrecht, 1997, vol. 2, 947· Delarue, 2000, 37· Heslin, 2005, 195-8. Στην ομότιτλη τραγωδία του Σοφοκλή απεσταλμένοι των Ελλήνων (ο Οδυσσεύς και ο Φοίνικας) έρχονται στη Σκύρο για να πάρουν μαζί τους στην Τροία όχι τον Αχιλλέα, αλλά τον Νεοπτόλεμο. Για το θέμα των *Σκυρίων* του Σοφοκλή βλ. Jebb, R.C., Headlam, W.G. και Pearson, A.C. (edd.), *The Fragments of Sophocles, Vol. 2*, Cambridge, 1917· 2009, 191-3· Frazer, J.G. *Apollodorus. The Library*, London and New York, 1921, 73, σημ. 2· Webster, T.B.L., *An Introduction to Sophocles*, London, 1936, 1969² (ελλην. μετάφρ. Ι.Α. Μπάρμπας, *Εισαγωγή στον Σοφοκλή*, Θεσσαλονίκη, 1994, 197)· Bates, W.N., *Sophocles. Poet and Dramatist*, New York, 1940· 1969, 262-3· Lesky, A., *Die tragische Dichtung der Hellenen*, Göttingen, 1956, 1972³ (ελλην. μετάφρ. Ν.Χ. Χουρμουζιάδης, *Η Τραγική Ποίηση των Αρχαίων Ελλήνων*, τόμ. Β΄, Αθήνα, 1987, 1990², 100)· Carden, C., *The Papyrus Fragments of Sophocles. An edition with prolegomena and commentary*, Berlin and New York, 1974, 94· Sommerstein, A.H., “Fragments and Lost Tragedies” στο A. Markantonatos (ed.), *Brill’s Companion to Sophocles*, Leiden and Boston, 2002, 202. Ο L. Campbell (*Sophocles. The Plays and The Fragments*, Oxford, 1879· Hildesheim, 1969, 529) υποστήριξε ότι τα αποσπάσματα σχετίζονται με τον αντίκτυπο που προκάλεσε στη Σκύρο η είδηση του θανάτου του Αχιλλέα.

⁴¹ Dilke, 2005, 10-2.

⁴² Heslin, 2005, 195-8.

⁴³ Είναι δυνατόν να προσμετρηθεί και το συμβούλιο των Ελλήνων, κατά το οποίο ο Κάλχας αποκαλύπτει το καταφύγιο του Αχιλλέα και λαμβάνεται η απόφαση για την αποστολή του Οδυσσέα και του Διομήδη στη Σκύρο (1. 491 κ.ε.), και το οποίο, επομένως, σχετίζεται ευθέως με το επεισόδιο στη Σκύρο.

⁴⁴ Από την τραγωδία μας έχουν παραδοθεί έξι αποσπάσματα (F 681a-686), συνολικά 15 στίχων, και μια παπυρική Υπόθεση (PSI 1286), επίσης σε αποσπασματική μορφή. Ακολουθώ την έκδοση του R. Kannicht, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, vol. 5, Göttingen, 2004.

τραγωδίας, διότι, έστω και αδρομερώς, μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες από τα περιορισμένα αποσπάσματα της τραγωδίας:

Σκύριοι, ὦν ἀρχή·

ᾧ Τυνδάρεια παῖ Λάκαινα [- υ - (F 681 α)

ἢ δ' ὑπόθεσις·

- 12 Θέτιδος τοῦ παιδὸς Ἀχιλλέω[ς τὴν εἴμαρ-
μένην ἐπεγνοκυίας, τῆ[ς] πρὸς Ἴλι-
ον στρατείας αὐτὸν ἀ[πείργειν θέ-
λουσα κόρης ἐσθῆ[τ]ι κρύψασα παρέθε-
16 το Λυκομήδει τῷ Σκυρί[ων δυνά-
στη. τρέφων δ' ἐκεῖνος [θυγατέρα
μητρὸς ὀρφανὴν ὄνομα [Δηϊδάμει-
αν, ταύτη συνεπαρθένευε[ν αὐτὸν ἀ-
20 γνο[οῦμ]ενον ὅς ἐστιν. ὁ δ[ὲ] λαθραῖ-
ος [ὑπο]κλέψας τὴν Δηϊδά[μειαν ἔγ-
κυ[ον ἐπ]οίησεν. οἱ δὲ περὶ τ[ὸν Ἀγαμέ-
μνον[α] χρησμῶν αὐτοῦς κ[ελευόν-
24 των χ[ωρ]ῖς Ἀχιλλέως μὴ π[οιεῖσθαι
τὴν στ[ρα]τεῖ[α]ν.(.)[...].[
Διομήδ[...]] καιν[
27 καταν[ο]ήσαν[τες

(= Η Θέτιδα επειδή γνώριζε το πεπρωμένο του παιδιού της, Αχιλλέα, θέλοντας να τον εμποδίσει να εκστρατεύσει εναντίον του Ιλίου, τον εμπιστεύτηκε μεταμφιεσμένο με γυναικεία ενδύματα στον βασιλιά των Σκυρίων (στ. 17). Εκείνος που ανέτρεφε κόρη με το όνομα Δηϊδάμεια, ορφανή από μητέρα, τη μεγάλωνε μαζί με τον Αχιλλέα, χωρίς να γνωρίζει ποιος είναι (στ. 20). Ο Αχιλλέας κρυφά την κατέστησε έγκυο (στ. 22). Επειδή χρησμοί πρόσταζαν όσους βρίσκονταν υπό τις διαταγές του Αγαμέμνονα να μην εκστρατεύσουν χωρίς τον Αχιλλέα ...).

Αν αντιπαραβάλλουμε μ' αυτήν την Υπόθεση το επεισόδιο στη Σκύρο όπως παρουσιάζεται στην *Αχιλλείδα*, θα διαπιστώσουμε ότι η «σύνοψη» της τραγωδίας και η αφήγηση του Στάτιου συμφωνούν στα βασικά σημεία τους. Κοινά σημεία είναι: ότι

η Θέτιδα, επειδή γνωρίζει την *είμαρμένην* του Αχιλλέα, δηλαδή πως θα πεθάνει στην Τροία, για να τον εμποδίσει να λάβει μέρος στην εκστρατεία, τον θέτει με μορφή κόρης υπό την προστασία του «δυνάστη» της Σκύρου, Λυκομήδη· ότι η κόρη του Λυκομήδη, Δηιδάμεια, συναναστρεφόταν τον μεταμφιεσμένο Αχιλλέα και εκείνος τη βιάζει. Επίσης, και στα δύο έργα γίνεται λόγος για τους *περι τὸν Ἀγαμέμνονα*, τους αρχηγούς των Ελλήνων (πιθανώς σε συνέλευσή τους) και για χρησμούς. Τέλος, και στα δύο είναι κοινά τα πρόσωπα του Διομήδη, του Οδυσσέα, στον οποίο αποδίδονται τα λόγια του αποσπάσματος 683a, και της τροφού (απόσπασμα 682).

Το ότι η Δηιδάμεια είναι *μητρὸς ὀρφανή* (Υπόθεση στ. 18) ρητῶς δε δηλώνεται απ' τον Στάτιο, αλλά μάλλον συνάγεται *ex silentio*. Δε γίνεται ποτέ λόγος για τη μητέρα της, «πανταχού παρών» είναι μόνο ο πατέρας της, Λυκομήδης, ενώ σε μια μόνο περίπτωση γίνεται λόγος για την τροφὸς της Δηιδάμειας. Σε αυτήν την τροφὸς η νεαρή εκμυστηρεύεται την ερωτική της «περιπέτεια» με τον Αχιλλέα και από αυτήν ζητεί το «παράνομο» ζευγάρι να κρύψει τον καρπὸς του έρωτά του (1. 669-74)⁴⁵.

Μια διαφορά ανάμεσα στα δύο έργα είναι ότι στην Υπόθεση των *Σκυρίων οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀγαμέμνονα* έλαβαν χρησμούς να μην πραγματοποιήσουν την εκστρατεία χωρίς τον Αχιλλέα, ενώ στην *Αχιλλήιδα* ο Κάλχαντας αποκαλύπτει μέσω μαντείας το νησί στο οποίο είναι κρυμμένος ο μεταμφιεσμένος Αχιλλέας. Πουθενά στον Στάτιο δε φαίνεται ότι έχει προφητευθεί πως δεν είναι δυνατόν η Τροία να εκπορθηθεί χωρίς τη συμμετοχή του Αχιλλέα⁴⁶. Οι Δαναοί θα αναζητήσουν τον Αχιλλέα, επειδή τον αγαπούν και πιστεύουν ότι είναι ο μόνος ικανός να αντιμετωπίσει τον Έκτορα και να φέρει τον όλεθρο στους Τεύκρους και στον Πρίαμο (1. 473-6), εξαιτίας της εκπαίδευσής του (1. 476-9), της σχεδόν ουράνιας καταγωγής του (1. 479) και επειδή είναι άφθαρτος χάρη στα νερά της Στύγας (1. 480-1). Αυτόν θεωρούν ανώτερο από τους άλλους ήρωες (1. 499-501), αυτόν λατρεύουν ως θεό (1. 503-4). Συνεπώς, στην *Αχιλλήιδα* είναι οι ίδιοι οι συμπολεμιστές του Αχιλλέα που αναγνωρίζουν την καθολική υπεροχή του, ότι είναι ο *ἄριστος τῶν Ἀχαιῶν*, χωρίς τη μεσολάβηση κάποιας «άνωθεν εντολής». Αν αποκλίνει εδώ ο Στάτιος από την ευριπίδεια εκδοχή

⁴⁵ Ο Heslin (2005, 195-7) θεωρεί ακριβῶς την παρουσία της τροφού ως υπαινιγμὸς του Στάτιου στους *Σκυρίους* του Ευριπίδη και ότι δεν χρειάστηκε ο επικός ποιητής να αναφέρει τον τρόπο που η τροφὸς έκρυψε την εγκυμοσύνη της Δηιδάμειας, επειδή ήταν γνωστός από την τραγωδία, (*ἡ παῖς νοσεῖ σου κάπικινδύνως ἔχει*, απ. 682).

⁴⁶ Ο Οδυσσέας στο δεύτερο βιβλίο της *Αχιλλήιδας* (2. 32) λέει στον Αχιλλέα: “*tene ... magnae vastator debite Troiae*” («Εσύ δεν είσαι ... που οφείλεις να καταστρέψεις τη μεγάλη Τροία»), αλλά αυτό το “*debite*” δε συνδέεται ρητῶς με κανένα χρησμό. Πβ. και 2. 55-8, όπου δηλώνεται ότι ήταν προορισμένος να πολεμήσει μαζί με τους Αχαιούς.

είναι, πιθανώς, επειδή θέλει να εξάρει την πολεμική αρετή του Αχιλλέα. Το αποτέλεσμα, ωστόσο, όσον αφορά στην εξέλιξη του μύθου, είναι το ίδιο και στις δύο περιπτώσεις: οι Δαναοί θα αναθέσουν στον Οδυσσέα και στον Διομήδη να εντοπίσουν και να επιστρατεύσουν τον Αχιλλέα.

Μεγαλύτερης σημασίας για την εξέλιξη της πλοκής διαφορά είναι η αναφορά μόνο μιας κόρης στην Υπόθεση των *Σκυρίων* (στ. 17)⁴⁷, τη στιγμή που στην *Αχιλλίδα* ο Λυκομήδης έχει πολλές κόρες (*satae Lycomedae sorores*⁴⁸, 1. 286), και, εννοείται, η Δηιδάμεια έχει πολλές αδελφές (*Deidamia chori pulchrisque sororibus obstat*, 1. 296⁴⁹). Αν στο ότι ο Λυκομήδης είχε μόνο μια κόρη συνεκτιμήσουμε και την παρουσία χορού που απαρτιζόταν από άνδρες, όπως φαίνεται από τον αρσενικού γένους τίτλο της τραγωδίας, *Σκύριοι*, τότε καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι στην αυλή του «δυνάστη» της Σκύρου υπήρχαν δύο νεαρές γυναίκες, η Δηιδάμεια και ο μεταμφιεσμένος Αχιλλέας. Στην περίπτωση αυτή γίνεται αντιληπτό ότι θα αποδυναμωνόταν δραματικά, ή και θα παραλειπόταν⁵⁰, η σκηνή της αποκάλυψης του Αχιλλέα, αφού ο Οδυσσέας δεν θα χρειαζόταν να εντοπίσει τον Αχιλλέα κρυμμένο ανάμεσα σε όμιλο κοριτσιών, χρησιμοποιώντας το τέχνασμα των δώρων και της σάλπιγγας⁵¹. Ο Heslin εξετάζοντας τη σχέση της *Αχιλλίδας* με τους *Σκυρίους* του

⁴⁷ Heslin, 2005, 197-8. Βλ. και Körte, 1934, 4 κ.ε. Ο μυθογράφος Υγίνος, πάντως, στις *Fabulae* 96, που θεωρείται ότι ακολουθεί τους *Σκυρίους* (Bates, 1969, 289· Rusten, J., “Dicaearchus and the *Tales from Euripides*”, *GRBS* 23, 1982, 357) κάνει λόγο για πολλές κόρες (*Thetis Nereis cum sciret Achillem filium suum quem ex Peleo habebat, si ad Troiam expugnandam isset, periturum, commendavit eum in insulam Scyro ad Lycomedem regem, quem ille inter virgines filias habitu feminino servabat nomine mutato, nam virgines Pyrrham nominarunt ...*) («Η Νηρηίδα Θέτιδα επειδή γνώριζε ότι ο γιος της Αχιλλέας, τον οποίο είχε αποκτήσει από τον Πηλέα, θα πέθαινε, αν πήγαινε να πολιορκήσει το Ίλιο, τον εμπιστεύτηκε στον βασιλιά Λυκομήδη στο νησί της Σκύρου. Ο βασιλιάς είχε τον Αχιλλέα ανάμεσα στις νεαρές κόρες του με γυναικεία ενδυμασία και άλλο όνομα. Τον αποκαλούσαν, δηλαδή, οι κόρες Πύρρα ...»). Για το ότι ο μυθογράφος αντλούσε το υλικό του από τις τραγωδίες του Σοφοκλή και του Ευριπίδη βλ. Sommerstein, 2002, 205. Επίσης, σε πίνακά του ο Πολύγνωτος (5ος αι. π.Χ.), σύμφωνα με τη μαρτυρία του Πανσανία (1. 22. 6), απεικόνιζε τον Αχιλλέα «*όμοῦ ταῖς παρθένους ἔχειν ἐν Σκύρῳ δίαταν*».

⁴⁸ Οι παραπομπές στην *Αχιλλίδα* ακολουθούν την έκδοση του D.R. Shackleton Bailey, *Statius. Thebaid, Books 8-12. Achilleid*, Cambridge (Massachusetts) and London, 2003.

⁴⁹ Πβ. 1. 208, 1. 290 κ.ε., 1. 301, 1. 340 κ.ε., 1. 366-78, 1. 563 κ.ε., 1. 603 κ.ε., 1. 751 κ.ε., 1. 757 κ.ε., 1. 783, 1. 795, 1. 799-800, 1. 808 κ.ε., 1. 821 κ.ε., 1. 848 κ.ε., 1. 876 κ.ε., 1. 900.

⁵⁰ Heslin, 2005, 197-8.

⁵¹ Κατά τον Heslin (2005, 198) το τέχνασμα με το πολεμικό σάλπισμα μπορεί να ανήκει στην ευριπίδεια εκδοχή, καθώς εμφανίζεται και στη *Βιβλιοθήκη* του Απολλόδωρου (3. 13. 8), ο οποίος θεωρείται ότι βασίστηκε στην Υπόθεση των *Σκυρίων* (Huys, M., “Euripides and the ‘Tales from Euripides’: Sources of Apollodoros’ ‘Bibliotheca’?”, *RhM* 140, 1997, 318). Ο M. Huys (1997, 324 κ.ε.) συγκρίνοντας την Υπόθεση των *Σκυρίων* με τον Απολλόδωρο (3. 13. 8) εντοπίζει γλωσσικές ομοιότητες, αλλά εκφράζει την επιφυλακτικότητά του στο κατά πόσο μπορεί να χρησιμοποιηθεί η *Βιβλιοθήκη*, για να ανασυνθέσουμε την πλοκή των χαμένων τραγωδιών του Ευριπίδη. Όσον αφορά την επίδραση του Απολλόδωρου στον Στάτιο, καταρχάς είναι ζήτημα η χρονολόγηση του έργου του, που κυμαίνεται από τον 1ο αι. π.Χ. έως τον 3ο αι. μ.Χ (βλ. Huys, 1997, 308, σημ. 1 και Smith, R.S. and Trzaskoma, S.M., *Apollodoros’ Library and Hyginus’ Fabulae. Two Handbooks of Greek Mythology*,

Ευριπίδη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η απόκλιση του Στάτιου από την τραγωδία, όσον αφορά στο πλήθος των θυγατέρων του Λυκομήδη, προσέφερε στον επικό ποιητή μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για να στήσει ένα σκηνικό «burlesque»⁵².

Κατά την άποψή μου, η παρουσία πολλών γυναικών στην εκδοχή του Στάτιου δεν εξυπηρετεί απλώς στο να προσδώσει θεατρικότητα στη σκηνή της αναγνώρισης του Αχιλλέα και κωμικό και ερωτικό χαρακτήρα στο όλο επεισόδιο. Ούτως ή άλλως, οι *Σκύριοι* ήταν, πιθανότατα, αυτό που θα ονομάζαμε «τραγι-κωμωδία», μια τραγωδία με αίσιο τέλος, θα επείχε θέση σατυρικού δράματος σε τετραλογία του Ευριπίδη⁵³ και θα παρουσίαζε, εκτός από την αποπλάνηση της Δηιδάμειας από τον Αχιλλέα, «τη σύγκρουση ανάμεσα στον έρωτα και την αποστολή του ήρωα»⁵⁴. Επομένως, το κωμικό στοιχείο (η παρενδυσία του Αχιλλέα και ό,τι αυτή θα συνεπαγόταν) και το ερωτικό ήταν εξασφαλισμένο και στην ευριπίδεια εκδοχή, που ήθελε τη Δηιδάμεια μοναδική κόρη του Λυκομήδη.

Η απάντηση για την απόκλιση αυτή από τον Ευριπίδη – αν δεν ανάγεται η *Αχιλλίδα* σε κάποια άλλη πηγή, οριστικά χαμένη και άρα αδιάφορη για μας, δίνεται από τον ίδιο τον Στάτιο, «μέσω» της Θέτιδας. Η Θέτιδα περνά τη νύχτα της στο Πήλιο, όπου ήρθε για να πάρει τον Αχιλλέα από τον Χείρωνα, προσπαθώντας να βρει ασφαλές καταφύγιο για τον γιο της (1. 198-200). Απορρίπτει τη Θράκη ως *studiis multum Mavortia* («εξαιρετικά πολεμική στις ασχολίες», 1. 201), τη Μακεδονία, διότι την κατοικεί *gens dura* («σκληρό γένος», 1. 202) και την Αθήνα, καθώς θα παρείχε *laudum stimulus* («ερεθίσματα για ένδοξες πράξεις», 1. 202-3). Τελικά, καταλήγει στη Σκύρο, στην ειρηνική (*imbelli*) αυλή του Λυκομήδη, απ' όπου είχε ακούσει *virgineos coetus et litora persona ludo* («χορείες παρθένων και ακτές που αντηχούσαν από το παιχνίδι τους», 1. 206-9). Την αυλή, επομένως, του Λυκομήδη, καθιστά ειρηνική, και το καταφύγιο του Αχιλλέα ασφαλές, η ίδια η γυναικεία παρουσία. Όσο πιο «γυναικείο» το περιβάλλον, τόσο πιο ειρηνικό, ενώ το ανδρικό

Indianapolis, 2007, xxix). Κατά δεύτερον, ο Απολλόδωρος θα προσέφερε στον Στάτιο μόνο το γενικό περίγραμμα του μύθου.

⁵² Heslin, 2005, 198. Θεωρεί, επίσης, την «απόσυρση» του Αχιλλέα στη Σκύρο υλικό για «χοντροκομμένη φάρσα και ρομαντικό μελόδραμα» (2005, xii).

⁵³ Körte, 1934, 12. Βλ. επίσης Bates, 1969, 290. Από τα σωζόμενα δράματα η *Αλκηστis* επίσης είχε στην τετραλογία τον ρόλο σατυρικού δράματος (Kitto, H.D.F., *Greek Tragedy. A Literary Study*, London, 1938 (ελλην. μετάφρ. Α. Ζενάκος, *Η Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, Αθήνα, 1971· 1993⁵, 419-420)· Lesky, 1990², 33-5· Hose, M., *Euripides. Der Dichter der Leidenschaften*, München, 2008 (ελλην. μετάφρ. Μ. Ταραντίλη, *Ο Ποιητής των Παθών*, Αθήνα, 2011, 67-8). Ο Lesky (1990², 33-5) αντιστοιχίζοντας τους τίτλους σατυρικών δραμάτων στις τετραλογίες συμπεραίνει ότι ο Ευριπίδης, συχνότερα απ' ό,τι ο Αισχύλος ή ο Σοφοκλής, απέφυγε τα σατυρικά δράματα.

⁵⁴ Lesky, 1990², 101.

στοιχείο, όπως παρουσιάζεται στις περιπτώσεις της Θράκης⁵⁵, της Μακεδονίας και της Αθήνας, είναι συνυφασμένο με τα πολεμικά έργα και τη συνακόλουθη δόξα. Η Θέτιδα δεν προσπαθεί να κρύψει τον μεταμφιεσμένο Αχιλλέα ανάμεσα σε όσο γίνεται περισσότερες γυναίκες, για να μην εντοπίζεται εύκολα, αλλά να εξουδετερώσει τον «επικότατο» Αχιλλέα τοποθετώντας τον *in Lycomedis virginea aula* («στου Λυκομήδη την κοριτσίστικη αυλή», 1. 719), δηλαδή μέσα στο πιο αντι-επικό περιβάλλον⁵⁶. Για τον σκοπό αυτό ο Στάτιος δημιούργησε μια συσσώρευση θηλυκότητας φέρνοντας στο προσκήνιο γυναικείους χαρακτήρες, όπως τη Θέτιδα, τη Δηιδάμεια, τις θυγατέρες του Λυκομήδη και την τροφό. Αποκορύφωμα, βέβαια, της θηλυκότητας κατέστησε τον ίδιο το Αχιλλέα, τον κατεξοχήν επικό ήρωα, μεταμφιέζοντάς τον σε κόρη του Λυκομήδη.

Ενισχυτικές αυτού του γυναικείου στοιχείου είναι οι γυναικείες ασχολίες, όπως το γνέσιμο του μαλλιού, το οποίο διδάσκει η Δηιδάμεια στον Αχιλλέα (1. 580-3· πβ. 1. 635, 1. 654), και κυρίως οι χοροί κατά τη διάρκεια εορτών. Δεν είναι τυχαίο ότι στο επεισόδιο παρουσιάζονται χοροί σε τρεις περιπτώσεις: στη γιορτή της Παλλάδας (1. 285 κ.ε.), στα αυστηρώς απαγορευμένα για τους άνδρες βακχικά όργια (1. 593 κ.ε.), και προς τιμήν των «σεβάσμιων» ξένων του Λυκομήδη, Οδυσσέα και Διομήδη (1. 821 κ.ε.). Στην τελευταία περίπτωση έχουμε την ανάμειξη των βακχικών χορών με διάφορες τελετές⁵⁷, που περιελάμβαναν χορούς των Κουρήτων, των Σαμοθρακών, των Αμαζόνων, των Λακώνων και των Αμυκλών. Οι χοροί αυτοί κατά τη διάρκεια τελετών, προς τιμήν ιδίως θεών όπως η παρθένος και «πολεμικότατη» Αθηνά⁵⁸ και ο θηλύμορφος Βάκχος⁵⁹, ενισχύουν τη θηλυκότητα των γυναικών και συγχρόνως περιορίζουν την αρρενωπότητα των ανδρών, εν προκειμένω του Αχιλλέα⁶⁰. Οι γυναικείοι χοροί, επομένως, επιτείνουν ακόμα περισσότερο το αντι-επικό στοιχείο

⁵⁵ Θα διαφωνούσα με τον C. McNelis (“In the Wake of Latona: Thetis at Statius, *Achilleid* 1.198–216”, *CQ* 59, 2009, 239-41) ότι η Θράκη αποκλείστηκε λόγω της εγγύτητάς της στην Τροία.

⁵⁶ Πβ. στον στ. 393 την ευχή της Θέτιδας, καθώς εγκαταλείπει το νησί: “*Hic thiasi tantum et nihil utile bellis*” («Εδώ μόνο να βρίσκονται οι θίασοι του Βάκχου και τίποτα που να χρησιμεύει στον πόλεμο»).

⁵⁷ Η V. Panoussi (2013, 349) υποστηρίζει ότι ο συγκρητισμός αυτός είναι τυπικός σε βακχικά «συμφραζόμενα». Πβ. και *Βάκχες* 73-87 και 120-34. Για τη σχέση των βακχικών οργίων με τα όργια της Ρέας και το φαινόμενο του «συγκρητισμού» βλ. Νικολαΐδου-Αραμπατζή, Σ., *Ευριπίδης. Βάκχαι*, Αθήνα, 2006, 326-7 και 340-3).

⁵⁸ Panoussi, 2013, 344. Ο R. Cowan (Dilke, 2005, xi) τη χαρακτηρίζει ως την «πιο αρρενωπή από τις θεές».

⁵⁹ Στην *Αχιλλήδα* κατά τις τριετηρίδες οι βακχικοί θίασοι είναι αποκλειστικά γυναικείοι (1. 593-9). Στην πραγματική λατρεία, ωστόσο, δεν αποκλείεται να ήταν μεικτοί (Νικολαΐδου-Αραμπατζή, 2006, 59 κ.ε.)

⁶⁰ Panoussi, 2013, 335 κ.ε. Η M. McAuley (*Reproducing Rome, Motherhood in Virgil, Ovid, Seneca, and Statius*, Oxford, 2016, 366) αυτό «το ασφυκτικό γυναικείο περιβάλλον» το χαρακτηρίζει «φυλακή για τον επικό ήρωα».

που εντοπίζεται στην ήδη πληθωρική γυναικεία παρουσία στην αυλή του Λυκομήδη. Το κατεξοχήν, ωστόσο, αντι-επικό στοιχείο του όλου επεισοδίου είναι ο έρωτας του Αχιλλέα για τη Δηιδάμεια, και όχι λιγότερο ο *amor matris* της Θέτιδας για τον Αχιλλέα⁶¹, το ψυχολογικό κίνητρο πίσω από τις ενέργειές της να κρύψει τον γιο της μέσα σε γυναικεία ενδυμασία στη Σκύρο.

Και αν για τη Θέτιδα είναι ο φόβος για τη ζωή του γιου της, από την άλλη, για τον Αχιλλέα η αιτία της παρενδυσίας του και της παραμονής του στο νησί της Σκύρου είναι ο έρωτάς του, με την πρώτη ματιά, για τη Δηιδάμεια (1. 301 κ.ε.)⁶². Η εικόνα ενός εκθηλυμένου εραστή, ενός «ελεγειακού» *servus amoris*⁶³, ο οποίος είναι ικανός να φορά γυναικεία ενδύματα, να μαθαίνει πώς να γνέθει το μαλλί και να χορεύει σε γυναικείους θιάσους, προκειμένου να βρίσκεται πλησίον της ερωμένης του, είναι η εικόνα ενός εκλατινισμένου Αχιλλέα⁶⁴.

Στην *Ιλιάδα*, στην πρώτη λογοτεχνική πηγή για τον «βίο και την πολιτεία» του Αχιλλέα και ταυτόχρονα το πρότυπο κάθε ηρωικού έπους, ο ήρωας απέχει μακράν παρενδυσιών και αποπλανήσεων παρθένων κορασίδων. Δε γίνεται λόγος για καμία Δηιδάμεια, αλλά για τη Βρισηίδα, λάφυρο (*δουρικτητήν*⁶⁵, *Ιλ.* 9. 343) μιας από τις πολλές επιδρομές στις οποίες έλαβε μέρος ο Αχιλλέας στην ευρύτερη περιοχή της Τρωάδας και σε νησιά⁶⁶. Παρόλο που ο ίδιος δηλώνει ότι την αγαπά ως γυναίκα του (*ἄλοχον θυμαρέα*, *Ιλ.* 9. 336· πβ. 9.441-3) και κλαίει (*Ιλ.* 1. 348 κ.ε.), όταν την στερείται, αφορμή της *μήνιδός* του δεν ήταν η απώλεια της Βρισηίδας ως ερωμένης του⁶⁷ παρά ως *γέρω*⁶⁸. Ο ιλιαδικός Αχιλλέας, συνεπής προς τον ηρωικό

⁶¹ Το έπος εξυμνεί *arma virumque* (Βεργ. *Αιν.* 1.1). Αν η «πρώτη ύλη», η materia, του έπους είναι *arma* και *virī*, τότε εξ ορισμού *amor* και γυναίκες είναι μη επικά, αντι-επικά στοιχεία. Βλ. Hinds, S., "Essential Epic: Genre and Gender from Macer to Statius", στο M. Depew και D. Obbink (edd.), *Matrices of Genre. Authors, Canons, and Society*, Cambridge (Massachusetts) and London, 2000, 223 κ.ε.

⁶² Heslin, 2005, 125.

⁶³ Panoussi, 2013, 341.

⁶⁴ Κατά την άποψή μου, το συμπέρασμα του J.-M. Hulls (2014, 193-213) ότι ο Στάτιος με τη *Θηβαΐδα* του δίνει τα «διαπιστευτήρια» της *romanitas* του και ταυτόχρονα εκλατινίζει τις ελληνικές πηγές του, για να παράγει ένα ρωμαϊκό στο πνεύμα έργο, ισχύει και για την *Αχιλλείδα*. Ο S. Hinds (1998, 136-7) μάλλον θα χαρακτήριζε τον Αχιλλέα «οβιδιακό».

⁶⁵ Munro, D.B. και Allen, T.W., *Homeri Opera*, vol. 1, Oxford, 1902· 1920³. επανέκδ. 1959.

⁶⁶ Ο ίδιος ο Αχιλλέας αναφέρει 23 επιδρομές, 12 στη θάλασσα και 11 στην ξηρά (*Ιλ.* 9. 328-9).

⁶⁷ Ο M.S. Silk (*Homer. The Iliad*, Cambridge, 2004· ελλην. μετάφρ. Μ. Σκούρας, *Ομήρου Ιλιάς*, Αθήνα, 2009, 152) επισημαίνει το χωρίο *Ιλ.* 19.56 κ.ε., όπου, μετά τη συμφιλίωσή του με τον Αγαμέμνονα, ο ίδιος ο Αχιλλέας θεωρεί τη «γυναίκα» του πλέον μια *κούρη*, η οποία, επειδή δεν άξιζε προκαλώντας τέτοια έριδα να στοιχίσει τη ζωή τόσων Αχαιών, θα ήταν προτιμότερο να είχε πεθάνει κατά την επιδρομή.

⁶⁸ King, K.C., *Achilles. Paradigms of the War Hero from Homer to the Middle Ages*, Berkeley, Los Angeles and London, 1987, 172.

κώδικα αξιών, οργίζεται, διότι στερήθηκε την τιμήν⁶⁹ του και όχι τον έρωτά του. Μαζί με τον Αχιλλέα που φαίνεται να μη γνωρίζει καμία Δηιδάμεια⁷⁰, φαίνεται πως και ο Όμηρος αγνοεί το επεισόδιο της παραμονής του Αχιλλέα στη Σκύρο.

Για τον Όμηρο ο Αχιλλέας δε βρέθηκε στη Σκύρο παρά για να την κυριεύσει. Σε μια «σκηνή αναπαύσεως»⁷¹, ο Αχιλλέας και ο Πάτροκλος αποσύρονται στο βάθος κλισίης εὐπήκτου («στέριου καλυβιού») και κατακλίνονται, έχοντας στον πλευρό του ο πρώτος τη Διομήδη, που αιχμαλώτισε στη Λέσβο, και ο δεύτερος την Ίφη, που ο δῖος Αχιλλέας του χάρισε, *Σκῦρον ἐλὼν αἰπεῖαν, Ἐνυῆος πτολίεθρον* («το κάστρο του Ενυέα σαν κούρσεψε, την πετρωτή τη Σκύρο», *Ιλ.* 9. 663-8). Σε Σχόλια (Σ^Τ) στον στίχο 9.668⁷² διασώζεται η παράδοση ότι ο Αχιλλέας κατέστειλε στη Σκύρο εξέγερση των Δολόπων⁷³, οι οποίοι ήταν υπήκοοι του Πηλέα, και ότι τὸν *Νεοπτόλεμον ἐπαιδοποιήσατο*, ενώ και η μεθομηρική λογοτεχνία συνέδεσε το όνομα του Αχιλλέα με την άλωση της Σκύρου. Στην *Εφημερίδα του Τρωικού Πολέμου*⁷⁴ του Δίκτη ο ήρωας επιτέθηκε *vi magna*⁷⁵ στη Σκύρο και στην Ιεράπολη, *urbes refertas divitiis* («πόλεις γεμάτες πλούτη»), και τις αφάνισε *sine ulla difficultate* («χωρίς καμία δυσκολία», 2. 16), ενώ στον *Ηρωικό* του Φλάβιου Φιλόστρατου⁷⁶ ο Αχιλλέας

⁶⁹ Για την «ομηρική» σημασία του όρου *τιμή* βλ. Adkins, A.W.H., «Η Ομηρική Ηθική» στο I. Morris και B.B. Powell (edd.), *A New Companion to Homer*, Leiden, New York and Köln, 1997 (ελλην. μετάφρ. Φ. Πέτικα, Μ. Σκέμπης και Μ. Μουρατίδης, *A New Companion to Homer. Εγχειρίδιο Ομηρικών Σπουδών*, Αθήνα, 2009, 851-6)· Edwards, M.E., *Homer, Poet of the Iliad*, Baltimore and London, 1987 (ελλην. μετάφρ. Β. Λιαπής και Ν. Μπεζαντάκος, *Όμηρος. Ο ποιητής της Ιλιάδος*, Αθήνα, 2001, 206-9) και Περυσινάκης, Ι.Ν., *Αρχαϊκή Λυρική Ποίηση*, Αθήνα, 2012, 47-52. Για βιβλιογραφία σχετική με την «τιμή» και την «πρέπουσα συμπεριφορά» βλ. Edwards, 2001, 216-7.

⁷⁰ Αυτήν την αποσιώπηση ίσως υπαινίσσεται ο Στάτιος, όταν βάζει τη Δηιδάμεια να παραπονιέται στον Αχιλλέα, που την εγκαταλείπει, ότι αυτός στο εξής είτε θα διηγείται πως η Δηιδάμεια υπήρξε *primae puerilis fabula culpaе famulis* («μια παιδιάστικη ιστορία, ένα εφηβικό λάθος») είτε θα την ξεχάσει (1. 947-8). Βλ. Feeney, D., «Tenui ... Latens Discrimine: Spotting the Differences in Statius' Achilleid», *MD* 52, 2004, 97.

⁷¹ Hainsworth, B., *The Iliad: A Commentary*, vol. III: Books 9-12, Cambridge, 1993· επανέκδ. 1996, 2000, 145-6.

⁷² Erbse, H. (ed.), *Scholia Graeca in Homeri Iliadem*, vol. II, Berlin, 1971, 538.

⁷³ Στην *Αχιλλείδα* (1. 777-9) ο Λυκομήδης αναφέρει στον Οδυσσέα ότι κατά το παρελθόν απέκρουσε επιδρομή των Δολόπων στο νησί.

⁷⁴ Ο Γ. Γιατρομανωλάκης (*Δίκτης ο Κρητικός: Εφημερίδα του Τρωικού Πολέμου. Δάρης ο Φρύγας: Ιστορία για την Άλωση της Τροίας*, Αθήνα, 1996, 49) θεωρεί ως πιθανότερο χρόνο συγγραφής του ελληνικού Χρονικού τον 1ο αι. μ.Χ. Η λατινική μετάφραση του Λεύκιου Σεπτίμιου τοποθετείται στον 4ο αιώνα (Albrecht, 1997, vol. 2, 1379).

⁷⁵ Οι παραπομπές στο κείμενο ακολουθούν την έκδοση του W. Eisenhut, *Dictys Cretensis. Ephemeridos Belli Troiani Libri a Lucio Septimio ex Graeco in Latinum Sermonem Translati*, Leipzig, 1973· Stuttgart και Leipzig, 1994.

⁷⁶ Πιθανώς συντέθηκε κατά τα έτη 217-8 μ.Χ. (Γιατρομανωλάκης, 1996, 21). Παρόλο που το έργο είναι μεταγενέστερο του Στάτιου είναι ενδεικτικό της προσπάθειας να δοθεί για την παρουσία του Αχιλλέα στη Σκύρο μια εξήγηση «αντάξια» στην ιλιαδική εικόνα του ήρωα, μία χιλιετία περίπου μετά το έπος του Ομήρου. Βλ. και σελ. 18, σημ. 91. Αντίθετα, στην *Εικόνα* του Φιλόστρατου του Νεωτέρου «Ἀχιλλεύς ἐν Σκύρῳ», ο ήρωας ζὼν ταῖς Λυκομήδους θυγατράσιν ἐν Σκύρῳ κρύπτεται («μαζί με τις κόρες του Λυκομήδη κρύβεται στη Σκύρο»), επειδή η Θέτιδα μαθαίνει από τον πατέρα της, Νηρέα, ότι

βρέθηκε στη Σκύρο, για να εκδικηθεί τον θάνατο του Θησέα από τον Λυκομήδη, του οποίου τελικά χάρισε τη ζωή και παντρεύτηκε την κόρη του, Δηιδάμεια (46. 1-4)⁷⁷.

Στην *Ιλιάδα* η Σκύρος αναφέρεται για δεύτερη φορά, όταν ο Αχιλλέας μπροστά στη σορό του Πάτροκλου θυμάται το νησί στον οποίο βρίσκεται ο γιος του, Νεοπτόλεμος⁷⁸, για να προσθέσει ότι η είδηση του θανάτου του γιου του ή του δικού του πατέρα, του Πηλέα, θα ήταν μικρότερο κακό από τον θάνατο του αγαπημένου του φίλου (19. 326 κ.ε.).

Από τις μοναδικές αυτές αναφορές της *Ιλιάδας* στη Σκύρο συνάγεται ότι τον Αχιλλέα δεν μετέφερε εκεί η Θέτιδα από τη σπηλιά του Χείρωνα, ότι κανένα τέχνασμα του πολυμήχανου Οδυσσέα δε χρειάστηκε για να τον αποκαλύψει κρυμμένο ανάμεσα σε όμιλο κοριτσιών και ότι, τελικά, ο ήρωας δεν κίνησε από το νησί για την Τροία. Ο Οδυσσέας και ο Νέστορας «στρατολόγησαν» τον Αχιλλέα, μαζί με τον Πάτροκλο, στο πατρικό του σπίτι στη Φθία, με τις «ευλογίες» των πατέρων τους (*Ιλ.* 11. 765 κ.ε.). Για να γίνει μάλιστα ο Αχιλλέας *μύθων ῥήτηρ* και *πρηκτῆρ ἔργων* ορίστηκε δάσκαλός του ο Φοίνικας από τον Πηλέα (9. 438).

Δεν ήταν, ωστόσο, μόνο για το ομηρικό έπος ακατάλληλη η ιδέα ενός Αχιλλέα που κρυβόταν στη Σκύρο μεταμφιεσμένος σε κόρη, εξαιτίας της φοβισμένης μητέρας του. Στα *Κύπρια*⁷⁹, που παρατίθενται συνοπτικά στη *Χρηστομάθεια* του Πρόκλου, ο Αχιλλέας εξαιτίας μιας θύελλας⁸⁰ θα βρεθεί στη Σκύρο και εκεί θα παντρευτεί τη Δηιδάμεια (*Ἀχιλλεύς δὲ Σκύρῳ προσσχὼν γαμεῖ τὴν Λυκομήδους*

είναι *πεπρωμένον* του γιου της ἢ ζῆν ἀκλεῶς ἢ εὐκλεῶς γεγόμενον τάχιστα τελευτᾶν («ή να ζήσει χωρίς δόξα ή αφού αποκτήσει δόξα τάχιστα να πεθάνει»: το κείμενο ακολουθεί την έκδοση του C.L. Kayser, *Flavii Philostrati Opera*, vol. 2, Lipsiae, 1871). Από την περιγραφή της *Εικόνας* πληροφορούμαστε, επίσης, ότι η *πρεσβυτάτη* κόρη του Λυκομήδη κυφορεί τον *Πύρρον*, πως διαρρέει στους Έλληνες το της *Θέτιδος ἀπόρρητον* (μυστικό) και *στέλλεται Διομήδης ζῆν Ὀδυσσεῖ ἐπὶ τὴν Σκύρον* («αποστέλλεται ο Διομήδης μαζί με τον Οδυσσέα στη Σκύρο») και ότι ο *σοφὸς και ἰκανὸς τῶν ἀδῆλων θηρατῆς Ὀδυσσεὺς* («ο σοφός και ικανός κυνηγός αυτών που είναι κρυφά») θα αποκαλύψει την αλήθεια, χρησιμοποιώντας *σάλπιγγα, ταλάρους τε καὶ ὅσα παισὶ κόραις ἐς παιδιὰν εὐπρεπῆ, καὶ πανοπλίαν* («καλάθια και όσα είναι παιχνίδια κατάλληλα για κορίτσια, και πανοπλία»).

⁷⁷ Ακολουθώ την αρίθμηση της έκδοσης των J.K. Berenson Maclean και E.B. Aitken, *Flavius Philostratus: Heroikos*, Atlanta, 2001.

⁷⁸ Κατά την Ε. Κακριδή («Αχιλλέας» στο Κακριδής, Ι.Θ. (γεν. εποπτ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 3, Αθήνα, 1986, 145), η μνεία του Νεοπτόλεμου σ' αυτό το σημείο της αφήγησης έχει ως στόχο να εξάρει τη σημασία της απώλειας του Πάτροκλου.

Μνεία του Νεοπτόλεμου και της Σκύρου γίνεται και στην *Οδύσσεια* (11. 506-9), όπου ο Οδυσσέας στον Κάτω Κόσμο πληροφορεί την *ψυχήν* του Αχιλλέα ότι μετέφερε τον γιο του από το νησί στην Τροία.

⁷⁹ Για τη σχέση της *Αχιλλείδας* και των *Κυπρίων* βλ. C. McNelis, "Statius' *Achilleid* and the *Cypria*" στο M. Fantuzzi και C. Tsagalis (edd.), *The Greek Epic Cycle and Its Ancient Reception: A Companion*, Cambridge, 2015, 578-95.

⁸⁰ Ο Στάτιος, δια στόματος Αχιλλέα, πιθανώς υπαινίσσεται και τις δύο παραδόσεις, την άλωση της Σκύρου και τη θύελλα, στους στίχους 1. 657-9.

θυγατέρα Δηϊδάμειαν⁸¹). Μια θύελλα είναι ο λόγος για τον οποίο θα προσορμίσει ο Αχιλλέας στη Σκύρο και για τον ποιητή της *Μικράς Ιλιάδος* (*Πηλείδην δ' Ἀχιλλῆα φέρειν Σκυρόνδε θύελλα, / ἔνθα γ' ἔς ἀργαλέον λιμέν' ἴκετο νυκτὸς ἐκείνης*, απ. 4⁸²). Αν και η αποσπασματική και περιληπτική μορφή των Κυκλίων επών δεν μας επιτρέπουν να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα, πιθανότατα δεν περιελάμβαναν γεγονότα όπως την κατάκτηση του νησιού⁸³ από τον Αχιλλέα ή τη μεταμφίεση του Αχιλλέα σε κόρη του Λυκομήδη⁸⁴.

Η εντύπωση που θα έδινε στους επικούς ποιητές, και ιδίως στον Όμηρο⁸⁵, ένας Αχιλλέας ντυμένος με γυναικεία ρούχα να περνάει τον χρόνο του ερωτοτροπώντας στη Σκύρο, αντί να σπεύδει να ταχθεί στο πλευρό των άλλων Ελλήνων ηρώων, είναι αυτή που βρίσκουμε στον Λυκόφρονα. Στην *Αλεξάνδρα* του, πολύστιχο ποίημα που διηγείται μια υποτιθέμενη προφητεία της Κασσάνδρας για την πτώση της Τροίας και τις επιπτώσεις της⁸⁶, ο Αχιλλέας παρουσιάζεται ως δειλός⁸⁷, διότι *προδειμαίνων πότμον / καὶ θῆλον ἀμφὶ σῶμα τλήσεται πέπλον / δύναι, παρ' ἰστοῖς κερκίδος ψάσας κρότων, / καὶ λοῖσθος εἰς γῆν δυσμενῶν ῥῖψαι πόδα*⁸⁸ («επειδή φοβάται τον θάνατο, θα ανεχτεί να ενδύσει το σώμα του με πέπλο γυναικείο και, αφού στον αργαλειό πιάσει τη θορυβώδη σαΐτα, τελευταίος θα ριχτεί στη γη των εχθρών», στ. 276-9). Στον Οράτιο ο Αχιλλέας χρησιμεύει ως παράδειγμα προς αποφυγή, αφού «κρύφτηκε» στα γυναικεία ενδύματα από τον φόβο *ne virilis / cultus in caedem et Lycias proriperet catervas* («μη τύχει κι η αντρικία ντυμασιά του μέσα στη σφαγή το σύρει και στη μέση απ' τα φουσάτα των Λυκίων το συνεπάρει», *Ωδ.* 1. 8. 14-5)⁸⁹. Για αυτόν τον λόγο οι επικοί απέρριψαν αυτήν την εικόνα του ήρωα,

⁸¹ Allen, T.W., *Homeri Opera*, vol. 5, Oxford, 1912· επανέκδ. 1961, 104.

⁸² Allen, 1961, 130.

⁸³ Hainsworth, 2000, 145.

⁸⁴ McNelis, 2015, 590.

⁸⁵ Ο M.W. Edwards (2001, 92), αφού παρατηρήσει ότι «δεν υπάρχουν δειλοί ούτε στην μια ούτε στην άλλη πλευρά της *Ιλιάδος* και ότι δεν υπάρχει θέση για ιστορίες για το πώς μερικοί ήρωες προσπάθησαν να αποφύγουν την στρατολόγησή τους», καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «η αντίληψη του Ομήρου για την αξιοπρέπεια είναι πολύ ανώτερη απ' αυτήν των διαδόχων του».

⁸⁶ Bulloch, A.W., “Hellenistic Poetry” στο P.E. Easterling και B.M.W. Knox, 2005, 721.

⁸⁷ Κατά τους C. McNelis και A. Sens, στην *Αλεξάνδρα* ο Αχιλλέας αποδομείται (από την Κασσάνδρα) όχι μόνο ως πολεμιστής αλλά και ως εραστής (*The Alexandra of Lycophron. A Literary Study*, Oxford, 2016, 102).

⁸⁸ Από την έκδοση του A.W. Mair στο A.W. Mair και G.R. Mair, *Callimachus, Lycophron, Aratus*, London and New York, 1921.

⁸⁹ Wickham, E.C. και Garrod, H.W., *Q. Horati Flacci Opera*, Oxford, 1901· επανέκδ. 1967. Ο K. Γρόλλιος (*Οράτιος. Οι Ωδές*, Βιβλίο 1, Αθήνα, 1986, 115) υποστηρίζει ότι ο Αχιλλέας, εφόσον «πέταξε τελικά τα γυναικεία ρούχα και έφυγε μαζί με τους άλλους Αχαιοούς να πολεμήσει στην Τροία», μπορεί να λειτουργεί ως παράδειγμα προς μίμηση, και ως εκ τούτου, ο Sybaris της ωδής να απαλλαγεί από την Lydia.

καθώς, όμως, η γέννηση και η ανατροφή του Νεοπτόλεμου στο νησί του Λυκομήδη ήταν κοινός τόπος ποιητών και μυθογράφων⁹⁰, κατέφυγαν σε άλλες πιο «ηρωικές» εξηγήσεις για τη σχέση του Αχιλλέα με τη Σκύρο.

Αν για τους επικούς, και όχι μόνο⁹¹, η παρενδυσία και η συναναστροφή του Αχιλλέα με τις κόρες του Λυκομήδη συνιστούσαν πράξεις βαθύτατα αντηρωικές, στον Βίωνα ή στον Οβίδιο η εστίαση έχει αλλάξει και τον πρώτο λόγο έχει ο amor και όχι τα arma.

Στο *Επιθαλάμιο του Αχιλλέα και της Δηιδάμειας*, αποσπασματικά σωζόμενο βουκολικό ποίημα που αποδίδεται στον Βίωνα⁹², ο ήρωας παρουσιάζεται να κρύβεται *έν κώραις Λυκομηδίσι*⁹³ («ανάμεσα στις κόρες του Λυκομήδη», στ. 15), τη στιγμή που κανείς *Ἕλληνα* δεν προσπαθεί να αποφύγει τον *δύστανον Ἄρηνα* («τον δυστυχή πόλεμο»), προκειμένου να εκδικηθεί την αρπαγή της Ελένης (στ. 10-4). Ο Αχιλλέας στην αυλή του Λυκομήδη *εἴρια δ' ἀνθ' ὄπλων ἐδιδάσκετο* («πλέξιμο αντί για όπλα διδασκόταν», στ. 16) και *ἐφαίνετο κώρα* («έμοιαζε με κόρη», στ. 17), *ἀλλὰ θυμὸν δ' ἀνέρος εἶχε καὶ ἀνέρος εἶχεν ἔρωτα* («αλλά είχε καρδιά αντρική και έρωτα αντρικό», στ. 21) για τη Δηιδάμεια. Η αφήγηση της ερωτικής περιπέτειας του Αχιλλέα, που διακόπτεται απότομα στον στίχο 32, δεν μας παρέχει καμία πληροφορία για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ο ήρωας βρέθηκε στη Σκύρο. Φαίνεται, ωστόσο, ότι, παρά την παρενδυσία του ήρωα, δεν αμφισβητείται ο ανδρισμός του.

Επιβεβαίωση του ανδρισμού του Αχιλλέα είναι ο βιασμός της Δηιδάμειας στην *Ars Amatoria* του Οβιδίου⁹⁴ (*forte erat in thalamo virgo regalis eodem; / haec illum stupro comperit esse virum. / viribus illa quidem victa est ...*⁹⁵, «είχε συγκάτοικο του βασιλιά την κόρη, που, βιασθείσα, είδε τελικώς πως “η συγκάτοικος” ετύγχανε αγόρι. Υπέκυψε στη βία του ανδρός ...», 1. 697-9). Προηγουμένως, είχε

⁹⁰ Κατά την Ε. Κακριδή (1986, 145) ο καρπός του έρωτα του Αχιλλέα και της Δηιδάμειας δεν μπορούσε να αποσιωπηθεί, «γιατί ο Νεοπτόλεμος έπαιξε μεγάλο ρόλο στην άλωση της Τροίας». Αντιθέτως, η Ε. Fantham (*Seneca's Troades*, Princeton, 1982, 242) υποστηρίζει ότι ο Νεοπτόλεμος, εκτός από τον φόνο του Πριάμου, σε καμία λογοτεχνική πηγή δεν εμφανίζεται να παίζει ρόλο ουσιαστικό στην πτώση της Τροίας.

⁹¹ Ο Σχολιαστής (στον στίχο 277· για τα Σχόλια στον Λυκόφωνα βλ. Scheer, E., *Lycophronis Alexandra*, vol. 2, Berlin, 1908) μέμφεται τον «βαρβαρόγλωσσο» Λυκόφωνα ότι παραθέτει πλαστές αφηγήσεις και μυθεύματα, ενώ την αλήθεια παρουσιάζει ο Όμηρος. Ο Πausanίας (1. 22. 6) μέμφεται όσους *λέγουσιν ὁμοῦ ταῖς παρθένους Ἀχιλλέα ἔχειν ἐν Σκύρω διαίταν*. Πβ. Φιλόστρ. *Hr.* 45. 8.

⁹² Lesky, A., *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern, 1957 (έλλην. μετάφρ. Α. Τσοπανάκης, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, 1981⁵, 1003) και Easterling και Knox, 2005, 1048.

⁹³ Gow, A.S.F. (ed.), *Bucolici Graeci*, Oxford, 1952· επανέκδ. 1969.

⁹⁴ Βλ. Heslin, 2005, 267 κ.ε.

⁹⁵ Kenney, E.J., *P. Ovidi Nasonis Amores, Medicamina Faciei Feminae, Ars Amatoria, Remedia Amoris*, Oxford, 1961· 1968.

χαρακτηριστεί ως *turpe* η μεταμφίεση του Αχιλλέα με γυναικεία ενδύματα (*longa veste*), αν και αναγνωρίζεται ότι αυτό συνέβη χάρη στις ικεσίες της μητέρας του (1. 689-90). Ο ήρωας δεν θα έπρεπε να καταγίνεται με γυναικείες ασχολίες (*non sunt tua munera lanae*, 1. 691· *Quid tibi cum calathis?*, 1. 693· *Pensa quid in dextra ... habes?*, 1. 694), αλλά *clipeo manus apta ferendo est* («τα μπράτσα σου γι' ασπίδα έχουν φκιαχτεί», 1. 693). Ωστόσο, το γεγονός ότι δεν βρίσκεται στην Τροία αλλά *in thalamo virgo regalis eodem* (1. 697) δε μειώνει τον ανδρισμό του.

Και στις *Μεταμορφώσεις* του ο Οβίδιος δε θα βρει κάτι το επιλήψιμο στο ότι, καταφεύγοντας στη Σκύρο, καθυστέρησε ο *magnanimus* Αχιλλέας να συμμετάσχει στην εκστρατεία κατά της Τροίας. Απόδειξη είναι ότι αυτό το παράδειγμα χρησιμοποιεί ως επιχείρημα ο Οδυσσέας για να δικαιολογήσει στον Αίαντα, που διεκδικεί επίσης τα όπλα του Αχιλλέα, τη δική του προσπάθεια να αποφύγει τη στρατολόγησή του⁹⁶. Η *pia coniunx* («ευσεβής σύζυγος») του Οδυσσέα εμπόδισε τη δική του έγκαιρη συμμετοχή στην εκστρατεία, η *pia mater*⁹⁷ του Αχιλλέα τη συμμετοχή του νεκρού πια ήρωα (13. 301). Η Νηρηίδα γνωρίζοντας τη μοίρα του γιου της (*praescia venturi genetrix Nereia leti*, 13. 162) επιχείρησε να αποτρέψει τη στρατεύσή του «μεταμορφώνοντάς» τον σε γυναίκα⁹⁸. Το τέχνασμα αυτό μπορεί να τους ξεγέλασε όλους, συμπεριλαμβανομένου και του Αίαντα (13. 163-4), όχι όμως και τον Οδυσσέα, ο οποίος αποκάλυψε τον ήρωα τοποθετώντας ενώπιον του όπλα μαζί με εμπορεύματα για γυναίκες (*arma femineis animum motura virilem mercibus*, 13. 165-6).

Ο Οδυσσέας, κατά την «κρίση των όπλων» του Αχιλλέα, αντικρούοντας τις εναντίον του κατηγορίες για δειλία (*ultima qui cepit detractavitque furore / militiam ficto*, 13. 36-7), απομακρύνει ουσιαστικά οποιαδήποτε παρόμοια μομφή και εναντίον του Αχιλλέα. Τον Αχιλλέα εμποδίζει η σεβαστή μητέρα του (*detinuit pia mater*, 13. 301), όπως στην *Ars Amatoria* ήταν οι *preces matris* που τον υποχρέωσαν να ντυθεί με «αισχρά» μακριά φορέματα (1. 689-90). Δεν είναι δύσκολο να υποθέσουμε ότι κοινός παρονομαστής και των δύο περιπτώσεων είναι η αγάπη της Θέτιδας για τον γιο της και ο φόβος της για τη ζωή του.

⁹⁶ Hopkinson, N., *Ovid Metamorphoses Book XIII*, Cambridge, 2000, 113 και 146.

⁹⁷ Από την έκδοση του D.E. Hill, *Ovid. Metamorphoses XIII-XV*, Warminster, 2000.

⁹⁸ Ο Οδυσσέας επικαλούμενος τη μεταμόρφωση του Αχιλλέα εντάσσει ουσιαστικά τη μεταμφίεση, μια μη «ηρωική» τακτική, στο «ρεπερτόριο» κάθε επικού ήρωα (Papaioannou, S., *Redesigning Achilles*, Berlin and New York, 2007, 185).

Και στις *Τρωάδες* του Σενέκα ο Πύρρος καταλογίζει στη Θέτιδα *dolos / falsaque vestes*⁹⁹ (213-4). Αντιθέτως, ο πατέρας του αφήφησε τα τεχνάσματα της Θέτιδας με τίμημα την ίδια του τη ζωή (210-3) και απέδειξε με τα όπλα (*armis*) τον ανδρισμό του (214). Όσον αφορά στον έρωτα του Αχιλλέα για τη Δηιδάμεια αναφέρεται από τον Αγαμέμνονα, με σκοπό να μειώσει τον Πύρρο¹⁰⁰. Ο τελευταίος συνελήφθη *furtivo stupro, ex virginis et ex Achille*, ο οποίος, όμως δεν ήταν μέχρι εκείνη τη στιγμή άνδρας¹⁰¹ (342-3). Ο Αγαμέμνονας, εν προκειμένω, υπαινίσσεται με τρόπο απαξιωτικό τη μεταμφίεση του Αχιλλέα σε κόρη του Λυκομήδη και τη συνακόλουθη αποπλάνηση της Δηιδάμειας.

Από τις μεταευριπίδειες πηγές του επεισοδίου στη Σκύρο φαίνεται ότι η *Αχιλλίδα* βρίσκεται πλησιέστερα σ' αυτές του Βίωνα, του Οβιδίου και του Σενέκα¹⁰². Από την άλλη, είναι φανερό ότι η εκδοχή του Στάτιου απομακρύνεται περισσότερο από την ομηρική παράδοση. Ο συνολικός χειρισμός του επεισοδίου δεν είναι παρά η πραγμάτωση της προγραμματικής δήλωσης του «να διέλθει τη ζωή του ήρωα στο σύνολό της» (*nos ire per omnem / ... heroa*, 1. 4-5), αφού ο Όμηρος που έψαλε τις ένδοξες πράξεις του (*acta viri multa incluta*, 1. 3) «παρέλειψε» *plura* (1. 4). Σε αυτά τα *plura* ανήκει και το επεισόδιο στη Σκύρο, του οποίου το υλικό άντλησε από πολλές πηγές ο Στάτιος¹⁰³, έχοντας ως κύρια τους *Σκυρίους* του Ευριπίδη. Στην *Αχιλλίδα* η Θέτιδα παίρνει από τον Κένταυρο Χείρωνα¹⁰⁴ στο Πήλιο τον Αχιλλέα, για να τον κρύψει μεταμφιεσμένο σε κόρη στη Σκύρο, όπου θα ερωτευθεί τη Δηιδάμεια. Στην *Ιλιάδα*, όπως προαναφέρθηκε, είναι ο Πηλέας ο οποίος θα στείλει τον Αχιλλέα να ενώσει τις δυνάμεις του με τους άλλους Αχαιούς στον πόλεμο εναντίον των Τρώων, ορίζοντας ως «μέντορά» του τον Φοίνικα¹⁰⁵. Το ομηρικό έπος

⁹⁹ Zwierlein, O., *L. Annaei Senecae: Tragoediae: Incertorum Auctorum, Hercules [Oetaeus], Octavia*, Oxford, 1986.

¹⁰⁰ Fantham, 1982, 258.

¹⁰¹ H E. Fantham (1982, 259), παρόλο που μνημονεύει τη μεταμφίεση του Αχιλλέα σε κόρη, αποδίδει το *nondum viro* του Αγαμέμνονα (στ. 343) στην εφηβική ηλικία του ήρωα. Άποψή μου είναι ότι τα προσβλητικά λόγια του Αγαμέμνονα, όπως και η ίδια αναγνωρίζει (1982, 258), δεν περιορίζονται στη μικρή ηλικία του Αχιλλέα, αλλά υπονοούν και τη γυναικεία του εικόνα και συμπεριφορά, μέχρι τη στιγμή της αποπλάνησης της Δηιδάμειας, ή και μετά από αυτήν, δηλαδή μέχρι να απαλλαγεί οριστικά από τη γυναικεία ενδυμασία.

¹⁰² Dilke, 2005, xix. Δεν επιμένουμε στον Απολλόδωρο και στον Υγίνο, επειδή δεν είναι βεβαιωμένα προγενέστεροι του Στάτιου και, πιθανότατα, ακολουθούν εξίσου τον Ευριπίδη (βλ σελ. 11, σημ. 47 και σσ. 11-2, σημ. 51).

¹⁰³ Dilke, 2005, 10.

¹⁰⁴ Για τη σχέση του Χείρωνα με τον Αχιλλέα βλ. σελ. 52 και σημ. 246.

¹⁰⁵ Στα σχόλια (Σ^D 19.332) διασώζεται και μια «συμβιβαστική» εκδοχή που ήθελε τον Πηλέα να εμπιστευτεί στον Λυκομήδη τον Αχιλλέα μεταμφιεσμένο (*Πηλεύς δὲ προγιγνώσκων ὅτι μοιρίδιον ἦν ἐν Τροίᾳ θανεῖν Ἀχιλλέα, παραγενόμενος εἰς Σκύρον πρὸς Λυκομήδην τὸν βασιλέα παρέθετο τὸν Ἀχιλλέα, γυναικείαν ἐσθῆτα ἀμφίεσας ὡς κόρην* = ο Πηλέας γνωρίζοντας ότι μοίρα του Αχιλλέα ήταν να πεθάνει

δεν επιφυλάσσει κανένα ρόλο πρωταγωνιστικό στη Θέτιδα, αποσιωπά τη Δηιδάμεια και τον μεταμφιεσμένο και ερωτευμένο Αχιλλέα και αγνοεί την ίδια τη Σκύρο ως καταφύγιο του ήρωα, στοιχεία με ιδιαίτερη βαρύτητα για την *Αχιλλήδα*, και, όπως θα φανεί, με «ποιότητα» τραγική.

Όσον αφορά στη Θέτιδα, στην *Ιλιάδα* υποβαθμίζεται ακόμα και ο ρόλος της στην προστασία της ζωής του Αχιλλέα¹⁰⁶. Η Θέτιδα, ουσιαστικά, κινητοποιείται από τη στιγμή που ο γιος της έχει χάσει την πανοπλία του (ραψωδία Ρ) και έχει αποφασίσει να αντιμετωπίσει τον Έκτορα (ραψωδία Σ), όταν, με άλλα λόγια, είναι ήδη αργά, αφού η μοίρα του Αχιλλέα έχει σφραγιστεί¹⁰⁷. Στον Στάτιο, το ενδιαφέρον της Θέτιδας να προστατεύσει τη ζωή του γιου της, κρατώντας τον μακριά από τον τρωικό πόλεμο, είναι ένας από τους βασικούς θεματικούς άξονες του πρώτου βιβλίου¹⁰⁸ και λαμβάνει το ενδιαφέρον αυτό τέτοιες διαστάσεις, ώστε να γίνεται λόγος όχι πλέον για *Achilleis*, αλλά για *Thetideis*¹⁰⁹.

Ο *amor matris* θα εκδηλωθεί κυρίως με τη μορφή του φόβου για τη ζωή του Αχιλλέα. Από την αρχή του έπους, αν εξαιρέσουμε το προοίμιο (1. 1-13) και την επίκληση στον αυτοκράτορα (1. 14-9), η Θέτιδα παρουσιάζεται φοβισμένη. Η Νηρηίδα *expanit* («φοβήθηκε», 1. 26) *Idaeos remos* («τα κουπιά της Ίδης», 1. 26-7), επειδή μετέφεραν την Ελένη στην Τροία, και, ως εκ τούτου, συνιστούσαν την εναρκτήρια πράξη μιας ακολουθίας που θα κατέληγε στον τρωικό πόλεμο. «Παγώνει» από τον φόβο της, όταν συναντά τον Αχιλλέα στο Πήλιο επιβλητικό «μέσα στον ιδρώτα και στη σκόνη¹¹⁰» (*figit gelidus Nereida pallor: / ille aderat multo sudore et pulvere maior*, 1. 158-9) και το άγχος της δεν της επιτρέπει ούτε να χαρεί (*angunt sua gaudia matrem*, 1. 183). Ο τριτοπρόσωπος αφηγητής σχολιάζει για την επιλογή της Σκύρου ως καταφύγιου του Αχιλλέα ότι «αυτή η γη είναι ασφαλέστατη στη φοβισμένη μητέρα» (*haec timidae tellus tutissima matri*, 1. 211) και ενισχύει το σχόλιο αυτό με μια παρομοίωση, στην οποία η Θέτιδα παραλληλίζεται με «πτηνό φοβισμένο» (*volucris ... / ... timens*, 1. 212-3). Για τις *fraudes* της, να ντύσει τον

στην Τροία, αφού έφτασε στη Σκύρο στον Λυκομήδη εμπιστεύτηκε τον Αχιλλέα ντύνοντάς τον με γυναικείο φόρεμα σαν να ήταν κορίτσι»).

¹⁰⁶ McNelis, 2015, 588.

¹⁰⁷ McNelis, 2015, 588.

¹⁰⁸ Heslin, 2005, 82. Κατά τον Heslin (2005, 82) ο άλλος θεματικός άξονας είναι η αποστολή του Οδυσσέα, για να εντοπίσει τον Αχιλλέα.

¹⁰⁹ Heslin, 2005, 157 και McAuley, 2016, 348.

¹¹⁰ Ο O.A.W. Dilke (2005, 96) παραπέμπει στη *Θηβαΐδα* (*ipso sudore et pulvere gratum*, 9. 710). Ο M. Dewar (Oxford, 1991, 192) παρατηρεί ότι ο «ιδρώτας» ανακαλεί επικές περιγραφές: *Ιλ.* 16.109 κ.ε., *Env. Ann.* 396 Skutsch, *Berg. A.* 9.812. Ως εκ τούτου, η Θέτιδα πιθανώς τρομάζει, διότι ο Αχιλλέας εμφανίζεται ως επικός ήρωας.

Αχιλλέα με τα ενδύματά της, τη χαρακτηρίζει “attonitam” (*attonitae ... parenti*, 1. 283· πβ. 1. 531) και *multa timentem*¹¹¹, επειδή δεν μπορεί να ανατρέψει τα *alta iussa Tonantis* («του Βρονταίου τα υψηλά προστάγματα», 1. 684-6). Επίσης, με σχόλιό του, όμως, θα μας πληροφορήσει ότι «ο δόλος της φοβισμένης Νηρηίδας θα αποκαλυφθεί» (*tandem detecti timidae Nereidos astus*, 1. 592).

Και η ίδια σε λόγο ευθύ «ομολογεί» τον φόβο της. Τόσο συνυφασμένη εκλαμβάνει τη δική της μοίρα με αυτή του γιου της, ώστε αισθάνεται ότι η αρπαγή της Ελένης, η πρώτη πράξη του τρωικού πολέμου, απειλεί ευθέως την ίδια (“*mihi classis... funesta minatur*”, 1. 31)¹¹². Γνωρίζει ότι πολύ γρήγορα οι Έλληνες θα αναζητήσουν τον Αχιλλέα της και ότι και ο ίδιος θα θελήσει να τους ακολουθήσει στην Τροία (1. 37-8), όντας πλέον εφάμιλλος με τον πατέρα του στο δόρυ (1. 41), και για αυτό μονολογεί: “*o seri materno in corde timores!*” («τι φόβοι όψιμοι στην καρδιά μιας μάνας», 1. 42). Όταν, στην προσπάθειά της να αντιδράσει σε αυτήν την απειλή, θα ζητήσει τη συνδρομή του Ποσειδώνα, ανάμεσα σε άλλα του δηλώνει: “*fas sit / pro nato timuisse mihi*” («ας μου επιτρέπεται για τον μου να φοβάμαι», 1. 73-4). Αργότερα, στο Πήλιο, προκειμένου να δικαιολογήσει στον Χείρωνα την απόφασή της να πάρει μαζί της τον Αχιλλέα λέει: “*non merito trepidus sopor atraque matri / signa deum et magnos utinam mentita timores?*” («Αδικαιολόγητα είναι τρομαγμένος ο ύπνος μου, αδικαιολόγητα τα σκοτεινά σημάδια των θεών για μια μάνα και (αδικαιολόγητοι) οι μεγάλοι φόβοι;», 1. 129-130). Επίσης, του αφηγείται τα δυσοίωνα όνειρά της και τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε “*hos abolere metus*” («να διώξω αυτούς τους φόβους», 1. 135)¹¹³. Για να εξηγήσει στο τρομαγμένο παιδί της (*praventem*, 1. 251) τη μετακίνησή του από το Πήλιο στη Σκύρο, του εξομολογείται τους φόβους της για το πεπρωμένο του (“*nil humiles Parcas terrenaque fata vererer*”, «με τίποτα δεν θα φοβόμουν τις ευτελείς Μοίρες και τους χρησμούς των θνητών», 1. 255· “*quin et metuenda propinquant / tempora et extremis admota pericula metis*”, «ακόμη, πλησιάζουν και οι ώρες του τρόμου και οι κίνδυνοι που έχουν φτάσει κοντά στον τελευταίο καμπήρα», 1. 257-8). Το παρακαλά να δεχτεί τη γυναικεία μεταμφίεση, για να απομακρύνει *minas nubemque ... malignam* («τις απειλές και το δυσμενές σύννεφο», 1. 265). Εγκαταλείποντας τη Σκύρο, εύχεται: “*Cara mihi tellus, magna cui pignora curae / depositumque ingens timido*

¹¹¹ Παραδίδονται και οι γραφές *tumentem* και *gementem*.

¹¹² Βλ. Heslin, 2005, 163-4.

¹¹³ Για το όνειρο της Θέτιδας βλ. κεφάλαιο 3.

commisimus astu, / sis felix taceasque, precor ...” («Γη μου αγαπημένη, που σ’ εσένα εμπιστεύτηκα την πιο μεγάλη μου έγνοια και σου την άφησα με δόλο που προκαλεί τον φόβο να είσαι ευτυχισμένη και να σιωπάς σε παρακαλώ», 1. 384-6).

Ο φόβος της γίνεται αντιληπτός και από τους άλλους. Ο Κένταυρος δείχνει να αναγνωρίζει τον φόβο της θεάς και προσπαθεί να μην τον επιτείνει (*non addo metum*, 1. 146), καθώς την ενημερώνει για τον Αχιλλέα, του οποίου η δύναμη μοιάζει να είναι υπερφυσική (1. 146-8). Ο μάντης Κάλχας θεωρεί τη μετακίνηση και τη μεταμφίεση του Αχιλλέα στη Σκύρο «ανόσια απάτη» (*turpi furto*, 1. 531) και «έγκλημα» (*scelus*, 1. 533) μιας φοβισμένης μητέρας (*timidae parenti*, 1. 534). Για τον Οδυσσέα, φορέα παραδοσιακών ηρωικών αξιών, όπως είναι και ο Χείρωνας και ο Κάλχας, οι έννοιες «φοβισμένη» και «μητέρα» είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Για να εξάψει τον πολεμικό ζήλο στον Αχιλλέα, κάνει λόγο για την κινητοποίηση όλων των ηρώων, την οποία “*vix timidae matres aut agmina cessant / virginea*” («μετά δυσκολίας φοβισμένες μητέρες και στρατιές παρθένων τους καθυστερούν», 1. 799-800), ενώ για την περίπτωση της συμμετοχής του νεαρού στην εκστρατεία αντιπαραβάλλει τη χαρά του πατέρα του με τη ντροπή που θα αισθανθεί η φοβισμένη μητέρα του (“*iuvet haec audire patrem, pudeatque dolosam / sic pro te timuisse Thetin*”, 1. 873-4). Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Οδυσσέας, αναφερόμενος στη Θέτιδα, θα φτάσει στο σημείο να χρησιμοποιήσει τις λέξεις *suspensa* και *mater* ως συνώνυμες (2. 37-8). Ο ίδιος ο Αχιλλέας αγανακτεί που δεν μπορεί να δείξει ούτε στον έρωτα τον ανδρισμό του εξαιτίας των επινοήσεων μίας φοβισμένης μητέρας (*timidae parentis*, 1. 624). Αντίθετα με τον Αχιλλέα, η Δηιδάμεια φαίνεται να συμερίζεται τους φόβους της Θέτιδας και τον συμβουλεύει, καθώς αναχωρεί για την Τροία, να μη θεωρεί τους φόβους αυτούς αβάσιμους (*nec vana Thetin timuisse memento*, 1. 941). Η συμβουλή της Δηιδάμειας στον Αχιλλέα, στο τέλος του πρώτου βιβλίου της *Αχιλλήϊδας*, ενδοκειμενικά ανακαλούν το σχόλιο – προειδοποίηση του αφηγητή στον αναγνώστη / ακροατή, στην αρχή του έπους: *heu numquam vana parentum / auguria!* («μία μάνα δεν αστοχεί σε ό,τι προαισθάνεται», 1. 25-6).

Ο φόβος είναι βασικό θέμα του πρώτου βιβλίου¹¹⁴. Ήδη στον πρώτο στίχο του έπους παρουσιάζεται ο Δίας, ο *πατήρ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων*, να φοβάται τον

¹¹⁴ Το θέμα του «φόβου», εν είδει «leitmotiv», επανέρχεται συχνά σε όλο το πρώτο βιβλίο με διάφορες αφορμές και για άλλα πρόσωπα εκτός από τη Θέτιδα: 1. 251, 1. 889-90 (Αχιλλέας): 1. 372-8, 1. 795 (κόρες Λυκομήδη): 1. 459-66 (ζῶα – παρομοίωση Ελλήνων): 1. 562-3, 1. 927-9, 1. 935-9 (Δηιδάμεια): 1. 588-591 (Ηρα): 1. 892, 1. 914-5 (Λυκομήδης). Το *intrepidus* (1. 926) δείχνει ότι προηγουμένως ο Αχιλλέας και η Δηιδάμεια ήταν *trepidus*.

*magnanimum Aeaciden*¹¹⁵. Ο Αχιλλέας είναι *formidata progenies* για τον Δία (1.1-2), ο οποίος απέφυγε το γάμο του με τη Θέτιδα, διότι *πεπρωμένον ἦν φέρτερον πατέρως ἄνακτα γόνον τεκεῖν / ποντίαν θεόν*¹¹⁶ («προείπε ότι η θεά της θάλασσας στον κόσμο θάφερνε ένα γιο που θα γινόταν πλέον ισχυρός κι' απ' τον πατέρα του», Πινδ. *Ισθμ.* 8. 36-7). Για να μην ανατραπεί ο θρόνος του (*patrio vetitam succedere caelo*, «δεν τού επιτρέπη <του Αχιλλέα> να ανεβεί στον θρόνο του πατρός» 1. 2), ο Δίας αποφάσισε η Θέτιδα να τύχει *βροτέων λεχέων* (*Ισθμ.* 8. 39), ώστε να δει τον θνητό πλέον *υἷον* της *θανόντ' ἐν πολέμῳ* (*Ισθμ.* 8. 40)¹¹⁷. Η διατήρηση της βασιλείας του Δία προϋπέθετε τη θνητότητα και τον θάνατο του Αχιλλέα¹¹⁸ και, συνεπώς, ο φόβος του Δία είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με της Θέτιδας με τη σχέση αιτίου – αιτιατού.

Η άρνηση του Δία να γίνει διάδοχος του θρόνου του ο Αχιλλέας, όπως δηλώνεται στο προοίμιο, ισοδυναμεί με άρνηση της αθανασίας του ήρωα. Η θνητότητα και ο θάνατος του Αχιλλέα είναι κεντρική ιδέα της *Αχιλλήϊδας*, όπως ήταν και στην *Ιλιάδα*¹¹⁹. Συνιστά, όμως, και τραγική ιδέα; Για να μπορέσουμε να δώσουμε μια απάντηση στο ερώτημα αυτό πρέπει πρώτα να εξετάσουμε τον ρόλο των θεών στο έπος. Γιατί δεν είναι δυνατόν να παραχθεί τραγικό νόημα αν, εκτός από το ανθρώπινο, δεν υπάρχει και ένα θεϊκό επίπεδο, το οποίο, μάλιστα, θα αντιτάσσεται στο πρώτο¹²⁰.

Απαραίτητες είναι στο σημείο αυτό δύο επισημάνσεις. Παρόλο που για έναν Λυκομήδη είναι *tam grandis dea* (στ. 1. 914) η Θέτιδα, έχοντας θνητό γιο, τον οποίο αγαπά και προσπαθεί να προστατεύσει, είναι ουσιαστικά μια αποδυναμωμένη θεά και συμπεριφέρεται σαν θνητή¹²¹. Επίσης, η Θέτιδα, στην προσπάθειά της να

¹¹⁵ Για το προοίμιο της *Αχιλλήϊδας* βλ. Heslin, 2005, 71 κ.ε.

¹¹⁶ Bowra, C.M., *Pindari Carmina cum Fragmentis*, Oxford, 1935· 1947²· επανέκδ. 1954. Κατά τον O.A.W. Dilke (2005, 79) ο Στάτιος ακολουθεί την αισχύλεια εκδοχή του μύθου, όπως εκτίθεται στον *Προμηθεά Δεσμώτη* (στ. 764-8 και 908 κ.ε.). Βλ. και King, 1987, 64-6.

¹¹⁷ Για μια διαφορετική εξήγηση του «ταπεινού γάμου» της Θέτιδας βλ. Απολλόδ. *Βιβλ.* 3. 13. 5.

¹¹⁸ Slatkin, L.M., *The Power of Thetis. Allusion and Interpretation in the Iliad*, Berkeley, Los Angeles and Oxford, 1991, 101· Heslin, 2005, 86, 158 κ.ε. και 262 και McAuley, 2016, 351.

¹¹⁹ McAuley, 2016, 351. Κατά τον M.W. Edwards (2001, 238) «υπόβαθρο των θεϊκών και των ανθρωπίνων πραγμάτων» στην *Ιλιάδα* είναι «το ύπατο και κυρίαρχο γεγονός της ανθρώπινης θνητότητας» και στην περίπτωση ακριβώς του Αχιλλέα «παρουσιάζεται ανάγλυφα» το «βασικό και άφευκτο όριο των ανθρωπίνων επιτευγμάτων». Για τον R. Garner (*From Homer to Tragedy. The Art of Allusion in Greek Poetry*, London and New York, 1990, 45) ο Αχιλλέας «αντιπροσωπεύει όλους τους θνητούς στον αγώνα τους ενάντια στην αναγκαιότητα και τον θάνατο».

¹²⁰ Vernant J.-P. και Vidal-Naquet, P., *Mythe et tragédie en Grèce ancienne*, Paris, 1972 (ελλην. μετάφρ. Σ. Γεωργούδη, *Μύθος και Τραγωδία στην Αρχαία Ελλάδα*, τόμ. Α', Αθήνα, 1974· 1988, 45-6). Βλ. και Romilly, de J., *La Tragédie Grecque*, Paris, 1970 (ελλην. μετάφρ. Μ. Καρδαμίτσα, *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, Αθήνα, 1997α, 25 και 195 κ.ε.).

¹²¹ Dominik, 2005, 524· Heslin, 2005, 163-4· McNelis, 2009, 241. Η M. McAuley (2016, 354 κ.ε.) δείχνει ότι η Θέτιδα αποτυγχάνει ως Juno και Venus της *Αινειάδας* και εμφανίζεται ως «νέα» Διδώ

προστατεύσει τη ζωή του Αχιλλέα, θα καταστήσει την αποτροπή του πολέμου προσωπική της υπόθεση, με αποτέλεσμα να τεθεί απέναντι στους άλλους θεούς και τα *fata*. Η στάση των θεών απέναντι στη Θέτιδα θα προδιαγράψει και τη στάση των θεών απέναντι και στον γιο της, και αντιστρόφως.

Ειπώθηκε ήδη ότι ο Δίας αρνήθηκε στη Θέτιδα τον γάμο (1. 252 κ.ε.: πβ. 1. 91, 1. 650-1) και στον Αχιλλέα την διαδοχή στον ουράνιο θρόνο του¹²² και την αθανασία. Αλλά ο Αχιλλέας δε στερήθηκε μόνο την αθανασία αλλά και τη μακροζωία, καθώς *consultaue belli / Juppiter et tristes edixit caedibus annos* («διατάγματα πολέμου εξέδωσε ο Δίας και χρόνια δύστυχα όρισε εξαιτίας των σφαγών», 1. 82-3). Ο Δίας θα έχει, μάλιστα, και ενεργή ανάμειξη στην επιστράτευση του Αχιλλέα στον πόλεμο, που είναι προορισμένος να πεθάνει, αφού τα *alta iussa* (1. 684-5) του θα προστατεύουν το πλοίο των Αχαιών που κατευθύνονται στη Σκύρο και, ταυτόχρονα, θα εμποδίζουν τη Θέτιδα *certas Fatorum vertere leges* («να ανατρέψει την ορισμένη τάξη», 1. 685). Συνεπώς, ο επικείμενος πόλεμος και η συμμετοχή του Αχιλλέα σε αυτόν είναι *Διός βουλή* και γίνεται από την αρχή του έπους αντιληπτό ότι η «αποστολή» της Θέτιδας γίνεται πολύ δύσκολη.

Θα επιδιώξει, ωστόσο, αυτό *quod superest* («το μόνο που <της> απομένει», 1. 49). Θα στραφεί στον δεύτερο Δία¹²³. Ο *magni genitor rectorque profundi* («Ω γεννήτορα και κυβερνήτα της μεγάλης αβύσσου», 1. 61), και παρ' ολίγον, όπως και Δίας, γαμπρός της (Πινδ. *Ισθμ.* 8. 29 κ.ε.), είναι το κατάλληλο πρόσωπο για να επιτύχει, στέλνοντας μία καταγίδα (*unam hiemem*, 1. 51), να βυθιστεί ο *iniustae temerarius arbiter Idae* («ο ασυλλόγιστος κριτής της Ίδης», 1. 67) και να αποτραπεί ο Τρωϊκός πόλεμος¹²⁴. Η Θέτιδα προσέρχεται ως *supplex* (1. 50)¹²⁵, παρακαλά *laniata genas et pectore nudo* («με μάγουλα σχισμένα και με στήθη γυμνά», 1. 77)¹²⁶. Ο

(*Αιν.*) και Ανδρομάχη (Σεν. *Τρω.*), δηλαδή σε ρόλους θνητών και τραγικών ηρωίδων. Για τη Θέτιδα ως «αποτυχημένη» Juno και Venus βλ. Heslin, 2005, 105 κ.ε. και 133. Για τη «φοβισμένη» Θέτιδα ως «φοβισμένη» Ανδρομάχη και τον Αχιλλέα ως Αστυνάκτα στις *Τρωάδες* του Σενεκά βλ. Fantham, E., "Staius' Achilles and His Trojan Model", *CQ* 29, 1979, 457-462. Η Θέτιδα της *Αχιλλείδας* ανακαλεί, επίσης, την Αταλάντη της *Θηβαΐδας*, δηλαδή μια κατώτερη θεότητα (βλ. σσ. 63-4).

¹²² Για τον Αχιλλέα ως «νεό» Δία βλ. και σελ. 52, σημ. 245.

¹²³ Για το *secundi / ... Jovis* (1. 48-9) βλ. Feeney, 2004, 86-7· Heslin, 2005, 108-9 και Kozák, D., "Traces of the Argo. Staius' Achilleid 1 and Valerius' Argonautica 1-2" στο G. Manuwald και A. Voigt (edd.), *Flavian Epic Interactions*, Berlin, 2013, 254-6.

¹²⁴ Για το «επεισόδιο» ανάμεσα στη Θέτιδα και τον Ποσειδώνα βλ. Heslin, 2005, 105-114.

¹²⁵ Η στάση αυτή δείχνει τη αδυναμία της Θέτιδας να λειτουργήσει ως θεά. Βλ. Heslin, 2005, 106 κ.ε. και σημ. 121 στις σσ. 24-5 της παρούσας εργασίας.

¹²⁶ Πρόκειται για εκδηλώσεις πένθους και όχι ικεσίας. Η στάση της ικεσίας είναι αυτή που η Θέτιδα περιγράφει στους στίχους 1. 48-9. Η M. Alexiou (*The Ritual Lament in Greek Tradition*, Cambridge, 1974· ελλην. μετάφρ. Δ.Ν. Γιατρομανωλάκης και Π.Α. Ροϊλός, *Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση*, Αθήνα, 2002, 35) υπογραμμίζει ότι «το βίαιο τράβηγμα των μαλλιών και το ξέσχισμα του

Ποσειδώνας απορρίπτει το αίτημα της¹²⁷, επειδή τα *fata vetant* (1. 81) και οι θεοί επικύρωσαν τον πόλεμο ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ασία (1. 81-3), ενώ ο Αχιλλέας «πρέπει» να αιματοκυλήσει τους *Teucros campos* (1. 84-9)¹²⁸. Προκειμένου να την καθησυχάσει, ο Ποσειδώνας της «προσφέρει», αντισταθμιστικά για τη ζωή του Αχιλλέα, την ικανοποίηση που θα αισθανθεί για όσα ο γιος της θα κατορθώσει στην Τροία (1. 84-9) και αντιπροτείνει να τιμωρήσει η Θέτιδα τους Δαναούς κατά την επιστροφή τους (1. 92-4) και να καταδιώξουν από κοινού τον *dirum Ulixem* (1. 94)¹²⁹! Όταν, δηλαδή, ο Αχιλλέας της θα είναι ήδη νεκρός, η Θέτιδα θα μπορέσει να καταδιώξει τον Οδυσσέα, επειδή ήταν αυτός που τον εντόπισε στη Σκύρο και τον οδήγησε στην Τροία¹³⁰;

Όσο *sollers* (1. 784) και *varius* (1. 847) και αν ήταν ο *Ulixes* (1. 784), δε θα μπορούσε να εντοπίσει τον Αχιλλέα χωρίς τη θεϊκή συνδρομή, καταρχάς του Απόλλωνα, και εν συνεχεία της Αθηνάς. Ο Απόλλων, πλήρως εναρμονισμένος με τα *fata* και τα *Tonantis iussa*, θα δείξει ιδιαίτερο ζήλο στον εντοπισμό του Αχιλλέα¹³¹. Ο Φοίβος είναι που θα τον αποκαλύψει μέσω της προφητικής *furoris* του Κάλχαντα, σε μια grotesco αισθητικής σκηνή (1. 514-37), και, στη συνέχεια, ανταποκρινόμενος στις σπονδές και στις ευχές των «διωκτών» του Αχιλλέα, θα τους δώσει ούριο άνεμο και την ακτή προσβάσιμη, όπως και στα ασθμαίνοντα άλογά του¹³² (1. 680-91).

Το ιδιαίτερο «ενδιαφέρον» που δείχνει ο *Arquitenens* για τον Αχιλλέα φανερώνεται στα λόγια του κατελιημμένου από προφητική μανία Κάλχαντα: “*meus*

προσώπου και των ρούχων δεν συνιστούσαν απλώς πράξεις ανεξέλεγκτου πόνου, αλλά και αναπόσπαστο μέρος της τελετουργίας του θρήνου σε όλη την αρχαιότητα». Για τον νεκρικό θρήνο βλ. και Burkert, W., *Griechische Religion der archaischen und Klassischen Epoche*, Stuttgart, 1977 (ελλην. μετάφρ. Ν.Π. Μπεζαντάκος και Α. Βαγιανού, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία. Αρχαϊκή και Κλασσική Εποχή*, Αθήνα, 1993, 402). Η ίδια η Θέτιδα κάνει λόγο για πένθος στον στίχο 1. 74: “*da pellere luctus*”. Πβ. Βεργ. *Αιν.* 12. 606 (*laniata genas*) και βλ. Γεωργοβασίλη, Δ.Γ., *Βιργιλίου Αινειάς*, τόμ. 3, Αθήνα, 1974· 1998² (ad loc).

¹²⁷ Για τη Θέτιδα ως «αποτυχημένη» Juno και Venus βλ. σημ. 121 στις σσ. 24-5. Για τη Θέτιδα ως «αποτυχημένη» Αθηνά βλ. McNelis, 2009, 241. Στον πρόλογο των *Τρωάδων* του Ευριπίδη ο Ποσειδώνας ανταποκρίνεται θετικά στην έκκληση της Αθηνάς να τη βοηθήσει *στρατῶ δ' Αχαιῶν νόστον ἐμβαλεῖν πικρόν* (στ. 66· Murray, G. *Euripidis Fabulae*, vol. 2, Oxford, 1904· 1913³· επανέκδ.. 1966), επειδή «ύβρισαν» την ίδια και τον ναό της. Η Θέτιδα του Στάτιου ανακαλεί και τη Juno των *Αργοναυτικών* του Βαλέριου Φλάκκου (Kozák, 2013, 250-4).

¹²⁸ McAuley, 2016, 356-7.

¹²⁹ Η πρόταση του Ποσειδώνα ενέχει ειρωνεία και για τον ίδιο. Πράγματι, ο Ποσειδώνας θα καταδιώξει μετά την πτώση της Τροίας τον Οδυσσέα, τον προστατευόμενο της Αθηνάς, και θα αποτύχει. Μεταποιητικά, ο Ποσειδώνας φαίνεται από όσα προλέγει στη Θέτιδα να «έχει διαβάσει» καλά την *Ιλιάδα* του, αλλά όχι και την *Οδύσσεια*.

¹³⁰ Στον αφηγηματικό χρόνο που λαμβάνει χώρα ο διάλογος αυτός ο Οδυσσέας *θα εντοπίσει* στη Σκύρο και *θα οδηγήσει* στην Τροία τον Αχιλλέα. Και η ίδια η Θέτιδα γνωρίζει τι θα συμβεί (βλ. στ. 1. 687-8) και για αυτό προφανώς δεν της προκαλεί καμία εντύπωση η μνεία του ονόματος του Οδυσσέα.

¹³¹ Feeney, 2004, 89.

¹³² Η εικόνα αυτή του Φοίβου (1. 689-91) τον ταυτίζει με τον Ήλιο. Βλ. McNelis, 2009, 245 και σημ. 33.

iste, meus” (1. 528). Μάλλον, δεν είναι μόνο ότι διεκδικεί ο *Thestorides*, για λογαριασμό των Αχαιών, τον Αχιλλέα από τη μητέρα του Θέτιδα, επειδή είναι ένας ήρωας και όχι μια κόρη του Λυκομήδη¹³³. Και, μάλλον, η φωνή του Απόλλωνα αποκαλύπτει κάτι περισσότερο, πιο προσωπικό, από όσα τα πεπωμένα και οι θεοί όρισαν. Είναι αυτός που συνδέεται με τον θάνατο του ήρωα¹³⁴. Ο Αχιλλέας «ανήκει» στον Απόλλωνα όσο το θύμα στο θύτη του. Η επίκληση του Φοίβου στην αρχή της *Αχιλλείδας* (1. 9) είναι ένας υπαινιγμός στο τέλος του έπους, αφού αυτός είναι που «θα υπαγορεύσει» τον «επίλογο» του ήρωα¹³⁵. Ως εκ τούτου, ενέχουν ειρωνεία, τραγικής ποιότητας, η παρομοίωση του Αχιλλέα με τον Απόλλωνα (*qualis Lycia venator Apollo / cum redit et saevis permutat plectra pharetris*, «όμοιος ο Απόλλων κυνηγός απ’ τη Λυκία σαν γυρνά και τ’ άγριο τόξο για τη λύρα αφήνει», 1. 165-6)¹³⁶ και η ευχή της Θέτιδας να ξεπεράσει σε φήμη η Σκύρος, του Αχιλλέα της, τη Δήλο, του Απόλλωνα (1. 388)¹³⁷.

Η Σκύρος, ωστόσο, δεν θα αποδειχτεί Δήλος, όπως και η Tritonia δεν θα αποδειχτεί *custos / litoris* («της ακτής φρουρός» 1. 696-7)¹³⁸. Το *numen deae* είναι ευνοϊκό στον Οδυσσέα και τον Διομήδη (1. 697-8)¹³⁹. Κατά την ανάθεση της αποστολής στους δύο ήρωες, ο Οδυσσέας εύχεται στον Διομήδη: “*sic deus omnipotens firmet, sic adnuat illa / virgo paterna tibi!* («Μακάρι η πατρική παρθένος (η Παλλάδα) να τα εκπληρώσει αυτά για σένα», 1. 546-7)¹⁴⁰ και κατά την άφιξή τους στη Σκύρο τιμούν το άγαλμά της (1. 697-8). Αντιθέτως, *Palladi litoreae celebrabat Scyros honorum / forte diem* («Τύχαινε η Σκύρος να εορτάζει την Παλλάδα, προστάτιδα των ακτών», 1. 285-6), όταν ο Αχιλλέας καταφθάνει και όχι μόνο δεν δείχνει την απαιτούμενη *pietas*, αλλά *eat atque ultro feras hospita sacra / disiciat*

¹³³ Heslin, 2005, 78.

¹³⁴ *Il.* 22. 359-60. Ο V. Liapis (*A Commentary on the Rhesus Attributed to Euripides*, Oxford, 2012, 328) έχει συγκεντρώσει τα σχετικά χωρία. Βλ. και King, 1987, 52, 62, 135-6, 194-6 και σημ. 12 στη σελ. 288.

¹³⁵ Feeney, 2004, 88-9.

¹³⁶ Για τον παραλληλισμό του Αχιλλέα με τον Απόλλωνα βλ. Heslin, 2005, 183-4 και 253-4 και McNelis, 2009, 244-246. Για την ομοιότητά τους στην *Ιλιάδα* βλ. Rabel, R.J., “Apollo as a Model for Achilles in the *Iliad*”, *AJPh* 111, 1990, 429-40 και Robbins, E., “The Education of Achilles”, *QUCC* 45, 1993, 19-20.

¹³⁷ Heslin, 2005, 135 κ.ε. και McNelis, 2009, 238-246.

¹³⁸ Η διαπίστωση αφορά και στη Δηιδάμεια, της οποίας την παρθενία δεν θα προστατέψει η παρθένος θεά (Heslin, 2005, 237).

¹³⁹ Η αφετηρία της «εύνοιας» αυτής εντοπίζεται στα ομηρικά έπη. Ενδεικτικά μόνο αναφέρουμε τον ρόλο της Αθηνάς στην «αριστεία» του Διομήδη στη ραψωδία Ε της *Ιλιάδας* και στον *νόστον* του Οδυσσέα στην *Οδύσσεια*.

¹⁴⁰ Η Αθηνά είναι προστάτιδα θεά όχι μόνο του Διομήδη, αλλά και του πατέρα του, Τυδέα (Dilke, 2005, 122).

turbae securus et immemor aevi, / ni pudor et iunctae teneat reverentia matris («Θα πήγαινε και σκόπιμα θα διατάρασσε βίαια τις ιερές τελετουργίες των οικοδεσποτών του, δίχως να νοιάζεται για το πλήθος και λησμονώντας τη (νεαρή) ηλικία του, αν η αιδώς και ο σεβασμός για την μητέρα του που παραστεκόταν δίπλα του δεν τον συγκρατούσε», 1. 310-2). Ο Αχιλλέας δεν τιμά, δηλαδή, μια θεά η οποία «έτυχε»¹⁴¹ να εορτάζει, να είναι προστάτιδα του νησιού και προστάτιδα του Οδυσσέα και του Διομήδη που προσπαθούν να τον εντοπίσουν! Η Αθηνά δεν εμφανίζεται να επεμβαίνει στη δράση τόσο άμεσα όσο ο Ποσειδώνας ή ο Απόλλων – πρόκειται για το άγαλμα και την εορτή της – αλλά η συμβολή της είναι θετική στην αποστολή των Ελλήνων στη Σκύρο¹⁴². Ακόμα, και αν την εκλάβουμε ως προσωποποίηση της σοφίας¹⁴³, είναι ακριβώς αυτό που χρειάζεται ο *sollers* Οδυσσέας (1. 784)¹⁴⁴, ώστε το τέχνασμα του να υπερκεράσει το τέχνασμα της *sollertis* Θέτιδας (1. 105).

Γενικά, η στάση των θεών είναι υπέρ του πολέμου, καθώς με την αρπαγή της Ελένης υβρίστηκαν *iura, fidem, superos* (1. 403). Οι θεοί επικύρωσαν τον πόλεμο (1. 81-2) και τους είναι *invisus* («μισητός», 1. 801), όποιος δεν οπλισθεί με τα δίκαια ξίφη (1. 788), για να επιδιώξει τη δόξα του πολέμου (1. 801-2). Ειδικά για τον Αχιλλέα, οι θεοί όρισαν, πριν ακόμη γεννηθεί, να ταχθεί στο στρατόπεδο των Αχαιών (2. 55-7) και, μάλιστα, να γίνει *vastator magna Troiae* («πορθητής της μεγάλης Τροίας», 2. 32). Ο Πόλεμος (*Bellum*), προσωποποιημένος, τον αναμένει (2. 34) στο μεγαλύτερο πεδίο μάχης (1. 793).

Είναι σκοτεινά, συνεπώς, για τη Θέτιδα τα *signa deum* (1. 129-30), όπως και των πεπρωμένων. Τη στιγμή που της απαγορεύουν να βυθίσει την *Dardanium classem* («δαρδάνιο στόλο», 1. 81-2), επιτρέπουν στον Οδυσσέα και στον Διομήδη να

¹⁴¹ Το «forte» (1. 286) του εορτασμού της Παλλάδας παρέχει την κατάλληλη ευκαιρία, ώστε οι κόρες του Λυκομήδη να εξέλθουν *patriis, quae rara licentia, muris* («από τα τείχη της πατρικής γης, πράγμα για το οποίο σπάνια δινόταν άδεια», 1. 287) και ο Αχιλλέας να δει και να ερωτευθεί με την πρώτη ματιά τη Δηιδάμεια. Επίσης, ταιριάζει απόλυτα ο εορτασμός μιας «αρρενωπής» θεάς στις «αρρενωπές» κόρες του Λυκομήδη και τον εκθηλυμένο Αχιλλέα (Hinds, 2000, 236-7).

¹⁴² Η Αθηνά ευνοεί και τον Αχιλλέα στην *Ιλιάδα*, περισσότερες μάλιστα φορές απ' ό,τι τον Οδυσσέα. Ωστόσο, οι παρεμβάσεις της στοχεύουν κυρίως στην αξιοποίηση του Αχιλλέα ως «πολεμικής μηχανής» (Stanford, 1963, 25 και σημ. 2 στη σελ. 250). Η Αθηνά, επομένως, δεν είναι εχθρική στον Αχιλλέα, αλλά τον θέλει στην Τροία, για να τιμωρήσει τον Πάρη για την «κρίση» του (πβ. *Αχιλ.* 2. 50-4) και τους Τρώες.

¹⁴³ Στη *Θηβαΐδα* οι θεοί συχνά έχουν «υποβιβαστεί» στο να αποτελούν προσωποποίηση αφηρημένων εννοιών (Feeney, 1991, 364 κ.ε.).

¹⁴⁴ Ο Οδυσσέας *consiliisque armisque vigil contendat* («άγρυπνος συναγωνίζεται στα σχέδια και στα όπλα», 1. 472· πβ. *tende animum vigilem*, «τόνωσε το άγρυπνο πνεύμα σου», 1. 543), όπως και η Θέτιδα έμεινε άπνη σκεπτόμενη *quae nato secreta velit, quibus abdere terris / destinet* («ποια κρυψώνα να επιλέξει για τον γιο της, σε ποια χώρα να αποφασίσει να τον κρύψει», 1. 199-200). Πάσσαλος πασσάλω έκκρούεται!

οδηγήσουν τον *Achillem armatum* στην Τροία (1. 548-9). Αυτόν τον Αχιλλέα αν είχε κατορθώσει να καταστήσει αθάνατο η Νηρηίδα, δεν θα φοβόταν τις *Parcas* (1. 252-5), καθώς μόνο σε θνητούς, όπως ο Λυκομήδης, ταιριάζει να φοβούνται τα πεπρωμένα (1. 914-5). Η ίδια φαίνεται να αψηφά και έμπρακτα τη μοίρα, κρύβοντας τον Αχιλλέα μεταμφιεσμένο στη Σκύρο (*Fatorum crimina*, 2. 45)¹⁴⁵. Ούτε, όμως, και η *Fortuna*¹⁴⁶ θα είναι στο πλευρό της. Στα σχέδια του Οδυσσέα, και όχι στα δικά της, θα «συναινέσει η Τύχη» και θα είναι ευνοϊκοί οι θεοί¹⁴⁷ (1. 738-9).

Συνεπώς, ο ρόλος των θεών είναι αποφασιστικής σημασίας για την «πορεία» του Αχιλλέα και της Θέτιδας, αλλά και του έπους¹⁴⁸. Φαίνεται ήδη από το προοίμιο, όπου και η «*Διὸς βουλή*», και από την πρώτη διαλογική σκηνή ανάμεσα στη Θέτιδα και τον Ποσειδώνα, που αποκαλύπτει τα *fata*, η συγκρότηση ενός ασφυκτικού θεϊκού πλαισίου μέσα στο οποίο θα κινηθούν η Θέτιδα και οι θνητοί ήρωες του έπους. Προεξοφλείται, συγχρόνως, το μάταιο των προσπαθειών της Νηρηίδας.

Δικαιολογημένα είναι *anxia mater* η Θέτιδα, καθώς κανείς, όπως γίνεται φανερό, δεν μπορεί, και δεν προτίθεται, να αποτρέψει τον επικείμενο πόλεμο. Ο φόβος της, ωστόσο, δε θα την αδρανοποιήσει και το να εξευμενίσει τους θεούς *humili precatu* («με δέηση σεμνή»), το οποίο ο Χείρων της προτείνει (1. 144), δεν αποτελεί

¹⁴⁵ *Thessalia ... geminis incusat Fata querellis, / quod senior Peleus nec adhuc maturus Achilles* («η Θεσσαλία ... τις Μοίρες κατηγορεί με παράπονο διπλό, που ο Πηλέας είναι πολύ μεγάλος και ο Αχιλλέας ανώριμος ακόμα», 1. 439-40). Καθώς φαίνεται τα *Fata* «ανέχτηκαν» τα *crimina* της Θέτιδας, προκειμένου ο Αχιλλέας να γίνει *maturus* και να μπορέσει να συμμετάσχει στην εκστρατεία εναντίον της Τροίας.

¹⁴⁶ Η Τύχη προσωποποιημένη, ως Νηρηίδα, απαντά ήδη στον *Ομηρικό Ύμνο στη Δήμητρα* (στ. 420) και στη *Θεογονία* του Ησιόδου (στ. 360)· είναι, όμως, στην τραγωδία, και ιδίως του Ευριπίδη, που θα κάνει εντονότερη την παρουσία της (Ferguson, J., *The Religions of the Roman Empire*, Ithaca, New York, 1970, 77). Για την Τύχη και τη *Fortuna* βλ. Ferguson, 1970, 77-87, Burkert, 1993, 390-1 και Versnel, H.S., *Coping with the Gods. Wayward Readings in Greek Theology*, Leiden and Boston, 2011, 277-8 και ιδίως σημ. 131 στη σσ. 390-1. Για την Τύχη στον Ευριπίδη βλ. Romilly, de J., *La Modernité d' Euripide*, Paris, 1986 (ελλην. μετάφρ. Α. Στασινοπούλου-Σκιαδά, *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*, Αθήνα, 1997β, 30-52) και Burkert, 1993, 391 και σημ. 29 στη σελ. 397.

¹⁴⁷ Για τον Βάκχο βλ. κεφάλαιο 2. Το θεϊκό στοιχείο στην *Αχιλλίδα* εκδηλώνεται και μέσα από μια σειρά τελετουργικών πράξεων. Περιγράφονται εορτές, όπως της Παλλάδας (1. 285 κ.ε. και 1. 812 κ.ε.) και του Βάκχου (1. 593 κ.ε. και 1. 812 κ.ε.) και το *vaticinium* του Κάλχαντα (1. 514 κ.ε.). Γίνεται λόγος για (προσ)ευχές (1. 383 κ.ε., 1. 546-7, 1. 681, 1. 738-9), σπονδές (1. 680), θυσίες ζώων (2. 13-6), καθαρμούς (1. 135 κ.ε.) και άλλες εκδηλώσεις ευσέβειας (1. 424-5, 1. 697-8, 1. 910-1, 2. 12-3). Επίσης, θεοί μνημονεύονται συχνά σε παρομοιώσεις (1. 262-3: Βάκχος, 1. 263: Δίας, 1. 293-4: Venus, 1. 294-5: Diana, 1. 344: Εκάτη, 1. 384-5: Ρέα, 1. 588-591: Ρέα – Δίας - Ήρα), για να χαρακτηρίσουν πρόσωπα τους έπους, ενώ ο Άρης σε όλες τις περιπτώσεις χρησιμοποιείται ως μετωνυμία για τον πόλεμο (1. 395, 1. 402, 1. 425, 1. 441-3, 1. 502, 1. 626). Αναφορά γίνεται και στις Bellona (1. 34) και Lucina (1. 674), ρωμαϊκές θεότητες του πολέμου και του τοκετού και της γέννησης, αντιστοίχως.

¹⁴⁸ Ο D.C. Feeney (*The Gods in Epic*, Oxford, 1991) περιορίζει σε μια υποσημείωση την αναφορά του στους θεούς στην *Αχιλλίδα*, υπογραμμίζοντας ότι η θεϊκή παρέμβαση είναι εμφανώς απύσχα (σημ. 199 στη σελ. 376). Προφανώς, δεν επεμβαίνουν με τον τρόπο, επί παραδείγματι, που η ομηρική μούσα τους παρουσίασε στην *Ιλιάδα*. Ωστόσο, αν και διακριτικότερη η παρουσία τους στην *Αχιλλίδα*, είναι αναμφισβήτητα καθοριστική στην εξέλιξη της δράσης.

για τη Νηρηίδα τη λύση. Ήδη ο Ποσειδώνας είχε γίνει αποδέκτης της ικεσίας της (1. 48 κ.ε.) και η ίδια μιας βαριάς απόρριψης (1. 95).

Αντιλαμβανόμενη ότι ο πόλεμος είναι αναπότρεπτος συλλαμβάνει *alios ... paratus* («νέα σχέδια», 1. 97). *Coepa fatigat / pectore consilia* («τον νου της κουράζει με τα σχέδια που έχει ήδη αρχίσει», 1. 104-5) και αποφασίζει να μεταβεί στο Πήλιο και στον Χείρωνα (1. 105 κ.ε.), για να απομακρύνει από εκεί τον Αχιλλέα¹⁴⁹. Η *sollers* (1. 105) Θέτιδα γνωρίζει ότι δεν μπορεί να αποκαλύψει στον Κένταυρο τα σχέδιά της να μεταμφίσει σε κόρη τον Αχιλλέα και να τον κρύψει σε κάποιο ασφαλές μέρος και για αυτό προφασίζεται ότι πρέπει να εξαγνιστεί ο γιος της στις έσχατες ακτές του Ωκεανού (1. 135 κ.ε.). Τη νύχτα δεν κοιμάται, αλλά προσπαθώντας να βρει κρυψώνα για τον γιο της *huc illuc divisa mente volutat* («χωρίς να έχει ακόμα αποφασίσει, σκέφτεται άλλοτε τούτο και άλλοτε το άλλο», 1. 198-200). Αφού επιλέξει τη Σκύρο (1. 207-11), *altera consilio superest tristemque fatigat / cura deam* («άλλη μια έγνοια βασανίζει τη σκέψη και καταβάλλει τη θλιμμένη θεά»), το πώς θα μεταφέρει τον Αχιλλέα στο νησί (1. 217 κ.ε.). Εκεί θα προσπαθήσει να κάμψει την αντίσταση του Αχιλλέα και να τον πείσει να ενδυθεί τα φορέματά της (*habitus ... meos*, 1. 260), τα *tuta ... / tegmina* (1. 270-1). Η πειθώ της Θέτιδας αποδεικνύεται αναποτελεσματική, η Δηιδάμεια είναι η *mens* η οποία *detrahit indocilem Achillem* («παρέσυρε τον πεισματάρη Αχιλλέα», 1. 284)¹⁵⁰. Η *conscia mater* αντιλαμβάνεται αμέσως το ερωτικό ενδιαφέρον του Αχιλλέα για τη Δηιδάμεια και θα το ενθαρρύνει, προκειμένου να δεχτεί ο γιος της να μεταμφιεστεί (1. 318 κ.ε.). Ως *artifex* («τεχνίτης») με πρώτη ύλη έναν επικό ήρωα θα πλάσει μια κόρη του Λυκομήδη (1. 325 κ.ε.). Τον συμβουλεύει πώς να συμπεριφέρεται *modis fictis* («με ψεύτικο τρόπο»), ώστε να μην αποκαλυφθεί η απάτη τους (1. 338-42). Δε θα διστάσει *testibus aris* («με μάρτυρές της τους βωμούς») να παρουσιάσει στον Λυκομήδη τον Αχιλλέα ως την αδελφή του (1. 349 κ.ε.). Αφήνοντας τη Σκύρο εύχεται το νησί να αποδειχτεί ό,τι η Κρήτη για τον Δία, ανώτερο από τη Δήλο του Απόλλωνα και να μη διαθέτει *nihil utile bellis* και παρακαλά ο Αχιλλέας της να είναι *virgo pii Lycomedis* (1. 383-96). Ακόμα, προσπάθησε να θωρακίσει τον Αχιλλέα *progenitum Stygos amne*

¹⁴⁹ Πβ. τους στ. 506-7, όπου φαίνεται ότι τα *antra Chironis* και την *patriam aulam Peleos* θα έψαχναν πρώτα οι Αχαιοί, για να εντοπίσουν τον Αχιλλέα.

¹⁵⁰ Heslin, 105 κ.ε., ιδίως 118-125.

severo («στη γέννα με τα φοβερά νερά της Στύγας», 1. 269-70· πβ. 1. 133-4¹⁵¹ και 1. 480-1)¹⁵².

Η Θέτιδα προσποιείται (*ficta*, 1. 141), ξαγρυπνά σκεπτόμενη (1. 198-200), βασανίζεται από έγνοιες για τον γιο της (1. 217 κ.ε., 1. 354, 1. 384-5). Παραπονιέται για τον ταπεινό γάμο της (*thalamos minores*, 1. 90): θα ήθελε ο Αχιλλέας της πραγματικά να είναι παιδί *magni caeli*, δηλαδή αθάνατο (1. 252-7), και όχι απλώς να θεωρείται γιος του Δία, όπως ο Ποσειδώνας αφήνει να εννοηθεί (1. 90-1). Αισθάνεται πόνο στην καρδιά (1. 42), σκύβει το κεφάλι απογοητευμένη (1. 95), δε χαίρεται ούτε το θεσσαλικό τοπίο (1. 98-105) ούτε τον Αχιλλέα (1. 178-83). Είναι *infelix* (1. 43), *tristis* (1. 98), “*aegra*” *lacrimis* (1. 686). Θρηνεί (1. 74· πβ. *quos gemitus ... daturus, / quos mihi!*, «τι στεναγμούς, αλίμονο, θα προκαλέσεις ... σε εμέ την ίδια!», 1. 68-9), ωσάν το μοιραίο να έχει ήδη συμβεί, και φαντάζεται τον εαυτό της *Iliaci scopulos habitare sepulcri* («να κατοικώ σε μια ταφόπετρα του Ιλίου», 1. 76).

Είναι *sollers* (1. 105), *dolosa* (1. 873), *callida* (2. 35). Η Θέτιδα είναι ικανή στο να υφαίνει *μήτιδας*¹⁵³. Ο δόλος, όμως, είναι μόνο μια έκφανση της ιδιαίτερης σχέσης που έχει η Θέτιδα με τη γνώση και την πρόγνωση¹⁵⁴. Η *Αχιλλήϊδα* διακόπτεται στον στίχο 2. 167 με τον Αχιλλέα να λέει: “*scit cetera mater*”¹⁵⁵. Στην πραγματικότητα, η Θέτιδα γνωρίζει όλα όσα αφορούν τον γιο της. Από την αρχή της αφήγησης καθίσταται σαφές ότι και μόνο που βλέπει τους *Idaeos ... / remos* (1. 25-6), και ο ποιητής-αφηγητής σπεύδει να την επιβεβαιώσει (*heu numquam vana parentum / auguria*, «ποτέ μία μάνα δεν αστοχεί σε ό,τι προαισθάνεται», 1. 25-6), γνωρίζει όλη την «τραγική» εξέλιξη των πραγμάτων. Γνωρίζει, έστω και από τον Πρωτέα, ότι θα

¹⁵¹ Βλ. κεφάλαιο 3.

¹⁵² Ο O.A.W. Dilke (2005, 94) επισημαίνει ότι στον Στάτιο απαντάται για πρώτη φορά ο μύθος του βαπτίσματος του Αχιλλέα στα νερά της Στύγας. Όπως ο ίδιος παραθέτει, μια διαφορετική εκδοχή του μύθου διασώζεται στα *Αργοναυτικά* του Απολλώνιου Ρόδιου (4. 869 κ.ε.) και στην *Βιβλιοθήκη* του Απολλόδωρου (3. 13. 6). Βλ. και Heslin, 2005, 166 κ.ε και McAuley, 2016, 363. Ο Αχιλλέας με τα ενδύματα της Θέτιδας (1. 260) είναι «πλασμένος» (πβ. 1. 325 κ.ε.) «κατ’ εικόνα της», αλλά δεν είναι και «καθ’ ομοίωσιν», αφού απέτυχε στα νερά της Στύγας να τον καταστήσει αθάνατο.

¹⁵³ Κατά τον A.B. Cook (*Zeus. A Study in Ancient Religion*, vol. 3, Cambridge, 1940) Θέτιδα και Μήτις παρουσιάζουν τις εξής ομοιότητες: ήταν θαλασσινές θεότητες, είχαν τη δυνατότητα να μεταμορφώνονται, υπήρξαν ερωμένες του Δία και ήταν προορισμένες να γεννήσουν γιο ανώτερο του πατρός του. Βλ. και Detienne, M. και Vernant, J.-P., *Les Ruses de l'Intelligence. La Métis des Grecs*, Paris, 1974 (αγγλ. μετάφρ. J. Lloyd, *Cunning Intelligence in Greek Culture and Society*, Chicago and London, 1978, 177-258) και Heslin, 2005, 158-9.

¹⁵⁴ Η *μήτις* σχετίζεται με τη γνώση και την πρόγνωση (Detienne και Vernant, 1978, 3). Όσον αφορά στη Θέτιδα διαθέτει, όπως ο πατέρας της Νηρέας και άλλοι θαλάσσιοι δαίμονες, προφητική δύναμη (βλ. Ρούσσοσ, E.N., «Θαλάσσιοι Δαίμονες» στο Κακριδής, I.Θ. (γεν. εποπτ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 2, Αθήνα, 1986, 244-5). Για τη Θέτιδα ως «προφήτισσα» που διαψεύδεται στην *Αχιλλήϊδα* βλ. Heslin, 2005, 134 κ.ε.

¹⁵⁵ Βλ. Heslin, 2005, 63 και σημ. 21, 286 και McAuley, 2016, 345 κ.ε.

ξεσπάσει πόλεμος (“*ecce novam Priamo facibus de puppe levatis / fert Bellona nurum*”, «Ιδού υπό την αμυδρότητα του φωτός με υψωμένες τις δάδες του γάμου από την πρύμνη, η Μπελλόνα φέρνει στον Πρίαμο νέα νύφη», 1. 33-4), ότι *pelago terrisque ... quaeretur Achilles* («σε θάλασσα και σε γη θα αναζητήσουν τον Αχιλλέα» 1. 37), ότι *et volet ipse sequi* («και ο ίδιος θα θελήσει να τους ακολουθήσει», 1. 38). Γνωρίζει ότι είναι πλέον αργά (*tardum*), *iam plena iniuria raptae* («η γυναίκα απήχθη, το έγκλημα ολοκληρώθηκε», 1. 47) και ότι *metuenda propinquant / tempora* («πλησιάζουν οι ώρες του τρόμου», 1. 257-8).

Η Θέτιδα γνωρίζει το τέλος, και παραδόξως, επειδή το γνωρίζει ενεργεί ενάντια στη λογική, ενάντια στην ειμαρμένη, στους θεούς και στην τύχη, ενάντια στη βούληση και του ίδιου του Αχιλλέα. Ως αθάνατη είναι «καταδικασμένη» να δει τον θάνατο του θνητού γιου της¹⁵⁶. Την τραγική της κατάσταση θα επιτείνει η *immatura mors* του Αχιλλέα. Όλες τις «έγνοιες» και τις ενέργειές της, τους δόλους, τη θλίψη και το πένθος συνέχει η αγάπη της για τον Αχιλλέα, ή αλλιώς, ο φόβος για τον πρόωρο θάνατό του. Ο *amor matris*, ωστόσο, δεν της επιτρέπει να παραιτηθεί. Το σχέδιο «Σκύρος», μια αποκλειστικά δική της επινόηση, αποτελεί το έσχατο δικό της καταφύγιο, το καταφύγιο της απεγνωσμένης αγάπης της για τον γιο της.

Και αν δεν της επιτρέπεται να ματαιώσει, διεκδικεί τουλάχιστον να καθυστερήσει το αναπότρεπτο. Μοναδικό σύμμαχο, αν και περιορισμένης «εμβέλειας», θα βρει στο πρόσωπο της Δηιδάμειας. Η Δηιδάμεια συνεχίζει επί σκυρίου εδάφους, και συμπληρώνει, τρόπον τινά, τον ρόλο της Θέτιδας¹⁵⁷, η οποία αποσύρεται από το νησί (1. 396).

Εκτός από το ότι «κατόρθωσε» αυτό που η Θέτιδα με όλα τα ρητορικά της τεχνάσματα δε στάθηκε ικανή να επιτύχει, να μεταμφιεστεί δηλαδή ο Αχιλλέας, μόνο αυτή, πολύ γρήγορα, αντιλήφθηκε το πραγματικό του φύλο (1. 562). Και παρόλο που η ίδια γνωρίζει, ενεργεί κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να κρατηθεί μυστική η ταυτότητά του. Του μαθαίνει να κινεί τα μέλη του με γυναικεία χάρη και να γνέθει το μαλλί (1. 580-3), δηλαδή όχι μόνο να μοιάζει, αλλά και να συμπεριφέρεται ως γυναίκα. Ο *diu deceptus amor* της για τον Αχιλλέα («ο για πολύ καιρό κρυμμένος έρωτας», 1. 668), την ωθεί, μετά τον βιασμό της, να καλύψει το *commune nefas* (1. 669).

¹⁵⁶ Ο V. Liapis (2012, 328) σχολιάζοντας τους στ. 980-2 του *Ρήσου* επισημαίνει πως είναι χαρακτηριστικά ευριπίδεια η ιδέα ότι είναι ανεπιθύμητη η απόκτηση τέκνων, επειδή ακριβώς ενέχει τον κίνδυνο να βιώσει κανείς την απώλειά τους (πβ. *Μήδ.* 1090-1115, *Αλκ.* 882-8, *Ικ.* 786-93).

¹⁵⁷ Ο Heslin (2005, 137 κ.ε.) υπογραμμίζει την κύρια διαφορά τους, η οποία έγκειται στο ότι η Δηιδάμεια ανταποκρίνεται με επιτυχία στο ελεγειακό ρόλο της, τη στιγμή που η Θέτιδα αποτυγχάνει στον δικό της, επικό.

«Επιστρατεύει» και την *altricem* της, για να μπορέσει κρύψει την *raptum pudorem* της, και, επομένως, και τον δράστη της «αρπαγής» (1. 669-73). Αργότερα, όταν ο Οδυσσέας θα προσπαθήσει να εντοπίσει τον μεταμφιεσμένο Αχιλλέα, με μια σειρά «παρεμβάσεών» της στην ενδυμασία και στη συμπεριφορά του δεύτερου θα αποτρέψει την αποκάλυψή του (1. 764-72). *Provida*, όπως η Θέτιδα, θα δώσει το σύνθημα στις αδελφές της, ώστε να αποχωρήσουν συντονισμένα από το δείπνο και να προσφέρουν «κάλυψη» στον Αχιλλέα, ο οποίος ήταν έτοιμος να ανταποκριθεί στο πολεμικό κάλεσμα του Οδυσσέα (1. 794-805).

Η Δηιδάμεια δεν μοιράζεται με τη Θέτιδα μόνο την αγάπη για τον Αχιλλέα, και, ως εκ τούτου, την ανάγκη να τον προστατεύσει. Και η Δηιδάμεια *cuncta pavet* (1. 563), ακόμα και τις ίδιες τις *tacitas sorores* της, μήπως αποκαλυφθεί ο μυστικός της έρωτας για τον Αχιλλέα, και, συνεπώς, το πραγματικό του φύλο (1. 560-3). *Auroram timet* («Φοβάται το ξημέρωμα», 1. 929), επειδή προβάλλονται ήδη *ante oculos nova bella et Xanthus et Ide / Argolicaeque rates* («Εμπρός στα μάτια της οι νέοι πόλεμοι, ο Ξάνθος, η Ίδη, και τα αργεία καράβια», 1. 927-8). Με τον Αχιλλέα να έχει αποφασίσει να ακολουθήσει τα αργεία πλοία στην Τροία, αναρωτιέται: “*Quid precer, heu! timeamve prius?*” («Αλίμονο, τί να προσευχηθώ; Ή τί πρώτα απ’ όλα να φοβηθώ;», 1. 935). Ο *liber hymen* («λυαίος υμέναιος») της συνοψίζεται με τα λόγια: “*o dulcia furta dolique, / o timor*” («Αλίμονο, κλεμμένες χαρές και δόλοι, τι τρόμος», 1. 938-9). Συμμερίζεται πλήρως τους φόβους της Θέτιδας (1. 941).

Είναι, όπως και η Θέτιδα, *anxia* (1. 935) και *misera* (1. 939), ενώ το παιδί της, χωρίς τον Αχιλλέα, δεν θα είναι παρά μια θλιμμένη παρηγοριά (*maesta solacia*, 1. 952). Θρηνεί (*plangebat ... relectos / ... dolos*, 1. 885-6· πβ. *grandia ... / lamenta*, 1. 886-7), κλαίει (*fusa novi lacrimas iam solvit*, 1. 930), και, καθώς βλέπει το πλοίο με τον Αχιλλέα να απομακρύνεται από τη Σκύρο, κλαίει και οι αδελφές της (*lacrimis comitata sororum*, «συνοδευμένη από το θρήνο των αδελφών της», 2. 23).

Με την απόφαση του Αχιλλέα να φύγει για την Τροία η Δηιδάμεια αποδεικνύεται μια οβιδιανή *Herois*, μια *uxor relictā* (2. 28)¹⁵⁸, όσο και μια ευριπίδεια ηρωίδα που κινείται κυρίως από το ερωτικό πάθος¹⁵⁹. Πέραν των όσων πράττει για να καλύψει τον εραστή της, η ερωτευμένη Δηιδάμεια δεν φαίνεται, κατά τον αποχαιρετισμό τους, να ενδιαφέρεται τόσο για το αν ο Αχιλλέας θα επιστρέψει από τον πόλεμο ζωντανός όσο για το αν θα επιστρέψει σ’ αυτήν (1. 931-2 και 1. 942-6),

¹⁵⁸ Heslin, 2005, 141 κ.ε.

¹⁵⁹ Romilly, 1997β, 55 κ.ε. Βλ. και Romilly, 1997α, 146 κ.ε.

αν θα τη θυμάται (1. 933-4 και 1. 948), αν θα αποκτήσει και από άλλη γυναίκα παιδί (1. 953-5). Η Δηιδάμεια που εγκαταλείπεται μία ημέρα μετά τον γάμο της (“*modo te nox una deditque / invitque mihi!*”, «μια νύχτα πριν από λίγο σ’ έδωσε και σε πήρε από μένα!», 1. 936-7), μοιάζει με τους ήρωες της τραγωδίας, οι οποίοι, «συνεπείς» στον «νόμο» της ενότητας του χρόνου¹⁶⁰, μέσα στο διάστημα μίας μόνο ημέρας υψώνονται και συντρίβονται, των οποίων η ευτυχία μεταβάλλεται σε δυστυχία¹⁶¹.

Ο λίγος, επίσης, χρόνος που υπολείπεται ως τον πρόωρο θάνατο του Αχιλλέα, θα αναδείξει τη Δηιδάμεια ως μια ευριπίδεια ηρωίδα¹⁶² και με έναν ακόμη τρόπο, αυτόν των τραγικών θυμάτων των πολέμων¹⁶³. Δηιδάμεια, όπως Ανδρομάχη, με υπόθεση μια πρώην βασιλοπούλα, νυν χήρα, που «κακοπέφτει» μαζί με το ορφανό από πατέρα παιδί της. Η Δηιδάμεια δεν είναι ένας τραγικός φορέας, αλλά ένα τραγικό θύμα¹⁶⁴. Ανήκει, όπως και οι μητέρες των νεκρών ηρώων, στις «παράπλευρες απώλειες» των επικών πολέμων. Το πένθος τους αποτελεί το τίμημα της πολεμικής δόξας που έδρεψαν, πεθαίνοντας, οι Έκτορες και οι Αχιλλείς.

Επίσης, οι Δηιδάμειες, οι σύζυγοι, και οι Θέτιδες, οι γονείς, είναι αυτές που με τον θρήνο τους αυξάνουν το πάθος στον θάνατο ενός ήρωα¹⁶⁵. Ο Αχιλλέας της *Αχιλλείδας*, όπως μας παραδόθηκε, δεν είναι νεκρός, αλλά θρηνείται ήδη από τη Θέτιδα και τη Δηιδάμεια, οι οποίες μοιάζουν με τις «κορυφαίες» του θρηνητικού χορού που στήνουν οι αδερφές τους¹⁶⁶. Το έπος αρχίζει με τη Θέτιδα και τις αδερφές

¹⁶⁰ Βλ. Αριστ. *Ποιητ.* 1449b 9-13 και Συκουτρή, Ι., *Αριστοτέλους Περί Ποιητικής*, Αθήνα, 1934· 1997 (ad loc).

¹⁶¹ Αριστ. *Ποιητ.* 1451a 11-5.

¹⁶² Κατά τη J. de Romilly (2000, 137) «οι ήρωες του Ευριπίδη ... υποφέρουν περισσότερο από ό,τι ενεργούν».

¹⁶³ Ο πόλεμος, άμεσα ή έμμεσα, βρίσκεται στο επίκεντρο πολλών τραγωδιών του Ευριπίδη: *Ηρακλείδα*, *Ικέτιδες*, *Ανδρομάχη*, *Εκάβη*, *Τρωάδες*, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, *Ελένη*, *Φοίνισσαι*, *Ορέστης* (Vellacott, P., *Ironic Drama*, Cambridge, 1975, 153-177· βλ. και Romilly, 1997α, 136 κ.ε. και 1997β, 249 κ.ε). Εστιάζοντας στα δράματα που «εμπνέονται» από τον Τρωικό πόλεμο, θα παρατηρήσουμε ότι ο Ευριπίδης, ο οποίος επιμένει κυρίως στα δεινά που ο πόλεμος επέφερε (Romilly, 1997β, 249), δείχνει τα θύματά του ηθικά ανώτερα των νικητών του (Collard, C., *Euripides Hecuba*, Warminster, 1991, 27· Συνοδινού, Κ., *Ευριπίδης. Εκάβη*, Β' τόμος, Αθήνα, 2005, 133). Ενδεικτικά μόνο θα σταθούμε στις περιπτώσεις του Αχιλλέα και του Οδυσσέα, ηρώων και της *Αχιλλείδας*. Ο πρώτος στην *Εκάβη*, ως φάντασμα, και στην *Ιφιγένεια εν Αυλίδι* όχι μόνο εμφανίζεται κατώτερος του ιλαδικού Αχιλλέα αλλά και των νεαρών γυναικών που πρόκειται να θυσιαστούν, της Πολυξένης (*Εκάβη*) και της Ιφιγένειας (*Ιφιγένεια εν Αυλίδι*). Για τον «ευριπίδειο» Αχιλλέα βλ. King, 1987, 77-104 και Michelakis, P., *Achilles in Greek Tragedy*, Cambridge, 2002, 58-143 και passim. Ο δεύτερος είτε στο προσκήνιο (*Εκάβη*) είτε στο παρασκήνιο της δράσης (*Τρωάδες* και *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*) σκιαγραφείται με τα μελανότερα χρώματα. Για τον «ευριπίδειο» Οδυσσέα βλ. Stanford, W.B., *The Ulysses Theme. A Study in the Adaptability of a Traditional Hero*, Oxford, 1963, 111-7.

¹⁶⁴ Ο D.J. Dominik (2005, 525) χαρακτηρίζει τη Δηιδάμεια «παθητικό και τραγικό θύμα της μοίρας».

¹⁶⁵ Markus, 2004, 106.

¹⁶⁶ Κατά την Α. Καμαρέττα («Χοροί Θεϊκών Κοριτσιών» στο Κακριδής, τόμ. 2, 1986, 288), «η ομαδική θεότητα των Νηρηίδων ... έχει πλασθεί στο πρότυπο ενός χορού κοριτσιών απ' αυτούς που στήνονται στις διάφορες γιορτές προς τιμήν των θεών: ανάμεσά τους πρώτη μεταξύ ίσων είναι η Θέτις

της (1. 27-8) και τον θρήνο της Θέτιδας (1. 74) και το επεισόδιο της Σκύρου τελειώνει με τη Δηιδάμεια και τις αδερφές της και τον θρήνο τους (2. 23 και 2. 28-9)¹⁶⁷. Ο θρήνος της Δηιδάμειας λειτουργεί υπονομευτικά για τον ηρωισμό του Αχιλλέα¹⁶⁸, ενώ της Θέτιδας μοιάζει με πρελούδιο του θρήνου για τον θάνατο του Αχιλλέα¹⁶⁹.

Ο Αχιλλέας θρηνείται σαν να είναι ήδη νεκρός. Διότι για τη Θέτιδα που είναι αθάνατη και, επιπλέον, διαθέτει δύναμη προφητική, το μέλλον είναι ήδη συντελεσμένο. Αλλά ο Αχιλλέας είναι «νεκρός» και κατά ένα άλλο τρόπο. Είναι νεκρός ως επικός ήρωας. Η μεταμφίεσή του σε κόρη του Λυκομήδη τον «απογυμνώνει» από την «επική» του ταυτότητα, τον ακυρώνει ως επικό ήρωα. Ο Στάτιος το δηλώνει διακειμενικά, παρουσιάζοντας τη μεταμφίεση του Αχιλλέα από τη Θέτιδα (1. 259-60 και 1. 270-2) με τρόπο που να ανακαλεί γλωσσικά την Ανδρομάχη του Σενέκα, ενώ κρύβει τον Αστυνάκτα στον τάφο του πατέρα του (*Τρω.* 503-6)¹⁷⁰. Η ίδια η παραμονή του Αχιλλέα στην ειρηνική αυλή του Λυκομήδη συνιστά υπονόμηση της ηρωικής ταυτότητας του Αχιλλέα. Πρόκειται για το μοτίβο της απόκρυψης του ήρωα από μία θεά, κυρίως για να μην πολεμήσει¹⁷¹. Τα αργα, ωστόσο, και το *ἄφθιτον κλέος* που τα συνοδεύει, η *κυδιάνειρα μάχη*, συνιστούν την πεμπουσία του επικού ήρωα. Χωρίς την «επική αποστολή» του ο ήρωας είναι ένας ζωντανός-νεκρός¹⁷². Ενδοκειμενικά, αυτή η κατάσταση δηλώνεται ρητά, δια στόματος του ίδιου του Αχιλλέα: *Stygiasque procul iam raptus ad umbras / dicor, et*

...». Στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη (432 κ.ε.) τα *χορευμάτα* των Νηρηίδων συνόδευσαν τον Αχιλλέα στην Τροία (βλ. King, 1987, 80 κ.ε.).

Όσον αφορά στη Δηιδάμεια, χαρακτηρίζεται ως *regina / chori* (1. 295-6).

¹⁶⁷ Εντοπίζεται γλωσσική και μετρική ομοιότητα ανάμεσα στο “*comitante sororum*” του στ. 1. 27, που αναφέρεται στη Θέτιδα και τις Νηρηίδες, και το “*comitata sororum*”, που αναφέρεται στη Δηιδάμεια και τις αδερφές της (2. 23).

¹⁶⁸ McNelis, 2015, 594.

¹⁶⁹ Ανακαλεί τον θρήνο της Θέτιδας και των Νηρηίδων για τον θάνατο του Αχιλλέα (*Οδ.* 24. 47 κ.ε.) (Heslin, 2005, 164). Στην *Ιλιάδα* (18. 35 κ.ε.) ο θρήνος που απευθύνουν στον Πάτροκλο είναι στην πραγματικότητα για τον Αχιλλέα (Schein, S.L., *The Mortal Hero. An Introduction to Homer's Iliad*, Berkeley, Los Angeles and London, 1984, 131-2· βλ. και King, 1987, 40). Φέροντας ως παράδειγμα τον θρήνο της Ανδρομάχης για τον Έκτορα (*Ιλ.* 6. 500), η Μ. Alexiou (2002, 32) παρατηρεί ότι ο θρήνος «για κάποιον που είναι ακόμη ζωντανός αποτελούσε κακό οίωνο».

¹⁷⁰ Fantham, 1979, 459 κ.ε.

¹⁷¹ Murnagan, S., “Maternity and Mortality in Homeric Poetry Man” *ClAnt* 11, 1992, 242-264 και McAuley, 2016, 365-6 και σημ. 68.

¹⁷² Όπως ο Οδυσσεύς στην Ωγυγία. Η Καλυψώ, προφανώς ένα *nomen omen*, που «καλύπτει» τον ήρωα στην Ωγυγία, έχει θεωρηθεί θεά του θανάτου (Heubeck, A., West, S. και Hainsworth, J.B., *A Commentary on Homer's Odyssey, Vol. I*, Oxford, 1988, 249-250). Βλ. και Vernant, J.-P., “The Refusal of Odysseus” στο S.L. Schein (ed.), *Reading the Odyssey. Selected Interpretive Essays*, Princeton, 1996, 185-9.

orbatus plangit mea funera Chiron? («Και λέγεται ήδη ότι μεταφέρθηκα μακριά στις Στύγας τις σκιές και έρημος θρηνεί ο Χείρων τον θάνατό μου;», 1. 630-1)¹⁷³.

Η Σκύρος, επομένως, για έναν ήρωα του διαμετρήματος του Αχιλλέα είναι ένας τάφος¹⁷⁴. Είναι, όμως, η αίσθηση αυτή ικανή, για να «αναδείξει» τον Αχιλλέα ως τραγική φιγούρα; Δεν είναι εύκολο να απαντήσουμε καταφατικά, γιατί ο Αχιλλέας της Σκύρου παρουσιάζει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό ελεγειακά-ερωτικά¹⁷⁵, ακόμα και κωμικά¹⁷⁶, στοιχεία.

Άλλη μια φορά γίνεται χαρακτηριστικά εμφανής η απομάκρυνση της *Αχιλληίδας* από την *Ιλιάδα*. Ο υλιαδικός Αχιλλέας, εκτός από επικός ήρωας *par excellence*, παρουσιάζει και τραγικά χαρακτηριστικά.

Είναι ο μόνος ήρωας που γνωρίζει ότι θα πεθάνει στην Τροία¹⁷⁷. Στην αρχή του έπους (*Ιλ.* 1. 352-4) διαμαρτύρεται στη μητέρα του, επειδή ο Δίας δεν του προσφέρει *τιμήν*, παρόλο που είναι *μινυθάδιος* («λιγόχρονος»). Στον ίππο του Ξάνθο, που τον προειδοποιεί ότι είναι «*έγγύθεν ἤμαρ ὀλέθριον*» («ζυγώνει η μαύρη μέρα σου», 19. 409) και ότι «*μόρσιμόν ἐστι θεῶ τε καὶ ἀνέρι ἴφι δαμῆνα*» («η μοίρα γράφει από θνητό μαζί και αθάνατο να σκοτωθείς στη μάχη», 19. 417), απαντά: «*Ξάνθε τί μοι θάνατον μαντεύει; οὐδέ τί σε χρή. / εὖ νυ τὸ οἶδα καὶ αὐτὸς*» («Τι, Ξάνθε, μου μηνάς τον θάνατο; δε σου ταιριάζει εσένα! Κι εγώ το ξέρω», 19. 420-2). Λίγο πριν φονεύσει τον Έκτορα του αποκαλύπτει ότι και αυτόν τον περιμένει *θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή* (21. 110). Το έπος κλείνει, όπως άρχισε, με τον Αχιλλέα να διαμαρτύρεται για τον Δία, ο οποίος «αξίωσε» τον Πηλέα να αποκτήσει μόνο *ένα παῖδα*, και μάλιστα *παναώριον* («λιγόχρονο», 24. 540).

Αν το να πεθάνει κάποιος, και ιδίως το να γνωρίζει ότι θα πεθάνει, πρόωρα, αποτελεί ένα υπό ευρεία έννοια τραγικό γεγονός, και μάλλον περισσότερο σύγχρονη περί του τραγικού αντίληψη, θα πρέπει να εξετάσουμε αν η περίπτωση του

¹⁷³ Και ο Οδυσσεύς, απαρνούμενος το δώρο της αθανασίας, *θανέειν ἰμείρεται* (1. 59· το παραθέτει ο J.-P. Vernant, 1996, 189).

¹⁷⁴ McAuley, 2016, 359.

¹⁷⁵ Η σημασία του έρωτα στο έπος δηλώνεται προγραμματικά (1. 5) με τη φράση “*sic amor est*” (Feeney, 2004, 97). Για τον Αχιλλέα ως *amator* βλ. King, 1987, 178-84 και Heslin, 2005, 267-70, 274-6 και 294 κ.ε.

¹⁷⁶ Ενδεικτικά μόνο αναφέρουμε την παρομοίωση του Αχιλλέα με νεαρό ταύρο που αφρίζει από πόθο ερωτικό για μια *iuvencam*, ενώ οι κύριοί του τον παρακολουθούν γελώντας (1. 313-7) και τον αδέξιο τρόπο, χωρίς διάλου γυναικεία χάρη, με την οποία κινείται ο μεταμφιεσμένος Αχιλλέας (1. 767-771 και 1. 835-8), παρά τα «μαθήματα» που έλαβε από τη μητέρα του (1. 326-31· ο Heslin, 2005, 126, εκλαμβάνει ως κωμική και αυτή τη σκηνή). Να προστεθεί εδώ και το μοτίβο του βιασμού κατά τη διάρκεια θρησκευτικής εορτής, που απαντά στη Νέα Κωμωδία (Heslin, 2005, 147 και σημ. 92 και 242-3 και σημ. 19 στη σελ. 242).

¹⁷⁷ King, 1987, 5.

ὄκνημορότατου (Ιλ. 1. 505) Αχιλλέα είναι ικανή να τον χαρακτηρίσει ως τραγικό ήρωα και υπό στενή έννοια, βάσει και αριστοτελικών «προδιαγραφών».

Ο ιλιαδικός Αχιλλέας, όπως ρητώς δηλώνεται στην *Ποιητική* (1454b 8-15), διαθέτει ἦθος κατάλληλο για την τραγωδία¹⁷⁸. Μεταπίπτει εἰς τὴν δυστυχίαν¹⁷⁹ δι' ἁμαρτίαν¹⁸⁰ (1453a 9-10). Η δυστυχία του Αχιλλέα, κορύφωση της οποίας συνιστά ο πρόωρος θάνατός του, είναι το αποτέλεσμα της απόφασής του να επιλέξει τον θάνατο στην Τροία και το ἄφθιτον κλέος και να απορρίψει μια πολύχρονη αλλά χωρίς κλέος ἐσθλὸν ζωή στην πατρική γη (Ιλ. 9. 410-6). Η διλημματική κατάσταση στην οποία βρέθηκε ο Αχιλλέας αποτέλεσε, μάλιστα, το πρότυπο κάθε «τραγικού επεισοδίου», δηλαδή της κρίσιμης απόφασης, που καλείται κάθε τραγικός ήρωας να λάβει¹⁸¹. Να σημειωθεί, επίσης, ότι ο τραγικός ήρωας συνδέεται πάντοτε με «τα θεμελιώδη προβλήματα της ανθρώπινης κατάστασης»¹⁸². Ο ἀμύμων Αχιλλέας με την επιλογή του «ανίχνευσε» τα όρια, τα πεπερασμένα, των ανθρωπίνων δυνατοτήτων¹⁸³.

Ο ιλιαδικός Αχιλλέας, συνεπώς, είναι τραγικός ήρωας. Και ο Αχιλλέας του Στάτιου είναι τραγικός και σ' αυτό συμβάλλει ιδιαίτερα το επεισόδιο της Σκύρου. Κατ' αρχάς η όλη δράση της Θέτιδας αφορμάται από τον φόβο για τον πρόωρο θάνατο του Αχιλλέα, ή ορθότερα λαμβάνει ως δεδομένο τον θάνατό του. Το ότι είναι βάσιμος ο φόβος αυτός επιβεβαιώθηκε ευθύς εξ αρχής από τον ποιητή-αφηγητή (1. 25-6). Οι σαφείς υπαινιγμοί στον θάνατο του Αχιλλέα στην Τροία δε σταματούν εδώ. Ο στοιχειωδώς, θα λέγαμε, ενημερωμένος αναγνώστης, που έχει διαβάσει την *Ιλιάδα*, ή έστω γνωρίζει αδρομερώς την πλοκή της, αντιλαμβάνεται ότι η κοινή μοίρα Πατρόκλου και Αχιλλέα στην Πέργαμο είναι ο θάνατος (*Patroclus ... / et tamen aequali visurus Pergama fato*, «Ο Πάτροκλος ... όμως, πρόκειται να δει και αυτός την Πέργαμο και να υποστεί την ίδια μοίρα», 1. 175-7). Επίσης, υπαινιγμούς στον

¹⁷⁸ Για τον ιλιαδικό Αχιλλέα ως τραγικό ήρωα βλ. Ball, R., "Achilles: Tragic Hero", *CO* 44, 1967, 53-56. Για τον ιλιαδικό Αχιλλέα ως πρότυπο για τον σοφοκλειό τραγικό ήρωα βλ. Knox, *The Heroic Temper. Studies in Sophoclean Tragedy*, Berkeley and Los Angeles, 1966. Για τον Αχιλλέα ως ήρωα τραγωδιών βλ. Michelakis, 2002.

¹⁷⁹ Kassel, R., *Aristotelis De Arte Poetica Liber*, Oxford, 1965· επανέκδ. 1980.

¹⁸⁰ Για την «ἁμαρτίαν» του Αχιλλέα βλ. Basset, S.E., "Achilles' Treatment of Hector's Body", *TAPA* 64, 1933, 41-65 και "The ἁμαρτία of Achilles", *TAPA* 65, 1934, 47-69. Ο Πλάτων (*Πολ.* 391c 5-6) καταλογίζει στον Αχιλλέα, όπως παρουσιάζεται από τον Όμηρο, ὑπερηφανίαν θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων (King, 1987, 109).

¹⁸¹ Lenson, D., *Achilles' Choice. Examples of Modern Tragedy*, Princeton, 1975, 3. Για τον όρο «τραγικό επεισόδιο» βλ. Most, G.W., "Generating Genres: The Idea of the Tragic" στο Depew, M. και Obbink, D. (edd.), *Matrices of Genre. Authors, Canons, and Society*, Cambridge (Massachusetts) and London, 2000, 27. Για μια εξαιρετική διερεύνηση της «τραγικής» απόφασης και των ορίων της βούλησης του τραγικού ήρωα βλ. Vernant και Vidal-Naquet, 1988, 49-88.

¹⁸² Romilly, 1997a, 195.

¹⁸³ Βλ. σελ. 24, σημ. 119 της παρούσας εργασίας.

θάνατο του Αχιλλέα αποτελούν τα σχόλια του αφηγητή κατά την αναχώρηση του Αχιλλέα από το Πήλιο και τη Σκύρο. Στην πρώτη περίπτωση γίνεται αντιληπτό ότι, αν ο Αχιλλέας δεν πρόκειται να επιστρέψει *alias ad Thessala Tempe* (1. 237-41), είναι γιατί δεν πρόκειται να φύγει ποτέ από την Τροία. Στη δεύτερη περίπτωση οι *ventosae procellae* («οι ανεμώδεις θύελλες») δεν αρπάζουν μόνο τους όρκους πίστης στη Δηιδάμεια («βλέπε» Βρισηίδα), τις *ingentis famulas* («σπουδαίες υπηρέτριες»), το *captum Ilion* (ο Πάρις και Φοῖβος Απόλλων θα τον προλάβουν ἐνὶ Σκαιῆσι πύλῃσιν, *Ιλ.* 22. 359-60) και τα *munera Phrygiae gazae* («τα δώρα από φρυγικό θησαυρό»), αλλά και εκείνο το “*reversus*” (1. 956-60). «Ο Αχιλλέας *reversus* από την Τροία» είναι *irrita verba* («ανώφελα λόγια», 1. 960)¹⁸⁴. Ο τελευταίος στίχος του πρώτου βιβλίου υπαινίσσεται τον θάνατο του Αχιλλέα, όπως και οι πρώτοι, καθώς ο Δίας δεν στερήσε από τον Αχιλλέα μόνο τη διαδοχή στον ουράνιο θρόνο αλλά και την αθανασία.

Τη μοίρα του Αχιλλέα, ωστόσο, δεν γνωρίζει μόνο ο omnisciens αφηγητής και ο ιδεατός αναγνώστης. Ο ίδιος ο Αχιλλέας προειδοποιείται ρητώς από τη μητέρα του για τον θανάσιμο κίνδυνο που διατρέχει (1. 252-8), αν και η απόκρυψή του στη Σκύρο και η μεταμφίεσή του πρέπει να του δηλώνουν ακόμα πιο εύγλωττα τη σοβαρότητα της κατάστασης. Αν υποβαθμίζει τη σοβαρότητα αυτή δεν είναι επειδή θεωρεί ανυπόστατους τους φόβους της μητέρας του, αλλά επειδή βάσει του ηρωικού κώδικα αξιών είναι ντροπή να αποφεύγει κανείς τον πόλεμο (1. 624-36)¹⁸⁵, ενώ ο θάνατος στον πόλεμο είναι δόξα¹⁸⁶.

Όσον αφορά στην λιγότερο ένδοξη, την τραγική πλευρά του θανάτου του Αχιλλέα, πρέπει να επισημανθεί ότι στην *Αχιλλίδα*, όπως μας έχει παραδοθεί, δεν είναι δυνατό να αποδοθεί σε κάποια *ἀμαρτία* η «πτώση» του. Ούτε και σε αυτή ακόμα την παραβίαση των βακχικών τελετών (1. 593 κ.ε.), μια σοβαρή, δηλαδή, μορφή *impietatis*, η οποία θα επέσυρε τη βέβαιη τιμωρία του υβριστή. Η διακειμενική ανάκληση του Πενθέα (1. 839-40), του κατεξοχήν θεομάχου¹⁸⁷, είναι χαρακτηριστική για το μέγεθος της ασέβειας που ο Αχιλλέας διέπραξε και τη σκληρότητα της

¹⁸⁴ Heslin, 2005, 144.

¹⁸⁵ Πβ. 1. 141-3, 1. 272-4, 1. 535, 1. 800-2, 1. 873-4, 2. 35-7, 2. 43-5.

¹⁸⁶ Ο Πρωτεσίλαος, ο πρώτος πεσών του Τρωικού πολέμου, κέρδισε την *gloriam primae mortis* («την δόξα του πρώτου θανάτου», 1. 494-5). Στην *Αλεξάνδρα* ο Πρωτεσίλαος είναι ο *Γραικῶν ἄριστος* (532), ενώ απαξιώνεται πλήρως ο ἄριστος Ἀχαιῶν Αχιλλέας (McNelis και Sens, 2016, 102· βλ. και σελ. 17, σημ. 87 της παρούσας εργασίας).

¹⁸⁷ Mikalson, J.D., *Honor Thy Gods. Popular Religion in Greek Tragedy*, Chapel Hill and London, 1991, 151.

τιμωρίας που θα του αναλογούσε¹⁸⁸. Το «τόλμημα», πάντως, αυτό είναι ενδεικτικό μίας παθιασμένης ιδιοσυγκρασίας. Εξαιτίας της ερωτικής φωτιάς του για τη Δηιδάμεια (1. 301-10) θα βεβήλωνε τις τελετές προς τιμήν της Παλλάδας, αν δεν τον συγκρατούσε η παρουσία της *severae matris* του (1. 310-2· πβ. 1. 564-6). Αφρίζει ως ταύρος από τον πόθο (1. 313-7), μετατρέπεται σε *servus amoris* (1. 325 κ.ε., 1. 580-3, 1. 603 κ.ε., 1. 624 κ.ε., 1. 652-5, 1. 821 κ.ε., 1. 950-1), βιάζει τη Δηιδάμεια κατά τη διάρκεια των βακχικών οργίων (1. 640 κ.ε.) προσβάλλοντας την τιμή και του προστάτη και οικοδεσπότη του Λυκομήδη. Θα αφάνιζε με φωτιά και σίδηρο ακόμα και τη Σκύρο υπερασπιζόμενος τον έρωτά του (1. 657-60), αλλά στο άκουσμα και μόνο του θρήνου της ερωμένης του η ανδρεία του μειώνεται (1. 885 κ.ε.: πβ. 2. 27-30) και ενώπιον του Λυκομήδη εμφανίζεται διατεθειμένος να καταθέσει τα όπλα του και να παραμείνει στη Σκύρο (1. 906-7). Γίνεται κατακόκκινος από θυμό και μόνο στην ιδέα ότι μπορεί να άρπαζε κάποιος τη Δηιδάμεια (2. 81-5).

Η *cupiditas* αυτή του Αχιλλέα, όπως εκδηλώνεται στο επεισόδιο της Σκύρου, δίνει μια πρόγευση για το (ιλιαδικό) επεισόδιο με τη Βρισηίδα η οποία θα προκαλέσει τη «περιβόητη» μῆνιν του¹⁸⁹. Δεν αποτελεί, πάντως, το μοναδικό πάθος του Αχιλλέα, καθώς έντονο, χωρίς να χρειαστεί τα «διαπιστευτήρια» κανενός πεδίου μάχης, είναι και το πολεμικό του πάθος.

Η *vis* του *supervenit annos* και ήδη λεηλατεί τα σπίτια των Κενταύρων, αρπάζει τα κοπάδια τους και τους απωθεί από τις πεδιάδες και τα ποτάμια (1. 152-4). Αρπάζει από λέαινα τα λιονταράκια της (1. 168-70). Επιθυμεί να πολεμά και να κυνηγά άγρια ζώα (1. 626-7· πβ. 1. 352-3). Δείχνει υπερβολική χαρά και επιθυμία να δει την ελληνική αποστολή και τους ήρωες με τα όπλα τους (1. 753-5). Μόλις αντικρίζει την ασπίδα και το δόρυ, τα *callida dona* («τα πανούργα δώρα») του πολύτροπου Οδυσσέα (1. 845-6), *infremuit torsitque genas, et fronte relicta / surrexere comae* («έβγαλε μια κραυγή, έστριψε το πρόσωπο και σηκώθηκαν οι τρίχες που κάλυπταν το μέτωπο του», 1. 855-6), ξέχασε τη μητέρα του και την ερωμένη του *totoque in pectore Troia est* («η Τροία κυριαρχεί σε όλη την καρδιά του», 1. 857). Ζητά να μάθει από τον Οδυσσέα την αιτία του πολέμου, προκειμένου να νιώσει *iustas iras* («τη δίκαιη οργή», 2. 48). Κατά τη διήγησή του στον Οδυσσέα της πολεμικής

¹⁸⁸ Για τον Αχιλλέα ως Πενθέα βλ. κεφάλαιο 2.

¹⁸⁹ McNelis, 2015, 593-4. Η *cupiditas* του Αχιλλέα παρουσιάζεται σε μεταγενέστερους του Στάτιου ποιητές αρνητικότερα σημασιοδοτημένη (King, 1987, 178).

εκπαίδευσης που έλαβε από τον Χείρωνα (2. 96 κ.ε.), φαίνεται, ανάμεσα σε άλλα, ο *ferrī amor* του (2. 107).

Αυτό το *belligerum numen* του (1. 504) αρκεί από μόνο του να προκαλέσει «τραγικές» καταστάσεις, μαζί, όμως, με το ερωτικό πάθος του συνθέτουν ένα «εκρηκτικότατο μείγμα» (το οποίο και θα αναφλεχθεί με αφορμή τη Βρισηίδα). Η προοπτική του Αχιλλέα είναι η προοπτική ενός τραγικού ήρωα.

Το τραγικότερο, πάντως, στοιχείο, του έπους είναι η επιλογή του Αχιλλέα να ακολουθήσει τον Οδυσσέα και τον Διομήδη στη Τροία¹⁹⁰. Η επιλογή αυτή τονίζεται με εμφατικό τρόπο ότι είναι ελεύθερη, βασική προϋπόθεση, όπως ειπώθηκε, για να είναι τραγική. Ο Οδυσσέας λέει στον Αχιλλέα: “*nec nostrum est quod in arma venis sequerisque precantis; / venisses.*” («Δεν είναι δική μας ευθύνη που λαμβάνεις τα όπλα και ακολουθείς εμάς που σε ικετεύουμε· θα ερχόσουν», 2. 41-2). Προηγουμένως, ο Οδυσσέας εξηγούσε στον Διομήδη το τέχνασμα του με τα «δώρα», τα οποία τον Αχιλλέα *ultro confessum in proelia ducent* («αφού οικειοθελώς ομολογήσει στη μάχη θα οδηγήσουν», 1. 720). Από την αρχή του έπους (1. 38) η Θέτιδα, που τα γνωρίζει όλα για τον Αχιλλέα, μας αποκαλύπτει ότι *et volet ipse sequi* τους εκδικητές της Ελένης στην Τροία.

Η επιλογή του Αχιλλέα λαμβάνει έναν ιδιαίτερα τραγικό φωτισμό εξαιτίας ακριβώς των συνθηκών μέσα στις οποίες πραγματοποιείται. Αυτός ο διαφορετικός φωτισμός θα φανεί πιο ευδιάκριτα, αν ξαναθυμηθούμε τις συνθήκες, διαμετρικά, θα λέγαμε, αντίθετες, μέσα στις οποίες λαμβάνεται η αντίστοιχη απόφαση στην *Ιλιάδα*. Στην ιλιαδική σκηνή ο Αχιλλέας βρίσκεται στο πατρικό του σπίτι στη Φθία με τον Πάτροκλο, όταν καταφθάνει η αποστολή των «στρατολόγων» Οδυσσέα και Νέστορα (11. 765 κ.ε.). Η απόφαση έχει τη σύμφωνη γνώμη του Πηλέα και του Μενοίτιου. Ο Πηλέας στέλνει στον «αρχιστράτηγο» Αγαμέμνονα τον Αχιλλέα συμβουλευόντάς τον *αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπέροχον ἔμμεναι ἄλλων* (11. 784). Ο Μενοίτιος αντιστοίχως δίνει τις τελευταίες οδηγίες στον γιο του Πάτροκλο, να νουθετεί τον Αχιλλέα, καθώς είναι είναι πιο ώριμος και έμπειρος. Συμβαίνει, δηλαδή στη Φθία, ότι συμβαίνει σε όλη την Ελλάδα (εκτός από τη Σκύρο): *Velluntur postibus altis / arma olim dimissa patrum* («Τα όπλα των πατέρων, παρατημένα για χρόνια, τραβιούνται με ορμή από τις ψηλές παραστάδες της πόρτας», *Αχιλ.* 1. 423-4) και *tradunt arma patres, rapit inrelocata iuventus* («οι πατέρες παραδίδουν τα όπλα, οι νέοι τα αρπάζουν χωρίς να τους τα

¹⁹⁰ Με αριστοτελικούς όρους (*Ποιητ.* 1455b 24-32) η επιλογή αυτή σηματοδοτεί την *δέσιν* του «δράματος» του Αχιλλέα.

ζητήσει κάποιος πίσω», *Αχιλ.* 1. 791). Να σημειωθεί, επίσης, ότι σ' αυτό το σημείο της αφήγησης δεν γίνεται λόγος για καμία προφητεία σχετικά με τον θάνατο του Αχιλλέα στον πόλεμο ούτε εμπλέκεται η Θέτιδα σε αυτές τις καθαρά «αντρικές», «ηρωικές» υποθέσεις. Και φυσικά δεν είναι ο Πηλέας που στο άκουσμα της είδησης της επιστράτευσης όλων των Ελλήνων ηρώων εναντίον των Τρώων θα μετέβαινε στη Σκύρο και θα παρέδιδε στον Λυκομήδη τον γιο του, *γυναικείαν έσθητα άμφιέσας ώς κόρην, προγιγνώσκων ότι μοιρίδιον ήν έν Τροία θανεϊν Αχιλλέα*¹⁹¹.

Στη Σκύρο ο Αχιλλέας αποφασίζει ελεύθερα τη συμμετοχή του στον πόλεμο, αλλά το περιβάλλον είναι κάθε άλλο παρά ενθαρρυντικό ή, έστω, συναινετικό. Πρέπει να αφηγήσει τις σοβαρές προειδοποιήσεις της μητέρας του (1. 252 κ.ε.), πρέπει να εγκαταλείψει σύζυγο και μικρό παιδί. Πρέπει να παραιτηθεί από όλα τα *ventura iuventae / gaudia* («μελλοντικές χαρές της νεότητας», 1. 267-8) και δεν είναι λίγα αυτά τα «gaudia» στο σχεδόν παραμυθένιο, στο αποκομμένο από τις λύπες του «πραγματικού» ηρωικού κόσμου νησί της Σκύρου¹⁹². Αν επιτρέπεται η τολμηρή αναλογία, μοιάζει με ελεύθερο πολιορκημένο¹⁹³, τον οποίο δελεάζουν, βάζουν σε Πειρασμό¹⁹⁴ οι χαρές της ζωής, ο Απρίλης με τον Έρωτα¹⁹⁵, αλλά επιλέγει να επιτελέσει το «χρέος»¹⁹⁶ του ως επικός ήρωας. Ο Αχιλλέας της *Αχιλλείδας* στο δρόμο του για την Τροία, και την αθάνατη δόξα, μέσω Σκύρου, έρχεται αντιμέτωπος με εμπόδια παντελώς άγνωστα για τη διαδρομή Φθία-Τροία, μόνο και μόνο για να τα υπερπηδήσει με εντυπωσιακότερο τρόπο.

Η τόσο «αντιεπική» Σκύρος καταδεικνύει το πώς θα μπορούσε να είναι ο Αχιλλέας, πώς θα ζούσε, αν δεν ήταν τόσο «επικός». Ο ίδιος «θα μετανοήσει» λίγο αργά: στον άλλο κόσμο, στο άλλο ομηρικό έπος. Εκεί θα συναντηθεί με τον Οδυσσέα, πάλι, για να του μεταφέρει το αλησμόνητα αντιεπικό απόσταγμα σοφίας του: «βουλοίμην κ' έπάρουρος έών θητευέμεν άλλω, / άνδρι παρ' άκλήρω, ό μὴ βίωτος

¹⁹¹ Βλ. σημ. 105 στις σσ. 20-1.

¹⁹² Η ομίχλη που περιβάλλει τη Σκύρο (2. 21-2), καθώς απομακρύνεται το πλοίο με τον Αχιλλέα, δεν δηλώνει μόνο τη δυστυχία και το πένθος της Σκύρου λόγω της εγκατάλειψής της από τον Αχιλλέα (Kakridis, J., "The Motif of the Godsent Mist in the Iliad" στο Jong, de I.J.F., *Homer. Critical Assessments*, vol. 3, London and New York, 1999, 163-78). Ίσως να δηλώνει την αφάνεια στην οποία θα περιπέσει η Σκύρος, αντίθετα στις ευχές και στις προσδοκίες της Θέτιδας (1. 387-8) (βλ. και Heslin, 2005, 134-5). Μοιάζει, επίσης, κατά την άποψή μου, με ένα «υπερφυσικό» όριο ανάμεσα στον πραγματικό-επικό και μη πραγματικό-αντιεπικό κόσμο.

¹⁹³ Ο Δ. Σολωμός επέλεξε έναν στρατιώτη και μια μητέρα (βλ. Θέτιδα), για να διεκτραγωδήσει τη δεινή κατάσταση των Ελεύθερων Πολιορκημένων στα σχεδιάσματα Α' και Β' (απόσπασμα 1).

¹⁹⁴ Ο τίτλος του αποσπάσματος 6 του Γ' Σχεδιάσματος των «Ελεύθερων Πολιορκημένων» του Δ. Σολωμού.

¹⁹⁵ Από το Σχεδιάσμα Β'.

¹⁹⁶ «Χρέος» ήταν ο αρχικός τίτλος του ποιήματος «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι».

πολὺς εἶη, / ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν» («Θα ἴθελα να ἴμαι χωρικός και να ξενοδουλεύω σε αφέντη δίχως κτήματα, που ἴναι το βιος του λίγο, παρά να βασιλεύω εδώ στους πεθαμένους όλους», *Οδ.* 11. 489-91). Η Σκύρος σίγουρα προσέφερε πολλά περισσότερα από όσα θα ευχόταν, ὄψιμα, ο Αχιλλέας.

Ο Αχιλλέας αποδεικνύεται τόσο πιο τραγικός όσο πιο εὐθύμη και ανάλαφρη είναι η Σκύρος¹⁹⁷. Ταυτόχρονα, ὁμως, με τον πιο παράδοξο τρόπο, τον Αχιλλέα μεταμφιεσμένο σε γυναίκα, το επεισόδιο της Σκύρου τον φανερώνει ως τον πιο επικό ἥρωα. Παράλληλα με τον *magnanimus Achillem* που αφηφώντας τις «επικές νόρμες» επιβεβαιώθηκε με τον πιο πανηγυρικό τρόπο ως επικός ἥρωας, επιβάλλεται και το ηρωικό ἔπος, ένα *genus grande*, και ο κώδικας αξιών που αυτό φέρει σε όλα τα ἄλλα μη επικά στοιχεία που αυτό ενσωμάτωσε. Τραγικά, ελεγειακά-ερωτικά, ἀκόμη και κωμικά στοιχεία, λειτούργησαν φαινομενικά υπονομευτικά, ἀλλά, τελικά, προς την κατεύθυνση του εμπλουτισμού¹⁹⁸ και της ενίσχυσης του ηρωικού χαρακτήρα του ἔπους. Μαζί με τον Αχιλλέα που μπαίνει στο πλοίο για την Τροία μπαίνει και το ἔπος σε ορθή πορεία για την «ηρωική» του ολοκλήρωση¹⁹⁹.

Αυτό φαίνεται στην αρχή του δευτέρου βιβλίου, όπου και ο ποιητής-αφηγητής (2. 5-11) και ο ίδιος ο ἥρωας, αφηγούμενος στον Οδυσσέα και τον Διομήδη την εκπαίδευση την οποία ἔλαβε από τον Χείρωνα, σπεύδουν να «αποκηρύξουν» το επεισόδιο της Σκύρου (2. 44-5)²⁰⁰. Η εικόνα του Αχιλλέα της Σκύρου είναι αυτή που «συνέλαβε» και «φιλοτέχνησε» η Θέτιδα²⁰¹. Είναι η εικόνα, επίσης, του Ευριπίδη για τον ἥρωα.

Η ευριπίδεια εκδοχή του μύθου της παραμονής του ἥρωα στη Σκύρο, ανεξαρτήτως του πώς την πραγματεύτηκε ο τραγικός, προσέφερε στον Στάτιο δυνατότητες που, κατά την ἀποψη μου, ο επικός ποιητής αξιοποίησε στο ἔπακρο. Η σημασία του επεισοδίου για το ἔπος δηλώνεται από τη μνεία του ἤδη στο προοίμιο (*heroa velis Scyroque latentem / Dulichia proferre tuba*, «και μακάρι να θελήσεις να παρουσιάσω τον ἥρωα που κρύβεται στην Σκύρο μαζί με την σάλπιγγα του Δουλιχίου», 1. 5-6).

¹⁹⁷ Η αποσπασματικά σωζόμενη *Αχιλλήϊδα* θεωρείται «ἀνάλαφρη», «εὐθύμη» (King, 1987, 133· Hinds, 2000, 241 και σημ. 27 στη σελ. 304· Dominik, 2005, 524). Ορθά, ὠστόσο, ο Heslin (2005, 86) παρατηρεῖ ὅτι ἀπὸ το προοίμιο ἤδη φαίνεται ὅτι η ολοκληρωμένη *Αχιλλήϊδα* δεν θα ἀπέφευγε τα σοβαρά -τραγικά- θέματα.

¹⁹⁸ Harrison, 2007, 16.

¹⁹⁹ Βλ. και McAuley, 2016, 366.

²⁰⁰ Ἐνα εἶδος “*damnationis memoriae*” του επεισοδίου (Hinds, 2000, 241-4).

²⁰¹ Εὐστόχα ο D.D. Markus (2004, 107) παρατηρεῖ ὅτι στην *Αχιλλήϊδα* είναι σαν να ἔχουμε μια *Ιλιάδα* ὑπὸ την οπτική της Θέτιδας.

Το επεισόδιο είναι απαραίτητο για την ικανοποίηση της προγραμματικής δήλωσης του ποιητή να παρουσιάσει όλη τη ζωή του ήρωα (*nos ire per omnem / ... heroa* (1. 4-5). Με το επεισόδιο αυτό κλείνει ένας κύκλος στη ζωή του Αχιλλέα, και ανοίγει ένας άλλος, «ιλιαδικός». Στην «αντιεπική» Σκύρο ο Αχιλλέας αποσύρεται για όσο διάστημα είναι αναγκαίο²⁰², για να ετοιμαστεί να αναλάβει δράση στα τρωικά πεδία ως ο κατεξοχήν επικός ήρωας. Παράλληλα, η Σκύρος «προετοίμασε» τον Αχιλλέα, άλλοτε άμεσα και άλλοτε υπαινικτικά, και ως τραγικό ήρωα²⁰³. Στο «ειδυλλιακό» νησί λαμβάνεται η κρίσιμη απόφαση, που σφραγίζει τη μοίρα του ήρωα²⁰⁴. Με φόντο τον πρόωρο θάνατο του Αχιλλέα προβλήθηκαν ως τραγικές ηρωίδες και η Θέτιδα και η Δηιδάμεια.

²⁰² Βλ. σελ. 29, σημ. 145.

²⁰³ Κατά τον A.J. Gossage (1972, 216) το πρώτο βιβλίο αφιερώνεται στην παιδική ηλικία του Αχιλλέα, ως «προπαρασκευή για την τραγωδία που θα ακολουθούσε».

²⁰⁴ Η «μοίρα» του είναι πρόωρος θάνατος, αλλά και αθάνατη δόξα. Για αυτό και στις εικαστικές αναπαραστάσεις το επεισόδιο της Σκύρου έγινε σύμβολο της αθανασίας (Delarue, 2000, 209).

Κεφάλαιο 2 – Ο Αχιλλέας ως Πενθέας και ως Βάκχος

Στο πρώτο βιβλίο της *Αχιλλείδας* του Στάτιου ο Αχιλλέας, απέχοντας πολύ από τον επικό ήρωα της *Ιλιάδας*, συστήνεται στον βασιλιά Λυκομήδη της Σκύρου ως αδελφή του εαυτού του και τίθεται υπό την προστασία του, με σκοπό να ανατραφεί ως κόρη του (1. 350 κ.ε.). Η μεταμφίεσή του σε γυναίκα από τη μητέρα του Θέτιδα (1. 325 κ.ε.) και η συνακόλουθη συμμετοχή του στις τελετές που λαμβάνουν χώρα στα υψώματα της Σκύρου ως βάκχη (1. 593 κ.ε.) ανακαλούν τον Πενθέα των *Βακχών* του Ευριπίδη. Εκτός, όμως, από βάκχη ο αμφιβόλου φύλου, λόγω της φυσικής εμφάνισης και της παρενδυσίας, Αχιλλέας παραλληλίζεται και με τον Βάκχο (1. 262).

Στο κεφάλαιο αυτό, αφού δειχτεί η επίδραση των *Βακχών* του Ευριπίδη στη λατινική γραμματεία και στον Στάτιο, επισημαίνονται οι τρόποι με τους οποίους ο επικός ποιητής με τη βοήθεια διακεμένων από την εν λόγω τραγωδία διαγράφει τον Αχιλλέα ως Πενθέα και Διόνυσο. Ένας επιπλέον στόχος του κεφαλαίου είναι να δειχθεί ότι τα διακείμενα αυτά λειτουργούν ως προλήψεις της δράσης και του πρόωρου τέλους του ήρωα στην Τροία.

Ο Διόνυσος και ο Πενθέας είναι οι πρωταγωνιστές των *Βακχών*, της ευριπίδειας τραγωδίας της οποίας η μεγάλη απήχηση ανιχνεύεται όχι μόνο στη δραματική αλλά στην εν γένει λατινική ποίηση²⁰⁵. Χαρακτηριστικό της απήχησης αυτής είναι το επεισόδιο που αφηγείται ο Πλούταρχος (*Κράσσο* 33): όταν φέρεται το κεφάλι του Κράσσου στον βασιλιά των Πάρθων, Υρώδη, ο ηθοποιός Ιάσων, που συνέβαινε να είναι παρών, απαγγέλλει, αναλαμβάνοντας τον ρόλο της Αγαύης, στίχους από την τραγωδία.

Η πρόσληψη των *Βακχών* στη λατινική γραμματεία εγκαινιάζεται με τις διασκευές του Πακούβιου (*Pentheus*) και του Άκκιου²⁰⁶. Ο *Lycurgus* του Ναίβιου²⁰⁷ και η *Φαίδρα* του Σενέκα²⁰⁸ έχουν επίσης επηρεαστεί από τον μύθο του Πενθέα. Στην

²⁰⁵ Βλ. και σελ. 2 και σημ. 8.

²⁰⁶ Friesen, C.J.P., *Reading Dionysus. Euripides' Bacchae and the Cultural Contestations of Greeks, Jews, Romans, and Christians*, Tübingen, 2015, 98 κ.ε. Βλ. και Dodds, E.R., *Euripides Bacchae, edited with Introduction and commentary*, Oxford, 1960 (ελλην. μετάφρ. Γ.Υ. Πετρίδου – Δ.Γ. Σπαθάρης, *Ευριπίδου Βάκχαι*, Αθήνα, 2004, Ιxxv). Ο Z. Stewart ("The *Amphitruo* of Plautus and Euripides' *Bacchae*" *TAPA* 89, 1958, 348-373) υποστήριξε, ωστόσο, ότι ο Πλάυτος πρότος (*Amphitruo*) επηρεάστηκε από τις *Βάκχες*.

²⁰⁷ Mac Góráin, F., "Virgil's Bacchus and the Roman Republic", στο J. Farrell και P. Nellis (edd.), *Augustan Poetry and the Roman Republic*, Oxford, 2013, 126.

²⁰⁸ Erasmo, M., "The Argo Killed Hippolytus: Roman Tragedy in the (Meta)Theatre" στο G.W.M. Harrison (ed.), *Brill's Companion to Roman Tragedy*, Leiden and Boston, 2015, 24.

λυρική ποίηση η επίδραση του μύθου ανιχνεύεται, επί παραδείγματι, στον Κάτουλλο, στον Οράτιο και στον Προπέρτιο²⁰⁹, ενώ στην επική ποίηση στο τρίτο βιβλίο των *Μεταμορφώσεων* του Οβιδίου²¹⁰ και στην *Αινειάδα* του Βιργιλίου²¹¹.

Ο Στάτιος υιοθέτησε στοιχεία του ευριπίδειου δράματος στη *Θηβαΐδα* του²¹², ενώ έγραψε και το λιμπρέτο μιας παντομίμας, της *Agave*²¹³, εμπνευσμένης, όπως και ο τίτλος φανερώνει, από τις *Βάκχες* του Ευριπίδη. Η επίδραση, ωστόσο, των *Βακχών* στην ποίηση του Στάτιου εντοπίζεται και στο πρώτο βιβλίο της *Αχιλλήϊδας*.

Ο Αχιλλέας που μεταμφιέζεται από την Θέτιδα, προκειμένου να παρουσιαστεί ενώπιον του βασιλιά Λυκομήδη (1. 318 κ.ε), ανακαλεί καταρχάς τον καλλωπισμό του Οδυσσέα από την Αθηνά, πριν αυτός να εμφανιστεί στον βασιλιά Αλκίνοο (*Οδ.* 6. 299). Το ίδιο μοτίβο, μια θεά να μεταμφιέζει τον προστατευόμενο της με σκοπό αυτός να εμφανιστεί μπροστά σε ένα βασιλικό ακροατήριο, απαντάται στην *Αινειάδα* του Βιργιλίου (1. 589 κ.ε.), στα *Αργοναυτικά* του Απολλωνίου Ρόδιου (3. 920 κ.ε.), στις *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου (7. 84 κ.ε.) και στα *Αργοναυτικά* του Βαλέριου Φλάκκου (5. 365 κ.ε.). Σε κανένα, όμως, επικό παράλληλο δεν μεταμφιέζεται ο ήρωας σε γυναίκα. Ως εκ τούτου, η σκηνή παραπέμπει ευθέως στη μεταμφίεση του Πενθέα σε γυναίκα από τον Διόνυσο²¹⁴ (*Βάκχ.* 928 κ.ε.). Και στις δύο περιπτώσεις δείχνεται μια ιδιαίτερη επιμέλεια για την κόμη του Αχιλλέα (1. 328) και του Πενθέα (928-933), για το γυναικείο φόρεμα²¹⁵ και βηματισμό (*Αχιλ.* 1. 330-1 και *Βάκχ.* 935-8). Το αποτέλεσμα της παρενδυσίας είναι να γίνει ο Πενθέας ίδιος στο παρουσιαστικό με τη μητέρα του, Αγαύη (925-7), όπως ο Αχιλλέας ήταν όμοιος στην όψη με τη δική του μητέρα (1. 164-5).

Προηγουμένως, βέβαια, και οι δύο αντέδρασαν αρνητικά στο ενδεχόμενο να μεταμφιεστούν σε γυναίκα. Ο Αχιλλέας δείχνει την αποστροφή και την ντροπή του για την πρόταση της Θέτιδας να ντυθεί γυναίκα (1. 260 κ.ε.), ενώ και ο Πενθέας θεωρεί την αντίστοιχη πρόταση του Διόνυσου ντροπή για τον ανδρισμό του (828), αδύνατη για την ανδρική του φύση (836-7) και ικανή να τον καταστήσει περίγελο των γυναικών (842).

²⁰⁹ Bates, 1969, 75.

²¹⁰ Friesen, 2015, 99-100.

²¹¹ Mac Góráin, 2013, 125 κ.ε.

²¹² Vessey, 2010⁷, 754.

²¹³ Βλ. σελ. 2 και σημ. 8 της παρούσας εργασίας.

²¹⁴ Από την αναλογία αυτή προκύπτει ότι η Θέτιδα αναλαμβάνει τον «ρόλο» του Διόνυσου. Ωστόσο, η «ευθύνη» της για τη μοίρα του Αχιλλέα δεν εντοπίζεται στη μεταμφίεσή του αλλά στον «ταπεινό γάμο» της (Heslin, 2005, 86).

²¹⁵ Για τις πτυχές του φορέματός του θα ενδιαφερθεί και ίδιος ο Αχιλλέας (1. 610).

Τελικά, η αρχική αντίστασή τους κάμπτεται. Δεν κάμπτονται, ωστόσο, από τη λογική, την οποία η Θέτιδα και ο Διόνυσος επιστρατεύουν. Η Θέτιδα θέλει να προστατέψει τη θνητή φύση του Αχιλλέα, καθώς γνωρίζει ότι Μοίρες και οι χρησμοί είναι δυσοίωνοι για τον γιο της (1. 252 κ.ε.). Οι *βύσσινοι πέπλοι* (821), που ο Διόνυσος προτείνει, επίσης, θα προφυλάξουν τον Πενθέα από το βλέμμα των βακχών και, συνεπώς, θα μπορέσει να τις «κατασκοπεύσει» ανενόχλητος, χωρίς να προκληθεί αιματοχυσία (878 κ.ε.).

Κανείς από τους δύο, ούτε ο Αχιλλέας ούτε ο Πενθέας, δεν δείχνει να συμμερίζεται τέτοιους φόβους. Η τιμή τους, ως επικών, πρωτίστως, ηρώων, οφείλει να είναι ανώτερη από την ζωή τους. Ίσως είναι η ορμή της νεανικής τους ηλικίας που δεν υπακούει στα κελεύσματα της λογικής²¹⁶. Το κίνητρο της μεταστροφή τους είναι βαθύτερο, είναι εσωτερικό. Ο Αχιλλέας συναινεί στη ντροπιαστική πρόταση της μητέρας του βλέποντας τη Δηιδάμεια (1. 301 κ.ε.), «βλέποντας» στην παρενδυσία την ευκαιρία να πλησιάσει εκ του ασφαλούς το αντικείμενο του πόθου του. Με την κάλυψη που προσφέρει η βακχική στολή θα μπορέσει ο Πενθέας να παρακολουθήσει τις *τελετές* των γυναικών, τις οποίες επίμονα, αντίθετα στις διαβεβαιώσεις και τις μαρτυρίες που του δίδονται (314-5, 685 κ.ε., 939-40) αντιλαμβάνεται ως *πονηρές* (260), ως πρόφαση για οίνοποσία και για σεξουαλικής φύσεως αισχρότητες²¹⁷ (222 κ.ε., 260 κ.ε., 352 κ.ε., 453 κ.ε., 485 κ.ε., 674 κ.ε., 778, 814, 957 κ.ε., 1058 κ.ε.). Εκκινούνται και οι δύο από την επιθυμία - περιέργειά τους για το άλλο φύλο. Μοιάζουν να έλκονται από τον μαγνητισμό που εκπέμπει η γυναικεία φύση, η γυναικεία σεξουαλικότητα.

Η «επαφή» με τη γυναικεία φύση, και μέσω της παρενδυσίας τους, φαίνεται να επηρεάζει τον ψυχισμό και τη συμπεριφορά τους. Ο Αχιλλέας νιώθει μέσα του μια φωτιά²¹⁸, αφρίζει ως τάυρος από την ερωτική μανία του (1. 301 κ.ε.). Αργότερα, γυναικεία ενδεδυμένος θα επιβεβαιώσει τον ανδρισμό του βιάζοντας την Δηιδάμεια στη διάρκεια μιας βακχικής τελετής (1. 640 κ.ε.). Ο Πενθέας ντυμένος γυναίκα, υπό το κράτος της βακχικής μανίας, αισθάνεται ότι μπορεί να ξεριζώσει τον Κιθαιρώνα,

²¹⁶ Ο Dodds (2004, 283) αποδίδει τις γεμάτες πάθος, καλύτερα εμπάθεια, αντιδράσεις του Πενθέα «στην επιπολαιότητα της άπειρης νιότης».

²¹⁷ Στην πράξη και ο Αχιλλέας ως τέτοια αντιλαμβάνεται τα βακχικά όργανα, εφόσον κατά τη διάρκεια τους βιάζει τη Δηιδάμεια.

²¹⁸ Ως απειλητική φωτιά αντιλαμβάνεται και ο Πενθέας τις Βάκχες (778-9).

μαζί με τις βάκχες που βρίσκονται εκεί, με τη δύναμη μόνο των χεριών του (949 κ.ε.)²¹⁹!

Αχιλλέας και Πενθέας εξίσου συμμετέχουν σε βακχικές τελετές, οι οποίες δεν προορίζονταν για το φύλο τους (Αχιλ. 1. 598 κ.ε.). Οι «εισβολείς» μεταμφιεσμένοι σε βάκχες υπονομεύουν, βεβηλώνουν τις τελετές, καθώς έχουν προσέλθει σε αυτές *ἀδίκῳ γνώμῃ παρανόμῳ τ' ὄργῃ* («με άδική γνώμη και άνομο πάθος», Βάκχ. 997). Ο Αχιλλέας βιάζει τη Δηιδάμεια κατά τα βακχικά όργια, ενώ αργότερα προκαλεί ταραχή και τελικά διακόπτει τους τελετουργικούς χορούς που εκτελούνταν ενώπιον των φιλοξενουμένων του Λυκομήδη, τον Οδυσσέα και τον Διομήδη (1. 812)²²⁰. Σε αυτό το σημείο, μάλιστα, ρητά ο Αχιλλέας παραβάλλεται με τον Πενθέα, ο οποίος απαρνιόταν τη διονυσιακή λατρεία στη Θήβα (1. 839-40). Ο τελευταίος είχε, επίσης, κατορθώσει να παρεισφρήσει στις βακχικές τελετές μεταμφιεσμένος σε βάκχη και «είχε κατορθώσει» να τις διακόψει με το να γίνει θύμα (ενός τελετουργικού) σπαραγμού από την ίδια του τη μητέρα. Το τίμημα ήταν βαρύ και για τον Αχιλλέα²²¹: η απόρριψη της γυναικείας - βακχικής στολής του (1. 878) και των βακχικών τελετών (1. 852 κ.ε.), του έρωτα και της ειρηνικής ζωής (1. 931 κ.ε.), επίσης δώρα του Βάκχου²²², ήταν η αρχή μιας πορείας που τέρμα της ήταν τα τρωικά πεδία των μαχών. Πεπρωμένο του *ἀρίστου τῶν Ἀχαιῶν* ήταν να μην δει την τελική επικράτηση των συμπολεμιστών του, να μην δει *νόστιμον ἦμαρ*.

Αυτή την τραγική μοίρα του Αχιλλέα υπαινίσσεται ο Στάτιος, εκμεταλλευόμενος διακεείμενα από τις Βάκχες του Ευριπίδη. Με αφετηρία το στοιχείο της παρενδυσίας διαγράφει τον Αχιλλέα ως άλλον Πενθέα, για να αναδείξει τη τραγική διάστασή του, τον θάνατό του στην Τροία. Την τραγικότητα αυτή επιτείνει το γεγονός ότι ο Αχιλλέας επισφραγίζει την μοίρα του με την προσωπική του επιλογή να ακολουθήσει τον Οδυσσέα και τον Διομήδη (πβ. 2. 42, όπου ο Οδυσσέας εμφαιτικά

²¹⁹ Η αίσθηση αυτή, ωστόσο, γρήγορα θα εξανεμιστεί. Η θηλυκότητα στον Πενθέα εκδηλώνεται ως αδυναμία, ενώ στον Διόνυσο ως δύναμη (Zeitlin, F.I., "Playing the Other: Theater, Theatricality, and the Feminine in Greek Drama" στο J.J. Winkler και F.I. Zeitlin (edd.), *Nothing to Do with Dionysos? Athenian Drama in Its Social Context*, Princeton, 1990, 64). Ο βιασμός της Δηιδάμειας δείχνει ότι η θηλυκότητα της εμφάνισης του Αχιλλέα δεν μειώνει τον ανδρισμό του (Heslin, 2005, 254).

²²⁰ Θα διέκοπτε και τους χορούς προς τιμήν της Παλλάδας αν δεν σεβόταν τη μητέρα του που ήταν παρούσα (1. 310-1).

²²¹ Κατά τον N.W. Bernstein (2008, 118) η απόρριψη του Διόνυσου θα καταδικάσει και τους δύο νέους σε πρόωρο θάνατο. Στην περίπτωση, βέβαια, του Αχιλλέα δεν έχουμε τον Διόνυσο των λατρευτικών μύθων του, όπου τιμωρεί σκληρά τους αρνητές του, όπως π.χ. τον Λυκούργο (Απολλόδ. Βιβλ. 3. 5. 1· Υγ. Fab. 132), τον Ορφέα (Υγ. Ποιητ. Αστρ. 2. 5-6), τις Μινυάδες (Οβ. Μετ. 4.1 κ.ε.· Αντ. Λιβ. Μετ. 10· Αιλ. Π.Ι. 3. 42), τις Προιτίδες (Απολλόδ. Βιβλ. 2. 2. 2), ή τις γυναίκες του Άργους (Απολλόδ. Βιβλ. 3. 5. 2· Νόννου Διον. 47. 498 κ.ε.).

²²² Βάκχ. 419-20: (Ο Διόνυσος) «φιλεῖ δ' ὀλβοδότειραν Εἰρήναν». Το *belligerum numen* του Αχιλλέα (1. 504) αντιτίθεται σ' αυτή την *Εἰρήναν*.

δηλώνει ότι ο Αχιλλέας συμμετέχει με προσωπική του ευθύνη στην εκστρατεία)²²³, όπως και ο Πενθέας, ο οποίος θα προσέφερε και *μυρίον χρυσοῦ σταθμόν* (811), για να δει τις Βάκχες, το αντικείμενο του δικού του πόθου. Είχε και αυτός πολλές ευκαιρίες να αλλάξει τη στάση του απέναντι στον Διόνυσο, απέναντι στο θείο. Η αναμέτρηση με το θείο, και, τελικά, η αγήφισή του αποβαίνει εις βάρος και των δύο ηρώων²²⁴. Μέσω των ευριπίδειων διακειμένων προδιαγράφεται, συνεπώς, με τρόπο υπαινικτικό στην αρχή ήδη του έπους, στο πρώτο βιβλίο, το τραγικό τέλος του κεντρικού ήρωα του, ενός ήρωα που, ως επί το πλείστον, παρουσιάζεται αντι-επικός, «ελεγειακός», σχεδόν κωμικός. Ο Αχιλλέας ως τραγική φιγούρα «ξανακερδίζει» την επική του διάσταση.

Δευτερευόντως, ο Στάτιος προσφυώς «ανασκευάζει» τη διόλου κολακευτική για τον Αχιλλέα, γνωστή από την παράδοση²²⁵, παραμονή του στη Σκύρο. Ο Αχιλλέας δεν ντύνεται γυναίκα, επειδή υπακούει στο θέλημα μιας δειλής²²⁶ και αυταρχικής²²⁷ μητέρας ούτε επειδή επιθυμεί και ο ίδιος να αποφύγει τον πόλεμο και να σωθεί. Ντύνεται γυναίκα, επειδή είναι άνδρας και είναι φυσικό να έλκεται από το γυναικείο φύλο, όπως και ο Πενθέας. Ακόμα περισσότερο, επειδή στη λατρεία του Διόνυσου, και ιδίως σε τελετές μνήσεως, η παρενδυσία είναι συνηθισμένη²²⁸.

Εκτός από την τελετουργική παρενδυσία στο πλαίσιο της διονυσιακής λατρείας, η παρενδυσία του Αχιλλέα έχει υποστηριχτεί ότι απηχεί και τις διαβατήριες τελετές ενηλικίωσης²²⁹. Ο Αχιλλέας παρουσιάζεται ως παιδί (1. 195-6, 1. 229, 1. 240, 1. 247) και ως ανώριμος νέος (1. 148, 1. 276-7, 1. 440), με «νέα γένια που δεν του

²²³ Βλ. σελ. 40-1.

²²⁴ Sturt, N.J.H., "Four Sexual Similes in Statius", *Latomus* 41, 1982, 836-7.

²²⁵ Βλ. κεφάλαιο 1.

²²⁶ 1. 25 κ.ε., 1. 73-4, 1. 129 κ.ε., 1. 158, 1. 198 κ.ε., 1. 252 κ.ε., 1. 283, 1. 534, 1. 624, 1. 874, 1. 941, 2. 37-8.

²²⁷ 1. 660, 1. 852-7, 1. 916, 2. 17-8.

²²⁸ Bowie, A.M., *Aristophanes. Myth, Ritual and Comedy*, Cambridge, 1993 (ελλην. μετάφρ. Π. Μοσχοπούλου, *Αριστοφάνης. Μύθος, Τελετουργία και Κωμωδία*, Αθήνα, 1999, 235). Βλ. Heslin, 2005, 230 κ.ε.

²²⁹ Για τη τελετουργική παρενδυσία και τις διαβατήριες τελετές βλ. C. Segal, *Dionysiac Poetics and Euripides' Bacchae*, Princeton, 1982, 160 κ.ε. και Heslin, 2005, 205 κ.ε. Ο M. Dillon (*Girls and Women in Classical Greek Religion*, London and New York, 2002, 220), αφού συσχετίσει την παρενδυσία με την τελετουργία και ιδίως με τις μυητικές τελετές, αναφέρει τον Αχιλλέα ως χαρακτηριστικό παράδειγμα ήρωα, ο οποίος εκηλύνεται, προτού ανακάμψει ως πολεμιστής. Ταυτόχρονα, η συμμετοχή του Αχιλλέα σε γυναικείους χορούς αποτελεί και γυναικεία διαβατήρια τελετή! Η συμμετοχή νεαρών γυναικών σε χορούς συνιστά τη μετάβαση από την παιδική στην ενήλικη ζωή και αποδεικνύει την ετοιμότητά τους για τον έγγαμο βίο. Βλ. Murnagan, S., "Women in Groups: Aeschylus's Suppliants and the Female Choruses of Greek Tragedy" στο V. Pedrick, και S.M. Oberhelman (edd.), *The Soul of Tragedy. Essays on Athenian Drama*, Chicago and London, 2005, 184 και Calame, C., *Les Choeurs de Jeunes Filles en Grèce Archaique I: Morphologie, Fonction Religieuse et Sociale*, Rome, 1977 (αγγλ. μετάφρ. Collins, D. and Orion, J., *Choruses of Young Women in Ancient Greece: Their Morphology, Religious Role, and Social Functions*, Lanham (Maryland), 1997, 14-5).

στερούν την πρώτη του νιότη» (1. 163). Θυμίζει και σ' αυτό τον νεανίαν Πενθέα (274, 974), που η μητέρα του, Αγαύη, παρομοιάζει με μικρό λιοντάρι (1174) και με νεαρό ταύρο στου οποίου τα μάγουλα μόλις εμφανίστηκαν τα πρώτα σημάδια τριχοφυΐας (1185-7)²³⁰. Οι δύο ήρωες ανακαλούν τον *ἔφηβο* ο οποίος κατά την τελετή ενηλικίωσης απομακρύνεται από την *πόλιν* και μέσα στην άγρια φύση «απεκδύεται» κάθε «κανονικότητα», πολιτική, κοινωνική, πολιτισμική, ακόμη και φυλετική, για να επιστρέψει στην *πόλιν* ως άνδρας πολεμιστής και να «ενδυθεί» το νέο του ρόλο, τον ρόλο του φορέα, και θεματοφύλακα κάθε «νόρμας».

Ο άγριος Αχιλλέας (1. 842) ζει στο ορεινό Πήλιο με ένα, έστω κατά το ήμισυ, θηρίο, τον Κένταυρο Χείρωνα, τρέφεται ως θηρίο (2. 99-100) ανατρέφεται και εκπαιδεύεται σκληρά ως «θηρίο» (2.9 κ.ε.), παρομοιάζεται με θηρίο, λιοντάρι²³¹ (1. 858 κ.ε.). Και ο Πενθέας αφήνει την *πόλιν*, των Θηβών, για το βουνό, του Κιθαιρώνα, όπου και σπαράσσεται από μαινάδες ως άγριο ζώο (1095 κ.ε.), ενώ η μητέρα του Αγαύη, περιφέρει ως τρόπαιο το κεφάλι του, εκλαμβάνοντάς το μέσα στον παροξυσμό της για κεφάλι λιονταριού (1142, 1174, 1197, 1214, 1278, 1283· πβ. και 989). Ο Πενθέας είναι *ἄγριος* (361), σαν τον Αχιλλέα, *ἀγριωπὸν τέρας* (542) και *τάρβος* για την πόλη (1310), παρουσιάζεται ως *θήρ* και *θήρα*, *ἄγρα* και *ἄγρευμα* (1108, 1144, 1183, 1188, 1190, 1197, 1199, 1201, 1203, 1204, 1210, 1237, 1241), δηλαδή άγριο ζώο και θήραμα συγχρόνως.

Ο Πενθέας, όπως κάθε νεανίας, θα έπρεπε να είναι *εὐθηρος* (1253), αλλά από *θηραγρευτῆς* των Βακχών (1020) μετατρέπεται σε θήραμα²³², από θύτης σε θύμα. Αντιστρόφως, η μητέρα του γίνεται από θήραμα (πβ. 866 κ.ε., όπου οι Βάκχες θεωρούν τον εαυτό τους *νεβρόν*, που κατόρθωσε να ξεφύγει από τον κυνηγό και τις παγίδες του) κυνηγός και ο Διόνυσος *ξυγκύναγος* και *ξυνεργάτης* της *ἄγρας* (1146). Ο Διόνυσος οδηγεί τον νεανίαν *εἰς ἀγῶνα μέγαν* (974 κ.ε.), από τον οποίο δε θα εξέλθει πότε νικητής. Θα πεθάνει στο βουνό, ενδεδυμένος την *θηλυγενῆ στολὰν* (1156), κατασπαραγμένος σαν ζώο από γυναίκες, δηλαδή με τρόπο ατιμωτικό²³³. Ο Πενθέας,

²³⁰ Ο P.J. Heslin (2005, 199) παρατηρεί ότι στην πλειονότητά της η κριτική εκλαμβάνει ως έφηβο τον Πενθέα. Αντίθετα, ο V. Leinieks (*The City of Dionysos. A Study of Euripides' Bacchae*, Stuttgart and Leipzig, 1996, 199-216) θεωρεί ότι η ρητορική της «βίας» στην οποία συχνά καταφεύγει ο Πενθέας προσιδιάζει σε ωριμότερο άνδρα.

²³¹ Στον αναγνώστη της εποχής του Στάτιου η εικόνα του λιονταριού θα παρέπεμπε στα λιοντάρια των ρωμαϊκών αρενών.

²³² Η εικόνα που διατρέχει όλο το έργο είναι του Διόνυσου ως κυνηγού και του Πενθέα ως θηράματος (Kirk, G.S., *The Bacchae by Euripides*, Englewood Cliffs (New Jersey), 1970, 13-4).

²³³ Ο ίδιος είχε με εμφατικό τρόπο δηλώσει ότι να παθαίνεις από γυναίκες είναι ό,τι χειρότερο (785-6).

επομένως, δε θα γίνει άνδρας ποτέ. Θα αποτύχει να ολοκληρώσει τη μετάβασή του από την εφηβεία στην ωριμότητα.

Αντίθετα, ο Αχιλλέας είναι δεινός κυνηγός, εφάμιλλος στο τόξο με τον Απόλλωνα (1. 165-6)²³⁴. Τόσο δεινός, ώστε να αρπάζει τα νεογνά λεχώνας, και συνεπώς πολύ επικίνδυνης, λέαινας (1. 168 κ.ε.)²³⁵. Στη συνέχεια θα κατακτήσει τον ανδρισμό του κατακτώντας (με βία) τη Δηιδάμεια στη Σκύρο και αποκτώντας τον οπλισμό ενός οπλίτη: ασπίδα και δόρυ (1. 879). Ως άνδρας και πολεμιστής πια θα οδηγηθεί από τον Οδυσσέα, σε «ρόλο» Διόνυσου, στον δικό του «μεγάλο αγώνα», στο μεγαλύτερο πεδίο μάχης, αυτό της Τροίας (1. 793). Αναδεικνύεται, έτσι, σε επικό πρότυπο επιτυχημένης μετάβασης από την παιδική-εφηβική ηλικία στην ώριμη-ανδρική²³⁶, στην οποία δε θα φτάσουν ποτέ άλλοι ήρωες, όπως, για παράδειγμα, ο Παρθενοπαίος του άλλου έπους του Στάτιου, της *Θηβαΐδας*.

Με την ωρίμαση των δύο ηρώων σχετίζεται και η απουσία ενός θετικά σημασιοδοτημένου πατρικού προτύπου, ή μάλλον η παρουσία ενός «προβληματικού» πατρικού προτύπου. Το όνομα του, κατά τα άλλα, απόντα Εχίονα αναφέρεται πολλές φορές (213, 229, 265, 507, 540, 995, 1015, 1030, 1119, 1274) και ως *Έχίονος παΐς* μας συστήνεται από τον παππού του, Κάδμο, ο Πενθέας²³⁷. Εκτός, όμως, από αυτούσα²³⁸, ο Εχίων είναι μια αρνητικά σημασιοδοτημένη μορφή. Σε δύο περιπτώσεις που ο Χορός περιγράφει με τα μελανότερα χρώματα τον Πενθέα, εξαιτίας της υβριστικής του συμπεριφοράς, ως *άγριωπὸν τέρας, οὐ φῶτα βρότειον, φόνιον δ' ὄστε γίγαντ' ἀντίπαλον θεοῖς* («το τέρας με το αγριεμένο πρόσωπο. Δεν τον γέννησε σαν άνθρωπο, αλλά σαν γίγαντα φονιά που αντιπαλεύει του θεούς», 542-4) και ως γέννημα όχι γυναίκας, αλλά λέαινας και Γοργόνας (988-90), ανάγεται ουσιαστικά η συμπεριφορά αυτή στον πατέρα του, τον *δράκοντα* (539), τον *γηνγενῆ* (264), τον *Σπαρτόν* (1274). Με τέτοια καταγωγή ο *χθόνιος* Πενθέας, ο επίσης *γηνγενῆς* (996· πβ.

²³⁴ Βλ. σελ. 27 και σημ. 136. Θα γίνει, ωστόσο, στις Σκαιές Πύλες «θήραμα» του Απόλλωνα και του Πάρη (*Ιλ.* 22. 359-60).

²³⁵ Οι σκηνές του κυνηγιού είναι συχνές στο έπος για να αναδειχθεί ο «κόσμος του πολέμου» (Ραφαλοπούλου, 2007, 76 κ.ε.).

²³⁶ Το πόσο επιτυχημένη είναι η μετάβαση αυτή φαίνεται, κατά την άποψή μου, από την αφήγηση του Αχιλλέα του παρελθόντος του στον Οδυσσέα στο δεύτερο βιβλίο (96 κ.ε.). Η πρότερη κατάσταση του Αχιλλέα, η «εφηβική», είναι κάτι συντελεσμένο και υλικό πρόσφορο πλέον για αναδιήγηση.

²³⁷ Σ' αυτόν έχει παραδοθεί η τυραννίδα από τον Κάδμο (43-4). Επομένως, ο Εχίων είναι απών.

²³⁸ Ο Πενθέας προσφώνουσε τον παππού του, Κάδμο, «πατέρα» (1322).

1155), θεωρείται φυσικό να είναι ένας *ἄθεος, ἄνομος και ἄδικος* (995), ένας θεομάχος όπως οι Γίγαντες²³⁹.

Τελικά, ο Πενθέας αποδεικνύεται περισσότερο παιδί της μητέρας του²⁴⁰. Ήδη στον πρόλογο ο Διόνυσος τον αποκαλεί γιο της κόρης του Κάδμου (44), ενώ, όταν στη συνέχεια τον προκαλεί λέγοντάς του ότι δεν ξέρει ούτε ποιος είναι ούτε τι κάνει (506), γεμάτος αυτοπεποίθηση απαντά, προτάσσοντας το όνομα της μητέρας του: «Πενθέυς, Αγαύης παῖς, πατρὸς δ' Ἐχίονος» (507). Στην τραγικότερη, ίσως, σκηνή της τραγωδίας, λίγο πριν τον διαμελισμό του, ο Πενθέας εκλιπαρεί την σε κατάσταση αλλοφροσύνης Αγαύη να του χαρίσει τη ζωή, επαναλαμβάνοντας απεγνωσμένα ότι είναι η μητέρα του και αυτός ο γιος της (1118-1121). Ορίζοντας εκτός από την αρχή, με τη γέννηση, και το τέλος, με τον οικτρό διαμελισμό, του γιου της, η Αγαύη προσδιορίζει αμετάκλητα τον Πενθέα ως παιδί, και μάλιστα δικό της.

Και ο Αχιλλέας, όμως, μοιάζει να βρίσκεται υπό τη σφαίρα επιρροής της μητέρας του, μιας μητέρας με κύριο χαρακτηριστικό της τον φόβο για τη ζωή του γιου της²⁴¹. Ο φόβος εδράζεται στα σκοτεινά για τον Αχιλλέα σημάδια των θεών (1. 129-130· βλ. 1. 257-8 και 1. 941), που προβλέπουν τον θάνατό του κάτω από τα τείχη της Τροίας. Για να αποτρέψει τη μοιραία για την ίδια και τον γιο της επαλήθευση των χρησμών, η Θέτιδα επιλέγει να τον κρύψει στην ασφαλή Σκύρο (1. 211) και στα «ασφαλή» γυναικεία ενδύματα (1. 270-1). Στον αντίποδα αυτών των προσπαθειών βρίσκεται η εικόνα του Πηλέα²⁴².

Προκαλεί στη Θέτιδα θλίψη και φόβο το γεγονός ότι ο Αχιλλέας μοιάζει ήδη στο δόρυ με τον πατέρα του (1. 41-2). Ως γυναίκα και μητέρα ταυτίζει τον άνδρα με τον πολεμιστή²⁴³ και, ακόμα περισσότερο, θεωρεί το πρότυπο αυτό αρνητικό για τον

²³⁹ Ο Dodds (2004, 195) σχολιάζοντας τους στίχους 537-541 των *Βακχών* επισημαίνει ότι ο Πενθέας προέρχεται από τερατώδη, απάνθρωπη γενιά και είναι κατά συνέπεια ο φυσικός εχθρός του θεϊκού, όπως οι χθόνιοι γίγαντες που πολέμησαν τους θεούς και αποτέλεσαν τους παραδοσιακούς εκπροσώπους της *ὑβρεως*. Βλ. και Leinieks 1996, 270-1 και Νικολαΐδου – Αραμπατζή, Σ., *Ευριπίδης. Βάκχες*, Θεσσαλονίκη, 2006, 448-450. Για τη χρήση της γιγαντομαχίας στην λατινική ποίηση ως συμβόλου της αιώνιας διαμάχης τάξης και του χάους βλ. M. Fucecchi, “Looking for the Giants” στο G. Manuwald και A. Voigt (edd.), *Flavian Epic Interactions*, Berlin, 2013, 107-122.

²⁴⁰ Wohl, V., “Beyond Sexual Difference: Becoming-Woman in Euripides’ *Bacchae*”, στο V. Pedrick και S.M. Oberhelman (edd.), *The Soul of Tragedy. Essays on Athenian Drama*, Chicago and London, 2005, 140-1.

²⁴¹ Ο Οδυσσεύς θα ταυτίσει το “mater” με το “suspensa” (2. 37-8). Βλ. σελ. 20 κ.ε.

²⁴² Η εικόνα του Πηλέα και του Χείρωνα προκαλούν ενδοιασμούς στον Αχιλλέα αναφορικά με την πρόταση της μητέρας του να φορέσει γυναικεία ενδύματα (1. 275-6).

²⁴³ Brisson, L., *Le Sexe Incertain. Androgynie et Hermaphrodisme dans l' Antiquité gréco-romaine*, Paris, 1997 (ελλην. μετάφρ. Ν. Κυριαζόπουλος, *Το Αμφίβολο Φύλο. Ανδρογυνία και Ερμαφροδιτισμός στην Ελληνορωμαϊκή Αρχαιότητα*, Αθήνα, 2003, 53): «Το να είναι κανείς άνδρας σημαίνει να είναι πολεμιστής, το να είναι γυναίκα σημαίνει να είναι σύζυγος και μητέρα».

γιο της²⁴⁴. Αποδομεί, συνειδητά ή όχι, περαιτέρω το πατρικό πρότυπο, όταν παραπονιέται ενώπιον του Αχιλλέα για τον *humilem maritum* της («ταπεινό σύζυγο», 1. 268) και για τον γάμο της, αποτέλεσμα μιας μοίρας άδικης (1. 252 κ.ε.: πβ. 1. 90). Αποτέλεσμα της άδικης μοίρας είναι και το *inpar genus* του Αχιλλέα (256), η θνητή φύση του (την οποία μάταια προσπάθησε να ανατρέψει στα νερά της Στυγός). Αντιθέτως, μια δίκαιη μοίρα θα αξίωνε τη Θέτιδα με ένα θεϊκό γάμο και ένα «ουράνιο παιδί» (1. 252-4· πβ. 869: *caeli nepos* και 2. 86-7: *caeli progenies*).

Ο ίδιος ο Αχιλλέας φαίνεται να υιοθετεί την οπτική της μητέρας του, όταν «καθησυχάζει» τη βιασμένη Δηιδάμεια λέγοντας ότι «σχεδόν» (*paene*) κατάγεται από τον Δία (1. 651²⁴⁵) και ότι αυτή θα γεννήσει *nepotes caelo* (1. 656). Τη σύγχυση του Αχιλλέα αναφορικά με το πατρικό πρότυπο επιτείνει η ανατροφή και εκπαίδευσή του από έναν Κένταυρο, τον Χείρωνα²⁴⁶, και η σχέση του με τον Λυκομήδη, σχέση πατέρα και κόρης²⁴⁷!

Στη συνείδηση του Αχιλλέα «αποκαθίσταται» ο Πηλέας ως πρότυπο ανδρικό – ηρωικό από τη στιγμή που θα γίνει ο ίδιος άνδρας και πολεμιστής, αφού πρώτα αψηφήσει τις εντολές της μητέρας του. Το πρώτο βήμα για την επιβεβαίωση του ανδρισμού του και τη χειραφέτησή του από τη μητέρα του γίνεται με την ερωτική σχέση που συνάπτει με τη Δηιδάμεια (1. 660)²⁴⁸. Το δεύτερο, και αποφασιστικότερο, πραγματοποιείται, όταν αντικρίζει το δόρυ και την ασπίδα²⁴⁹, που ο Οδυσσεύς και ο

²⁴⁴ Ο Πηλέας είχε συμμετάσχει στην Αργοναυτική εκστρατεία, την οποία η Θέτιδα χαρακτηρίζει *crimen terrarum* (1. 63-5· βλ. Heslin, 2005, 110 κ.ε.), ενώ ο Αχιλλέας θα συμμετάσχει, τελικά, στην Τρωική.

²⁴⁵ Απηχούνται εδώ τα λόγια με τα οποία ο Ποσειδάωνας καθησυχάζει την Θέτιδα που διαμαρτυρόταν για τον ταπεινό γάμο και σύζυγό της (1. 90-1). Ο Αχιλλέας δεν παρουσιάζεται μόνο ως γιος του Δία αλλά και ως «νέος» Δίας (1. 386-7, 1. 588-91· πβ. 1. 263).

²⁴⁶ Ο Χείρωνας ήταν επιλογή της Θέτιδας (1. 38-9), όπως ο Φοίνικας του Πηλέα (*Il.* 9. 438 κ.ε.). Ο Χείρωνας «επιστρατεύεται» από τη Θέτιδα (δηλαδή από τον Στάτιο), για είναι να κρατηθεί όσο γίνεται ο Πηλέας στην αφάνεια (βλ. Heslin, 2005, 170-3). Ωστόσο, και ο Χείρων ανατρέφει τον Αχιλλέα με παραδοσιακές επικές αξίες (McNelis, 2015, 589). Για τον Χείρωνα ως δάσκαλο του Αχιλλέα και πατρικό πρότυπο βλ. Fantham, E., *Roman Readings. Roman response to Greek literature from Plautus to Statius and Quintilian*, Berlin and New York, 2011, 624-34 και McNelis, 2015, 588-9. Για τον Χείρωνα ως δάσκαλο του «ιλιαδικού» Αχιλλέα βλ. Mackie, C.J., “Achilles' Teachers: Chiron and Phoenix in the *Iliad*”, *G&R* 44, 1997, 1-10.

²⁴⁷ Ο Αχιλλέας θα δηλώσει ότι ο Λυκομήδης είναι πιο αγαπητός από τον πατέρα του (1. 895-6).

²⁴⁸ Ο Αχιλλέας, για να πείσει τον Λυκομήδη να του δώσει ως γυναίκα του τη Δηιδάμεια, υπενθυμίζει στον βασιλιά την ευγενική καταγωγή του από τον Πηλέα και τη Θέτιδα (1. 898-9). Με την αναφορά αυτή και την πρόταξη του ονόματός του ο Πηλέας αποκαθίσταται ως αρχηγός του οίκου του, ενώ επισημαίνεται και η δική του θεϊκή καταγωγή, εφόσον ο πατέρας του, Αιακός, ήταν γιος του Δία (*Απολλοδ. Βιβλ.* 3. 12. 6). Ο Αχιλλέας με τον βιασμό της Δηιδάμειας γίνεται «γιος του πατέρα» του και για τον λόγο ότι και ο πατέρας του με τη βία «κατέκτησε» τη Θέτιδα (*Οβ. Μετ.* 11. 221-65 και *Απολλοδ. Βιβλ.* 3. 13. 5· Feeney, 2004, 93 και Heslin, 2005, 261 κ.ε., ιδίως 266-7).

²⁴⁹ Πβ. 1. 424, όπου τα όπλα των Αχαιών που ετοιμάζονται να εκστρατεύσουν στην Τροία είναι *arma patrum* και 1. 791, όπου οι *patres* παραδίδουν τα *arma* στους γιους. Οι πατέρες, συνεπώς, είναι πολεμιστές.

Διομήδης έφεραν ως δώρα στο παλάτι του Λυκομήδη (1. 852-7). Η οριστική «απομάκρυνσή» του από τη μητέρα του συμπίπτει με την απομάκρυνσή του από τη Σκύρο (1. 916) και τη συμμετοχή του στην εκστρατεία των Αχαιών εναντίον της Τροίας (2. 17-8). Έτσι, ο Αχιλλέας γίνεται και εμπράκτως, αντίθετα με τον Πενθέα, γιος του πατέρα του (1. 551: *Peleius heros* και 1. 754: *Pelides*²⁵⁰), δηλαδή άνδρας και πολεμιστής.

Αλλά και ο Διόνυσος *Άρεώς τε μοῖραν μεταλαβὼν ἔχει τινά* («και με τον Άρη έχει κάποια συγγένεια», 302). Απαριθμώντας τα αγαθά που προσφέρει ο Διόνυσος στους θνητούς, με σκοπό να πείσει τον Πενθέα να αλλάξει στάση και να δεχτεί στην πόλη του τον *νέον δαίμονα* (256), ο Τειρεσίας αναφέρει πρώτα την άμπελο και το παυσίλυπο κρασί (275 κ.ε.), έπειτα την *μαντικήν* (298-301) και τελευταία την πολεμική μανία (302-5). Ο Διόνυσος, ακόμα και άοπλος, μπορεί να προκαλέσει τον φόβο σε στρατό οπλισμένο²⁵¹. Στη συνέχεια ο Πενθέας, που θεωρούσε υποτιμητικό να νικήσει, άνδρας αυτός, γυναίκες με το σθένος του (953-4), θα ανακαλύψει με τρόπο οδυνηρό ότι η *εὐμάρεια*, που ο θεός εμπνέει στους πιστούς του, μπορεί να κάνει ακόμα και γυναικεία χέρια ικανά να διαμελίσουν έναν άνδρα (1127-8· πβ. 1204-10). Οι βουκόλοι και οι ποιμένες θα ανακαλύψουν ότι ο θύρσος, το *κίσσινον βέλος* (25), των γυναικών είναι όπλο υπέρτερο των λογχωτών βελών (761 κ.ε.). Ο ίδιος ο Διόνυσος, μόλις στον πρόλογο του έργου, διαβεβαίωσε ότι ως στρατηλάτης θα οδηγήσει τις μαινάδες εναντίον των Θηβαίων, που δεν δέχονταν τη θεότητά του, και αργότερα προειδοποιούσε τον Πενθέα ότι η σύγκρουσή του με τις βάκχες θα είναι αιματηρή (837). Η προειδοποίηση του Διόνυσου προς τον *γῆγενῆ* Πενθέα, τον *γίγαντ' ἀντίπαλον θεοῖς*, δεν ήταν χωρίς περιεχόμενο, καθώς ο Διόνυσος στη Γιγαντομαχία είχε σκοτώσει με τον θύρσο τον *Εὐρυτον* (Απολλόδ. *Βιβλ.* 1. 6. 2)²⁵².

Στην εξέλιξη του δράματος, με τη σκληρή τιμωρία του Πενθέα και της Αγαύης, δύο εκ των επιφανέστερων μελών του βασιλικού οίκου των Θηβών, θα φανεί

²⁵⁰ Ο Οδυσσεύς θα διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στη θετική ανασηματοδότηση της μορφής του Πήλεα (1. 551, 1. 754, 1. 785 κ.ε., 1. 852-7, 1. 873-4).

²⁵¹ Κατά τον Dodds (2004, 139-40) «δεν υπάρχουν στοιχεία που να ενισχύουν την άποψη ότι σε πρωτογονικά στάδια ήταν θεός του πολέμου. ... Αυτό που υπονοείται είναι ένας ειδικός τύπος πανικού – η ηθική και σωματική κατάρρευση εκείνων που επιχειρούν να αντισταθούν με συνήθη μέσα στην μανία των πιστών που τους έχει καταλάβει ο θεός». Βλ. και Winnington-Ingram, R.P., *Euripides and Dionysus. An Interpretation of the Bacchae*, Cambridge, 1948· Bristol, 1997, σημ. 1 στη σελ. 51. Για τον Διόνυσο ως «Άρη» βλ. και Guépin, J.-P., *The Tragic Paradox. Myth and Ritual in Greek Tragedy*, Amsterdam, 1968, 43-4 και Lonnoy, M.-G., “Arés et Dionysos dans la Tragédie Grecque: Le Rapprochement des Contraires”, *REG* 98, 1985, 65-71 (ελλην. μετάφρ. Α.Α. Στέφος, *Έπος και Δράμα*, Αθήνα, 1999, 95-102).

²⁵² Seaford, *Dionysos*, London and New York, 2006, 37.

ότι δε θα χρειαστεί ο θύρσος να επιβληθεί σε *χαλκηλάτους άσπίδας* (798-9), για να επιβάλει ο Διόνυσος τη λατρεία του στην πόλη. Λατρεία την οποία ο θεός, πριν φθάσει στη Θήβα, είχε καθιερώσει στις χώρες των *Λυδών*, των *Φρυγών*, των *Περσών* και των *Μήδων*, στα *Βάκτρια τείχη* και στην *Άραβίαν*, σε όλη την *Άσίαν* (13 κ.ε.). Την κατακτητική πορεία του Διόνυσου μέχρι τις Ινδίες²⁵³ θα μιμηθούν στη δική του εκστρατεία στην Ανατολή ο Αλέξανδρος και στους θριάμβους τους οι νικητές των πολέμων²⁵⁴. Ο Διόνυσος, επομένως, υπέβαλλε την ιδέα του κατακτητή γενικώς, και ειδικώς της Ανατολής²⁵⁵.

Ως νέος Διόνυσος, κατακτητής της Ασίας, αναμένεται και ο Αχιλλέας από τους Αχαιούς (1. 473-5, 1. 870, 1. 894). Αυτός μόνο είναι *fatalis* («όλεθρος», 1. 475-6) και *gravis* («δεινός», 1. 717) για τον Πρίαμο και τους Τρώες, *eversor* («καταστροφέας», 1. 530) και *vastator* («πορθητής», 2. 32) της Ασίας. Είναι ανώτερος από κάθε άλλο Αχαιό ήρωα, όπως τον Οδυσσέα, τον Διομήδη ή τους δυο Αίαντες (1. 500-1), ανώτερος από κάθε πολεμική μορφή (2. 130-1). Κυρίως, όμως, είναι, στη βακχική εορτή με τη βακχική του στολή και τον παλλόμενο θύρσο του, όμοιος με τον Διόνυσο που ετοιμάζεται να εκστρατεύσει εναντίον των Ινδών (1. 609-18)²⁵⁶.

Η αφετηρία, βέβαια, της άμεσης σύγκρισης του Αχιλλέα με τον Διόνυσο βρίσκεται στην παρενδυσία. Ανάμεσα στα επιχειρήματα που η Θέτιδα παραθέτει στον γιο της, για να ενδυθεί τα ασφαλή γυναικεία φορέματα, είναι τα παραδείγματα θεών και ηρώων που παρενδύθηκαν ή άλλαξαν φύλο (1. 260-4). Ανάμεσα στα παραδείγματα αυτά είναι και ο Διόνυσος και η *aurata palla* του («κροκωτός ποδήρης χιτώνας», 1. 262).

Κατά μία παράδοση (Απολλόδ. *Βιβλ.* 3. 4. 3) ο Διόνυσος παραδόθηκε από τον Ερμή στην Ινώ και τον Αθάμαντα, για να τον αναθρέψουν ως κόρη. Με αυτόν τον

²⁵³ Ο Διόδωρος Σικελιώτης (*Ιστ. Βιβλ.* 3. 63), εκτός από το ότι ο Διόνυσος εκστράτευσε σ' ολόκληρη την οικουμένη, παραδίδει πως εκ των τριών Διόνυσων που εμφανίστηκαν σε διαφορετικές περιόδους της ιστορίας ο αρχαιότερος ήταν Ινδός (με δεύτερο τον γιο του Δία και της Περσεφόνης, ή της Δήμητρας, και τρίτο τον γιο της Σεμέλης). Για την παρουσία του Διόνυσου στις Ινδίες βλ και Διόδ. Σικ. 2. 38 και 4. 3, Απολλόδ. *Βιβλ.* 3. 5. 1-2, Παισ. 10. 29.4, Στράβ. 15. 1, Νόνν. *Διον.* 13. 1-7.

²⁵⁴ Αρριαν. *Άναβ.* 6. 28. Έχει υποστηριχτεί και το αντίστροφο, ότι πρότυπο των σχετικών διονυσιακών μύθων υπήρξε η εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου (Seaford, R., *Bacchae*, Warminster, 1996, 149).

²⁵⁵ Αυτή τη διάσταση του Διόνυσου ως κατακτητή, και κατ' επέκταση, ως εγγυητή της ενότητας, της ειρήνης και της ασφάλειας αξιοποίησαν πολιτικά βασιλείς και ηγεμόνες κατά τους ελληνοιστικούς χρόνους. Αυτή τη διάσταση επικαλέστηκε αργότερα και ο Μάρκος Αντώνιος προβάλλοντας ως νέος Διόνυσος (αντιστικτικά σε αυτήν την εικόνα θα συνθέσει ο Οκταβιανός τη δική του απολλώνεια) (Zanker, P., *Augustus und die Macht der Bilder*, 1987· 1997³. ελλην. μετάφρ. Γ. Πάγκαλος και Μ. Πεχλιβάνος, *Ο Αύγουστος και η Δύναμη των Εικόνων*, Αθήνα, 2006, 75 κ.ε.).

²⁵⁶ Για την παρομοίωση του Αχιλλέα με τον Διόνυσο (1. 615-8) βλ. Sturt, 1982, 835-6.

τρόπο ο Δίας προσπάθησε να προστατεύσει τον γιο του από την εκδικητική μανία της ζηλόφθονης Ήρας. Πέρα από την ανατροφή τους σε κάποιο στάδιο της ζωής τους ως κορίτσια, ο Διόνυσος του Ευριπίδη και ο Αχιλλέας του Στάτιου παρουσιάζουν και άλλα κοινά στοιχεία.

Ο Αχιλλέας μετά την «μεταμόρφωσή» του από τα χέρια της μητέρας του είναι *ambiguus sexus*, ανδροπρεπής και ταυτόχρονα πολύ κοντά στο γυναικείο φύλο (1. 335-7), όπως ο Διόνυσος των *Βακχών* είναι ένας γοητευτικός για τις γυναίκες νέος (453-4) και ταυτόχρονα *θηλύμορφος* (353). Η κοκκινωπή λάμψη στο χιονόλευκο πρόσωπο του Αχιλλέα (1. 161) παραπέμπει στον Διόνυσο με τις *οίνωπας χάριτας* στα μάτια (236) και την *οίνωπὸν γένυν* (438) και την *λευκὴν χροιάν* (457), ενώ τα μαλλιά αμφοτέρων είναι χρυσά (*Αχιλ.* 1. 162, 1. 611· *Βάκχ.* 235). Κοινή είναι και η «βακχική» εμφάνισή τους: φορούν νεβρίδα (*Αχιλ.* 1. 609· *Βάκχ.* 24)²⁵⁷ κρατούν και σείουν τον θύρσο (*Αχιλ.* 1. 572, 1. 612, 1. 634, 1. 648, 1.830· *Βάκχ.* 25, 240, 495, 308, 553-4)²⁵⁸, προΐστανται του γυναικείου θιάσου (*Αχιλ.* 1. 609 κ.ε.· *Βάκχ.* 115, 378-9)²⁵⁹.

Τέλος²⁶⁰, ο Διόνυσος «μοιράζεται με τον Αχιλλέα, και τον Πενθέα, την αγωνία του νεαρού άνδρα, ο οποίος θέλει να αναγνωριστεί ως γιος του πατέρα του. Στον πρώτο μόλις στίχο των *Βακχών* δηλώνει απερίφραστα: «ἤκω Διὸς παῖς τήνδε Θηβαίων χθόνα». Στο εξής (84, 182, 366, 417, 466, 550, 581, 602, 777, 1031) και μέχρι και το τέλος (1340 κ.ε.) θα επαναλαμβάνει, σχεδόν εμμονικά, ότι είναι γιος του Δία, όχι κάποιου θνητού, και ότι, επομένως, είναι και ο ίδιος θεός. Αιτία είναι η αμφισβήτηση της ίδιας του της οικογένειας. Οι αδερφές της μητέρας του Σεμέλης θεωρούν ότι ο Διόνυσος είναι καρπός της ένωσης της με κάποιον θνητό (26-31). Ο παππούς του, Κάδμος, διαδίδει ψευδώς ότι ο Δίας είναι ο πατέρας, για να καλύψει το παράνομο «σμίξιμο» της κόρης του (30-1), και γιατί μια τέτοια φήμη είναι τιμή για το γένος τους (334-6). Ο εξάδελφός του Πενθέας, και τύραννος των Θηβών, αρνείται την θεότητά του και απωθεί την λατρεία του από την πόλη. Ως απάντηση στην

²⁵⁷ Για τη νεβρίδα βλ. Dodds, 2004, 93 και Leinieks 1996, 57.

²⁵⁸ Για τον θύρσο βλ. Dodds, 2004, 70 και 95-6· Leinieks 1996, 57-8 και 75-7 και Νικολαΐδου – Αραμπατζή, 2006, 941 κ.ε. Για την τελετουργική χρήση του κισσού, που κάλυπτε την κορυφή του θύρσου, βλ. Dodds 2004, 87-8.

²⁵⁹ Ο E.R. Dodds (2004, 96-7) σχολιάζοντας τον στ. 115 υποθέτει ότι ο αρχηγός της τελετουργικής «ορειβασίας» ήταν άνδρας και ταυτιζόταν με τον θεό. Ο A. Henrichs (“Male Intruders among the Maenads: The So-Called Male Celebrant”, στο H.D. Evjen (ed.), *Mnemei. Classical Studies In Memory of Karl K. Hulley*, Chico, 1984, 69 κ.ε.), αντιθέτως, θα υποστηρίξει ότι ο άντρας αυτός δε συμμετέχει στη λατρεία αλλά στον μύθο, όπως αποτυπώνεται στις *Βάκχες*, και είναι, πάντως, ο θεός και όχι ένας θνητός.

²⁶⁰ Δευτερευόντως, μπορεί να αναφερθεί η εικόνα του Αχιλλέα ως (νεαρού) ταύρου (1. 313-7) που έχει διονυσιακό «χρώμα», καθώς ο Διόνυσος είναι *ταυρόκερως* θεός (*Βάκχ.* 100· πβ. 920-2, 1018, 1159), και ως λιονταριού (1. 858-63), μορφής που μπορεί να λάβει και ο Διόνυσος (*Βάκχ.* 1019).

προσβλητική αυτή στάση, ο Διόνυσος θα δηλώσει εξαρχής την πρόθεσή του να επιβάλει στη Θήβα τη λατρεία, απειλώντας να «κινήσει» και τα όπλα εναντίον των υβριστών. Στην πορεία θα επιλέξει ως σοφός κυναγέτας (1189-90) να στήσει με απaráμιλλη δεξιοτεχνία και υπομονή τις παγίδες που για τον Πενθέα θα αποβούν θανάσιμες, για δε τον βασιλικό οίκο των Θηβών καταστροφικές²⁶¹.

Και ο Αχιλλέας θα απαρνηθεί τον Διόνυσο. Στο τέλος του πρώτου βιβλίου της *Αχιλλείδας* (950-1) η Δηιδάμεια υπενθυμίζει στον Αχιλλέα ότι εξαιτίας της ανέχθηκε τα *rensa*, την κατεξοχήν, ήδη από τον Όμηρο γνωστή, ασχολία των γυναικών, και τα *Bacchea sacra* (πβ. Βάκχ. 117-8, 514, 1236). Τα έργα, ωστόσο, της ειρήνης και τα διονυσιακά όργια ανήκουν στην επικράτεια των γυναικών, όχι των επικών ηρώων. Ο Αιακίδης, έχοντας αποβάλει τα *punicæ palla* (τους βυσσίνους πέπλους του Πενθέα) και έχοντας αναλάβει στα χέρια του τα *arma*, τα «εργαλεία» των πολεμικών έργων (αυτά που δε θα προλάβει ο Πενθέας), είναι ήδη άνδρας, είναι επιτέλους επικός ήρωας²⁶².

Στο δεύτερο βιβλίο ο Αχιλλέας ξεκινά ως νέος Διόνυσος (Διόνυσος του πολέμου και της καταστροφής, όχι της ειρήνης, του έρωτα και της ζωής) την πορεία του για την κατάκτηση της Ασίας (της Τροίας). Ο Στάτιος μας προειδοποίησε: αυτός ο νέος Διόνυσος θα είναι καταστροφικός για τους Τρώες²⁶³, αλλά θα έχει το τραγικό τέλος ενός Πενθέα.

Οι διακειμενικές αυτές συσχετίσεις του Αχιλλέα με τον Διόνυσο και τον Πενθέα λειτουργούν ως προλήψεις. Παραπέμπουν στην «αλιαδική» πορεία του ήρωα, στα τρωικά πεδία των μαχών. Εκεί με την πολεμική του δράση (ως Διόνυσος) και τελικά με τον θάνατό του (ως Πενθέας) θα κερδίσει την αθάνατη δόξα. Τα τραγικού χαρακτήρα διακειμένα, συνεπώς, επιβεβαιώνουν τον Αχιλλέα ως επικό ήρωα, αν λάβουμε υπόψη επιπλέον ότι το τέλος τού ήταν γνωστό και ότι το επέλεξε ελεύθερα.

²⁶¹ Seaford, R., *Reciprocity and Ritual. Homer and Tragedy in the Developing City-State*, Oxford, 1994 (ελλην. μετάφρ. Β. Λιάπης, *Ανταπόδοση και Τελετουργία. Ο Όμηρος και η τραγωδία στην αναπτυσσόμενη πόλη – κράτος*, Αθήνα, 2003, 540): «Ο οἶκος οδηγείται στην αυτοκαταστροφή μόνο και μόνο για να τιμωρηθεί και να κατανικηθεί η αντίστασή του κατά της παλλαϊκής λατρείας της πόλεως – λατρείας της οποίας τον αιτιολογικό μύθο αποτελεί αυτή η καταστροφή». Βλ. Seaford, 2003, 396 κ.ε.

²⁶² Η επιβεβαίωση του Αχιλλέα ως επικού ήρωα συνιστά και επιβεβαίωση του ηρωικού χαρακτήρα της *Αχιλλείδας*. Βλ. σελ. 42 της παρούσας εργασίας και McAuley, M., “Ambiguous Sexus: Epic Masculinity in Transition in Statius’ *Achilleid*”, *Akroterion* 55, 2010, 37-60.

²⁶³ Κυρίως με τον φόνο του Έκτορα. Κατά τον M.S. Silk (2009, 78), «η καταστροφή της Τροίας προδιαγράφεται μετά τον θάνατο του Έκτορα: είναι ο υπερασπιστής της Τροίας (οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἴκτωρ, *Il.* 6. 403), και η πόλη δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς αυτόν».

Κεφάλαιο 3 – Το όνειρο της Θέτιδας

Όταν ο Ποσειδώνας απορρίπτει την έκκληση της Θέτιδας να βυθίσει την *Dardanium classem* (1. 80), εκείνη θλίβεται αλλά ταυτόχρονα καταστρώνει *alios paratus* (1. 97). Αφού δεν μπορεί να σταματήσει εν τη γενέσει του τον πόλεμο, θα σταματήσει τον Αχιλλέα από το να συμμετάσχει στον πόλεμο. Αποφασίζοντας να μεταφέρει σε ασφαλέστερο μέρος τον Αχιλλέα της, μεταβαίνει στο Πήλιο και στον Χείρωνα, στον οποίο έχει εμπιστευτεί τον γιο της. Εκεί η Θέτιδα διηγείται στον Χείρωνα το όνειρό της:

namque modo infensos utero mihi contuor enses,
nunc planctu livere manus, modo in ubera saevas
ire feras; saepe ipsa — nefas! — sub inania natum
Tartara et ad Stygios iterum fero mergere fonts.

(=Γιατί τώρα βλέπω ξίφη εχθρικά στη μήτρα μου,
τώρα τα χέρια να μελανιάζουν απ' τον θρήνο, τώρα στα στήθη μου
να επιτίθενται θηρία· συχνά η ίδια - αλίμονο! - στα έρημα Τάρταρα
και στα νερά της Στύγας φέρνω ξανά τον γιο μου να βαφτίσω).

Το όνειρο της Θέτιδας (1. 131-4), το δυσοίωνο όνειρο μιας μητέρας για τον γιο της, ανακαλεί το όνειρο της Άτοσσας για τον Ξέρξη (Αισχ. Περσ. 176-99) και της Εκάβης για τον Πολύδωρο και την Πολυξένη (Ευρ. Εκ. 68 κ.ε.)²⁶⁴. Στόχος του κεφαλαίου είναι να δειχθεί πώς τα τραγικά αυτά διακείμενα διαγράφουν, πρωτίστως, τον Αχιλλέα και, δευτερευόντως, τη Θέτιδα ως τραγικά πρόσωπα.

Το όνειρο αφορά τη Θέτιδα ως μητέρα, σχετίζεται, με άλλα λόγια, με τον γιο της²⁶⁵. Τα σημάδια των θεών είναι σκοτεινά για αυτήν ως μητέρα (*non merito ...*

²⁶⁴ Στην πραγματικότητα για το όνειρο στην *Εκάβη* ο Ευριπίδης έχει ως πρότυπό του τις *Πέρσες* του Αισχύλου (Garnier, 1990, 129).

²⁶⁵ Το “*sic ficta parens*” («είπε προσποιούμενη η μητέρα») στον στ. 141 στάθηκε αφορμή να εκληφθεί ως πλαστό το όνειρο της Θέτιδας (Dilke, 2005, 94· Dewar, 1991, 166 και Heslin, 2005, 166). Η φράση φαίνεται να συνοψίζει όσα προηγούνται: και το όνειρο και τους τελετουργικούς καθαρμούς (1. 127-41). Το “*ait*” (1. 128) και η στίξη δεν μπορούν να προσδιορίσουν με τρόπο αποφασιστικό το χωρίο, αν δηλαδή το “*ait*” αναφέρεται στο όνειρο, και άρα το όνειρο είναι πραγματικό, και το “*sic ficta parens*” στους καθαρμούς. Ωστόσο, κατά την άποψή μου, το όνειρο της Θέτιδας είναι συνεπέστατο με το ψυχολογικό προφίλ της, όπως αυτό σκιαγραφείται σε όλο το πρώτο βιβλίο. Η Θέτιδα είναι πρωτίστως *timida* και δευτερευόντως *dolosa*. Η Θέτιδα δεν είναι μια καθ' έξιν δολοπλόκος, αλλά «επιστρατεύει» την μητιν της στο όνομα της σωτηρίας του γιου της. Η λεπτομέρεια με τη Θέτιδα στο ύπνο της ως τελειομανή σκηνοθέτιδα να γυρνά και να ξαναγυρνά τη ίδια σκηνή, τον Αχιλλέα στα νερά της Στύγας,

atraque matri / signa deum ...?, «αδικαιολόγητα τα σκοτεινά σημάδια των θεών για μια μάνα;», 1. 129-30). Βλέπει ότι ξαναβαπτίζει στα νερά της Στύγας τον γιο της (1. 133-4). Στο σπήλαιο του Χείρωνα βρίσκεται ακριβώς για να παραλάβει τον Αχιλλέα και να τον μεταφέρει *ubi litora summa / Oceani et genitor tepet illabentibus astris / Pontus* («στις έσχατες ακτές του Ωκεανού κι εκεί όπου ο πατέρας Πόντος θερμαίνεται από τα πεφταστέρια», 1. 137-9), ώστε να εξαγιστεί από το δυσοίωνο όνειρο²⁶⁶. Δεν πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο, επίσης, ότι στο όνειρό της η Θέτιδα βλέπει να απειλείται η μήτρα και τα στήθη της (1. 131-3), μέρη δηλαδή του γυναικείου σώματος που συνδέονται με τη μητρότητα.

Το όνειρό της είναι κακό. Ο *sopor* («ύπνος») της είναι *trepidus* («τρομαγμένος», 1. 129). Της επιτίθενται ξίφη εχθρικά και άγρια θηρία και πενθεί (1. 131-3). Όλα αυτά της προκαλούν *metus*, που πρέπει να εξαγιστούν *ignotis horrenda piacula divis donaque* («με φρικτούς εξαγισμούς και προσφορές σε άγνωστους θεούς», 1. 135-40)²⁶⁷.

Είναι, επίσης, καθώς φαίνεται, όνειρο αλληγορικό²⁶⁸ και μια «καθαρά ψυχική εμπειρία», ένα *Innentraum*²⁶⁹. Με άλλα λόγια, το όνειρο της Θέτιδας έχει τα χαρακτηριστικά των ονείρων, όπως αυτά παρουσιάζονται στην τραγωδία.

Στην τραγωδία όνειρα βλέπουν, ως επί το πλείστον, γυναίκες²⁷⁰. Είναι κακά όνειρα, αγνώστου (θεϊκής) προελεύσεως²⁷¹ και αλληγορικά²⁷². Οι ονειρευόμενες,

ανεπιτυχώς, εκτός από την ικανότητα του Στάτιου να δίνει αληθοφάνεια και βάθος στους χαρακτήρες του, δείχνει το μέγεθος της ανησυχίας της για τον γιο της. Αν το όνειρο είναι πλαστό, υποβαθμίζεται το κυρίαρχο στο πρώτο βιβλίο συναίσθημα του φόβου. Πλαστό ή όχι, πάντως, το όνειρο είναι μια «λογοτεχνική κατασκευή» (Kessels, A.H.M., *Studies on the Dream in Greek Literature*, Utrecht, 1978, 15) και έχει λογοτεχνικό πρότυπο.

²⁶⁶ Οι καθαρμοί που ακολουθούν ένα κακό όνειρο τελούνταν σε αυτόν που βλέπει το όνειρο (Dewar, 1991, 168). Η σκόπιμη απόκλιση του Στάτιου από την παράδοση είναι, κατά την άποψή μου, ενδεικτική για την ταύτιση της μοίρας της Θέτιδας με αυτήν του Αχιλλέα. Πβ. 1. 31: *'me petit haec, mihi classis,' ait, 'funesta minatur ...'* («Εμένα καταδιώκει αυτός ο στόλος, προς εμέ απευθύνονται αυτές οι ολέθριες απειλές»).

²⁶⁷ Οι καθαρμοί που συνέστησε ο Carpathius vates είναι, όπως η ίδια η εξέλιξη του μύθου μαρτυρά, η πρόφαση που η Θέτιδα προβάλλει, για να μεταφέρει τον Αχιλλέα στη Σκύρο.

²⁶⁸ Αναφερόμαστε κυρίως στους *"infensos utero ... enses"* (1. 131) και στις *"in ubera saevas / ...feras"* (1. 132-3).

²⁶⁹ Σε αντίθεση με τα *Aussenträume*, τα «Αντικειμενικά» όνειρα (Dodds, E.R., *The Greeks and the Irrational*, Berkeley, Los Angeles and London, 1951 (ελλην. μετάφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, Αθήνα, 1978, 79). «Αντικειμενικά» είναι, επί παραδείγματι, τα όνειρα στα ομηρικά έπη. Το ομηρικό όνειρο «συνήθως παίρνει τη φόρμα μιας επίσκεψης που κάνει μια μοναχική ονειρική μορφή σ' έναν κοιμισμένο άνδρα ή γυναίκα» ... «Η ονειρική αυτή μορφή μπορεί να είναι ένας θεός, ή ένα φάντασμα, ή ένας προϋπάρχων ονειρικός αγγελιαφόρος, ή μια «εικόνα» (είδωλον) ... αλλά οτιδήποτε κι αν είναι τούτο, υπάρχει αντικειμενικά στο χώρο και είναι ανεξάρτητο από τον ονειρευόμενο» (Dodds, 1978, 79). Για την «τυπολογία» του ομηρικού ονείρου βλ. Kessels, 1978, 134-5. Για το όνειρο στον Όμηρο βλ. και Messer, W.S., *The Dream in Homer and Greek Tragedy*, New York, 1918, 1-51.

επειδή δεν είναι προφανής η σημασία των ονείρων, αναζητούν την ερμηνεία τους, και, επειδή είναι δυσοίωνα, αναζητούν τρόπους αποτροπής του κακού²⁷³. Τα δυσοίωνα αυτά όνειρα, όπως όλα τα όνειρα, επιβεβαιώνονται²⁷⁴.

Ειδικότερα, το μοτίβο της μητέρας που περιγράφει ένα δυσοίωνα για τον γιο της όνειρο για πρώτη φορά απαντά στους *Πέρσες* του Αισχύλου²⁷⁵.

Στους *Πέρσες* η Άτοσσα, *ἄνασσα Περσίδων ὑπερτάτη, / μήτηρ ἢ Ξέρξου γεραία*²⁷⁶ (155-6), βλέπει όνειρα συνεχώς από τη στιγμή που ο γιος της έστειλε στρατό να κυριεύσει την *Ἰαόνων γῆν* (176-8). Περιγράφει στον Χορό το τελευταίο και πιο *ἐναργές* (179) από αυτά (181-199):

ἔδοξάτην μοι δύο γυναῖκ' εὐείμονε,
ἢ μὲν πέπλοισι Περσικοῖς ἠσκημένη,
ἢ δ' αὖτε Δωρικοῖσιν, εἰς ὄψιν μολεῖν,
μεγέθει τε τῶν νῦν ἐκπρεπεστάτα πολύ,
185 κάλλει τ' ἀμώμω, καὶ κασιγνήτα γένους
ταύτου· πάτραν δ' ἔναιον ἢ μὲν Ἑλλάδα
κλήρωι λαχοῦσα γαῖαν, ἢ δὲ βάρβαρον·
τούτω στάσιν τιν', ὡς ἐγὼ ᾿δόκουν ὄρα̃ν,
τεύχειν ἐν ἀλλήλησι· παῖς δ' ἐμὸς μαθὼν
190 κατεῖχε κάπράνεν, ἄρμασιν δ' ὕπο
ζεύγνυσιν αὐτῶ καὶ λέπαδν' ὕπ' αὐχένων
τίθησι· χῆ μὲν τῆιδ' ἐπυργοῦτο στολῆι

²⁷⁰ Messer, 1918, 51 και Mikalson, 1991, 103. Μοναδική εξαίρεση το όνειρο του Ηνίοχου στον *Ρήσο* (780-8). Κατά τον W.S. Messer (1918, 98 και σημ. 379), ο Ρήσος «ακολουθεί» την *Ιλιάδα* στην οποία οι ονειρευόμενοι είναι άνδρες. Αντίθετα, ο A.H.M. Kessels (1978, 163-5) υποστηρίζει ότι δεν ισχύουν «συμβάσεις» όπως ότι στην *Ιλιάδα* βλέπουν όνειρα μόνο οι άνδρες, στην *Οδύσσεια* και στην τραγωδία μόνο οι γυναίκες.

²⁷¹ Mikalson, 1991, 103.

²⁷² Messer, 1918, 33 σημ. 105.

²⁷³ Mikalson, 1991, 103 και σημ. 175 και 178 στη σελ. 267.

²⁷⁴ Goward, B., *Telling Tragedy. Narrative Technique in Aeschylus, Sophocles and Euripides*, London, 1999 (ελλην. μετάφρ. Ν.Π. Μπεζαντάκος, *Αφήγηση και Τραγωδία. Αφηγηματικές Τεχνικές στον Αισχύλο, τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη*, Αθήνα, 2002, 59). Ο C. Collard (*Aeschylus: Persians and Other Plays*, Oxford, 2008, xxvi, σημ. 14) παρατηρεί ότι «τα όνειρα και οι προφητείες στην τραγωδία είναι συνήθως σημάδια βέβαιης καταστροφής».

²⁷⁵ Πρώτη η Πηνελόπη (*Οδ.* 4. 787-841) βλέπει όνειρο προφητικό για τον γιο της. Διαφέρει, κυρίως, από το όνειρο της Θέτιδας στο ότι: α) στέλλεται από θεό (την Αθηνά), β) εμφανίζεται ένα είδωλον (η αδελφή της Πηνελόπης, Ιφθίμη) και γ) είναι ευοίωνα (η Ιφθίμη καθησυχάζει την Πηνελόπη προ-λέγοντας ότι Τηλέμαχος θα επιστρέψει από το ταξίδι του σώος στο σπίτι). Βλ. και Messer, 1918, 24 κ.ε. και Kessels, 1978, 83 κ.ε.

²⁷⁶ Ακολουθώ την έκδοση του D. Page, *Aeschyli Septem Quae Supersunt Tragoedias*, Oxford, 1972.

195 ἐν ἡνίασι τ' εἶχεν εὐαρκτον στόμα,
ἢ δ' ἐσφάδαιζε, καὶ χεροῖν ἔντη δίφρου
διασπαράσσει καὶ ξυναρπάζει βίαι
ἄνευ χαλινῶν καὶ ζυγὸν θραύει μέσον.
πίπτει δ' ἐμὸς παῖς, καὶ πατὴρ παρίσταται
Δαρεῖος οἰκτίρων σφε· τὸν δ' ὅπως ὄρῃ
Ξέρξης, πέπλους ῥήγνυσιν ἀμφὶ σῶματι.

(= Μου φάνηκε μπροστά μου δυο καλοντυμένες
πως βγήκανε γυναίκες, στολισμένη η μια τους
με περσικούς κ' η δεύτερη με δώριους πέπλους,
πολύ απ' τις τωρινές ξεχωριστές στο μπόι
και στην ασύγκριτη ομορφιά· κι απ' το ίδιο γένος
αδερφές, της μιας έδωσε πατρίδα ο κλήρος
την Ελλάδα, της άλλης τη γη των βαρβάρων.
μου φάνηκε λοιπόν σαν κάποια ανάμεσό τους
να 'χανε στήσει αμάχη αυτές, κι ως το είδε ο γιος μου,
να τις κρατήσει επάσκιζε και τις μερέψει,
ως που τις ζέβει στο άρμα του και ζυγολούρια
στο σβέρκο των περνά· κορδώνουνταν η μια τους
με τα στολίδια αυτά κ' έδινε υπάκουο στόμα
στα γκέμια της, ενώ φτερνοκοπιόνταν η άλλη
και μια τα σύνεργα του δίφρου θρυμματίζει,
και με βια τον ξεσέρνει δίχως χαλινάρια,
ως που τέλος σε δυο το ζυγό σπα στη μέση.
και πέφτει ο γιος μου κι ο πατέρας του κοντά του
φτάνει γεμάτος λύπηση κι άμα τον βλέπει
σκίζει τα ρούχα επάνω του που φόραε ο Ξέρξης).

Η αντίδραση της Άτοσσας, όταν ξύπνησε, να πλύνει τα χέρια της στα νερά
καλλιρόου πηγής (200-1) και να προσέλθει σε βωμό προσφέροντας πέλανον²⁷⁷ (204)

²⁷⁷ Για τον πέλανον βλ. Rosenbloom, D., *Aeschylus: Persians*, London, 2006, 56.

στους θεούς, με σκοπό να αποτρέψει το κακό²⁷⁸, δείχνει ότι εξέλαβε ως δυσοίωνα το όνειρο για τον γιο της. Αν και συμβολικό, είναι προφανές στη σημασία του: ο Ξέρξης δεν θα μπορέσει να υποτάξει τους Έλληνες. Ο Χορός, ωστόσο, ως άτυπος κριτής του ονείρου εμφανίζεται να μην αντιλαμβάνεται τη σημασία του (215 κ.ε.)²⁷⁹. Το κακό αυτό για τον Ξέρξη όνειρο «ενισχύεται» περαιτέρω από έναν απαίσιο οiwνό (205-10). Ταυτα τα δείματα (210) για την Άτοσσα θα επιβεβαιωθούν²⁸⁰, καθώς πολύ γρήγορα τα κακά σημάδια θα μετατραπούν σε κακές ειδήσεις, που θα αναγγείλει πρώτα ο Άγγελος (249 κ.ε.), έπειτα το είδωλον του Δαρείου (681) και τελικά ο ίδιος ο Ξέρξης (908 κ.ε.)²⁸¹. Ο Δίας επαλήθευσε εις βάρος του Ξέρξη χρησμούς και θέσφατα (739-41· πβ. και 800-3). Ο Ξέρξης δεν θα πεθάνει, αλλά εύχεται να είχε πεθάνει (εἴθ' ὄφελε, Ζεῦ, κάμῃ μετ' ἀνδρῶν / τῶν οἰχομένων / θανάτου κατὰ μοῖρα καλύψαι, «Αχ, δεν ήτανε θε μου, μ' όλους τους άλλους που χάθηκαν να με σκέπαζε του θανάτου κι εμένανε η μοίρα!», 915-7), έχοντας γίνει σάκτωρ Ἰιδου Περσῶν («στοιβάζοντας από Πέρσες τον Ἄδη», 923-4), αντί Ελλήνων.

Ακόμα και αν ο Στάτιος δεν «παρέλαβε» το μοτίβο από τις Πέρσες του Αισχύλου, που ήταν ο λιγότερο δημοφιλής από τους τρεις μεγάλους τραγικούς στην αρχαιότητα²⁸², μπορεί να επηρεάστηκε από την *Εκάβη* του Ευριπίδη. Στη λατινική γραμματεία η επίδραση της *Εκάβης* διαπιστώνεται στην *Εκάβη* του Ἀκκιου, στις *Μεταμορφώσεις* (13. 429 κ.ε.) του Οβιδίου και στις *Τρωάδες* (938-44 και 1118-64) του Σενέκα²⁸³.

Η *Εκάβη* στην ομώνυμη τραγωδία βλέπει *όνειρους*²⁸⁴ (89) για τον γιο της, Πολύδωρο, και την κόρη της, Πολυξένη (73-8 και 90-1)²⁸⁵. Η *Εκάβη* φοβισμένη από

²⁷⁸ Ένας άλλος τρόπος αποτροπής του κακού που προέρχεται από όνειρο είναι να το διηγηθεί κανείς στο φως της ημέρας (Garvie, 2009, 122). Βλ. και Parker, R., *Miasma. Pollution and Purification in Early Greek Religion*, Oxford, 1983· 1996, 220 και σημ. 71.

²⁷⁹ Ο B. Goward (2002, 136) θεωρεί ότι «η αόριστη εξήγησή του από τον χορό πρέπει να γίνει αντιληπτή ειρωνικά».

²⁸⁰ Η ίδια η Άτοσσα, μετά την ήττα των Περσών, θα αντιληφθεί την επαλήθευση του ονείρου της (ὄ νυκτὸς ὄψις ἐμφανῆς ἐνυπνίων, / ὡς κάρτα μοι σαφῶς ἐδήλωσας κακά, 518-9).

²⁸¹ Hall, E., *Aeschylus Persians*, Warminster, 1996, 123.

²⁸² Garland, 2004, 7. Πιθανότατα η σχέση του Στάτιου με τον Αισχύλο να μην περιορίζεται μόνο στη *Θηβαΐδα* (βλ. σελ. 3 και σημ. 18 και σελ. 4 και σημ. 24 της παρούσας εργασίας). Για παράδειγμα, στην *Αχιλλίδα* το vaticinium του Κάλχαντα (1. 514-37) έχει απότατο λογοτεχνικό πρότυπο την προφητεία της Κασσάνδρας στον *Αγαμέμνονα* (1072 κ.ε.). Στον *Αγαμέμνονα* (717-36) παραπέμπει και η σύγκριση του Αχιλλέα με λιοντάρι (*Αχιλ.* 1. 858-63).

²⁸³ Collard, 1991, 38. Ο B.C. Fenik (1960, 1-19) έδειξε την επίδραση της *Εκάβης* στην *Αινειάδα* (3. 13 κ.ε.). Για την πρόσληψη της *Εκάβης* στη λατινική γραμματεία βλ. και Dugdale, E., “Hecuba”, στο R. Lauriola και K.N. Demetriou (edd.), *Brill's Companion to the Reception of Euripides*, Leiden and Boston, 2015, 106-11.

²⁸⁴ Murray, G. *Euripidis Fabulae*, vol. 1, Oxford, 1902· επανέκδ. 1966.

τα άσχημα όνειρά της (70· πβ. 76-8, 83-6, 92) προσπαθεί να τα εξορκίσει εκθέτοντάς τα στο φως της ημέρας (*ὦ στεροπα̅ Διός*, 68)²⁸⁶ και αναζητά τον Έλενο και την Κασσάνδρα ως εξηγητές των ονείρων της (87-9). Ο φόβος της επιτείνεται από το *φάντασμα* του Αχιλλέα, το οποίο, αφού *ἦλθ' ὑπὲρ ἄκρας / τύμβου κορυφᾶς* («στην κορυφή του τάφου του στάθηκε», 92-3), *ἤπει δὲ γέρας / τῶν πολυμόχθων τινὰ Τρωιάδων* («ζητούσε τιμητική προσφορά κάποια από τις πολύπαθες Τρωαδίτισσες», 94-5). Η Εκάβη ικετεύει τους δαίμονες να μην είναι κόρη της το *γέρας* του νεκρού Αχιλλέα (96-7), ωστόσο, το *εἶδωλον* του Πολύδωρου ρητά είχε προηγουμένως δηλώσει ότι το *γέρας* θα είναι η Πολυξένη (40-1).

Παρά τις ομοιότητες που παρουσιάζει το όνειρο της Θέτιδας, όπως θα φανεί και παρακάτω, με αυτό της Άτοσσας και της Εκάβης, δεν μπορεί να αποκλειστεί πρότυπό του να αποτέλεσε το όνειρο της Κλυταιμνήστρας στις *Χοηφόρους* (523 κ.ε.)²⁸⁷ του Αισχύλου και στην *Ηλέκτρα* (417 κ.ε.)²⁸⁸ του Σοφοκλή. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί μια αποφασιστικής σημασίας διαφορά, η οποία δυσχεραίνει τη συνανάγνωσή τους: το δυσοίωνο όνειρο της Κλυταιμνήστρας δεν είναι σημάδι ότι κινδυνεύει ο γιος της, αλλά ότι κινδυνεύει η ίδια από τον γιο της. Ως εκ τούτου, δεν μπορούμε να παραλληλίσουμε ούτε τη Θέτιδα με την Κλυταιμνήστρα, καθώς η Νηρηίδα δεν διατρέχει κανένα κίνδυνο από τον Αχιλλέα, ούτε τον Αχιλλέα με τον Ορέστη, ο οποίος φονεύει τη μητέρα του. Υπό την οπτική αυτή θεωρούμε ότι είναι υπερβολικό να υποστηριχτεί ότι η Θέτιδα «κινδυνεύει» από τον γιο της, όχι επειδή ο Αχιλλέας θα τη φονεύσει, αλλά επειδή ο ίδιος θα φονευθεί!

Δεν αποκλείεται, επίσης, ο Στάτιος να είχε ως άμεσο πρότυπό του το όνειρο της Ανδρομάχης για τον Αστυάνακτα στις *Τρωάδες* (435 κ.ε.) του Σενέκα²⁸⁹. Δεν είναι δύσκολο να εντοπιστούν αναλογίες ανάμεσα στη Θέτιδα και την Ανδρομάχη από τη μια και τον Αχιλλέα και τον Αστυάνακτα από την άλλη στις σκηνές αυτές²⁹⁰,

²⁸⁵ Για το αν πρόκειται για ένα όνειρο ή δύο, όπως και για τη γνησιότητα των στ. 73-8 και 90-7, βλ. Συνοδινού, 2005, 42-7. Ο W.S. Messer (1918, 85 κ.ε.) κάνει λόγο για δύο όνειρα: ένα «ομηρικού τύπου», ένα *Aussentraum*, που ταυτίζεται με όσα το *εἶδωλον* του Πολύδωρου προλογίζει και ένα αλληγορικό, ένα *Innentraum*, που αφορά την Πολυξένη (90-1). Οι G. Devereux (*Dreams in Greek Tragedy. An Ethno-Psycho-Analytical Study*, Berkeley and Los Angeles, 1976, 270) και J. Gregory (*Euripides: Hecuba*, Atlanta, Georgia, 1999, 49-50 και 55-6) θεωρούν ότι το αλληγορικό όνειρο των στ. 90 κ.ε. αφορά και τα δύο παιδιά της Εκάβης.

²⁸⁶ Επικαλείται, επίσης, τη νύχτα (68), τη γη (70) και τους χθόνιους θεούς (79) (Συνοδινού, 2005, 37-8). Βλ. και Gregory, 1999, 52-3.

²⁸⁷ Για το όνειρο στις *Χοηφόρους* βλ. Messer, 1918, 70 κ.ε. και Devereux, 1976, 182 κ.ε.

²⁸⁸ Για το όνειρο στην *Ηλέκτρα* βλ. Messer, 1918, 79 κ.ε. και Devereux, 1976, 220 κ.ε.

²⁸⁹ Για την επίδραση του Σενέκα στον Στάτιο βλ. Delarue, 2000, 141-87 και *passim*.

²⁹⁰ Delarue, 2000, 171-2.

όπως και στις σκηνές της απόκρυψής των δύο ηρώων από τις μητέρες τους²⁹¹. Ωστόσο, η μορφή του Έκτορα που εμφανίζεται στο όνειρο της Ανδρομάχης προτρέποντάς την να εγερθεί και να σώσει τον γιο τους (*'dispelle somnos' inquit 'et natum eripe*, «διώξε τον ύπνο, είπε, και σώσε τον γιο σου», 452) ανακαλεί ομηρικές ονειρικές μορφές²⁹².

Τέλος, ο Στάτιος είχε κάνει χρήση του μοτίβου και προηγουμένως, στη *Θηβαΐδα* (9. 570 κ.ε.). Εκεί η Αταλάντη βλέπει επαναλαμβανόμενα δυσοίωνα συμβολικά όνειρα για τον γιο της Παρθενοπαίο, ο οποίος συμμετέχει στην εκστρατεία των Επτά εναντίον της Θήβας. Ιδιαίτερα φοβισμένη από το τελευταίο όνειρό της (9. 583-4· πβ. 9. 622) η μητέρα θα σπεύσει αρχικά να εξαγνιστεί στα νερά του ποταμού Λάδωνα (9. 573-4· πβ. *Αισχ. Πέρσ.* 201 κ.ε.) και εν συνεχεία στο ιερό της Άρτεμης, όπου θα απευθύνει προσευχή στη θεά να την αξιώσει να ξαναδεί τον γιο της και να παύσει τα δυσοίωνα σημάδια (9. 604 κ.ε.). Προσεύχεται, όμως, *nequiquam* («μάταια», 9. 607) και το δυσοίωνα όνειρό της επιβεβαιώνεται και από τον Απόλλωνα (9. 661-2).

Το όνειρο της Αταλάντης, όπως και της Θέτιδας, είναι ο τύπος του συμβολικού ονείρου που απαντάται στην τραγωδία και έχει απώτατο λογοτεχνικό πρότυπό του τις *Πέρσες* του Αισχύλου²⁹³. Το όνειρό της θα επαληθευθεί με τον πρόωρο θάνατο του γιου της, Παρθενοπαίου (*Θηβ.* 9. 877 κ.ε.).

Heu simplex aetas! (9. 878). Ο Παρθενοπαίος είναι ένας *puer* (9. 877), ένας *ephebus* (9. 571· πβ. *άνδρόπαις άνήρ*, *Αισχ. Επτ.* 533)²⁹⁴, όταν πεθαίνει. Η μητέρα του προσπάθησε να τον αποτρέψει, ανεπιτυχώς, από το να συμμετάσχει στον πόλεμο (*Θηβ.* 4. 317 κ.ε.), προειδοποιώντας τον ότι τα κακά *omina sunt vera* (4. 330). Ο Παρθενοπαίος, όμως, εξ απαλών ονύχων επιθυμούσε τα όπλα (9. 619 κ.ε.) και

²⁹¹ Βλ. σημ. 121 στις σσ. 24-5 και σημ. 170 στη σελ. 35 της παρούσας εργασίας.

²⁹² Αν και δεν είναι θεόσταλτος ο Έκτορας, μοιάζει με τις ονειρικές μορφές των ομηρικών επών, που είναι οικείες στον ονειρευόμενο, τον προτρέπουν να ξυπνήσει και να αναλάβει δράση (Kessels, 1978, 134-43). Κατά την E. Fantham (1982, 279) το όνειρο της Ανδρομάχης ανακαλεί το όνειρο του Αινεία, στο οποίο, επίσης, εμφανίζεται ο Έκτορας (*Βεργ. Αιν.* 2. 270 κ.ε.). Συμφωνούμε με την επισήμανσή της ότι «η αφηγηματική τεχνική είναι επική και όχι δραματική». Συνεπώς, με το όνειρο στον Σενέκα έχουμε μια διαμεσολαβημένη αναφορά όχι στην τραγωδία, αλλά στο έπος, στον Βεργίλιο και τον Όμηρο.

²⁹³ Dewar, 1991, 166.

²⁹⁴ Για τον Παρθενοπαίο ως παιδί-ήρωα, «Heldenknabe», βλ. Gossage, 1972, 206 και σημ. 49 στη σελ. 228· Dewar, 1991, xxxiv-v και Melville, A.D., *Statius Thebaid*, with an introduction and notes by D.W.T. Vessey, Oxford, 1992, xxxviii-ix.

παιδιόθεν εκπαιδευτήκε σκληρά (9. 797-8). Απαξιώνει, επίσης, όπως και ο Αχιλλέας, τις βακχικές τελετές (9. 792 κ.ε.)²⁹⁵.

Αυτά τα χαρακτηριστικά απηχούνται στον Αχιλλέα της *Αχιλλήϊδας*. Ο Στάτιος διαγράφει τον Αχιλλέα ως νέο Παρθενοπαίο, όπως διαγράφει τη Θέτιδα ως νέα Αταλάντη. Προσπαθούν μάταια ενάντια στα *fata* (*Θηβ.* 9. 652-3, 9. 661 και *Αχιλ.* 1. 81) οι *anxiae matres* να σώσουν τη ζωή των γιων τους. Ακόμα και ο ύπνος τους ταράζεται συχνά (*saepe*, *Θηβ.* 9. 576. και *Αχιλ.* 1. 133) από εφιάλτες που αφορούν την τύχη των προσφιλών τέκνων τους. Ο πραγματικός φόβος τους αποκαλύπτεται στην ευχή της Αταλάντης: “*miseræ sine funera matris / audiat ille prior !*” (9. 634-5), να ζήσουν, δηλαδή, περισσότερο από τα παιδιά τους, ή αλλιώς, να ζήσουν τον θάνατο των παιδιών τους²⁹⁶.

Η βασική τραγική ιδέα του πρόωρου θανάτου βρίσκεται και στον παραλληλισμό του Αχιλλέα με τον Αστυάνακτα του Σενέκα. Αντιστοίχως, η Θέτιδα ως νέα Ανδρομάχη είναι η μητέρα η οποία παρά τις προσπάθειές της θα θρηνήσει το νεκρό γιο της.

Ομοίως, τον πρόωρο θάνατο του Αχιλλέα υπαινίσσεται η διακειμενική ανάκληση δύο άλλων θυμάτων του τρωικού πολέμου, του Πολύδωρου και της Πολυξένης²⁹⁷. Ο Πολύδωρος, ο *νεώτατος των Πριαμίδων*, ήταν πολύ μικρός, ώστε να φέρει *όπλα* ή *έγχος*, και για αυτό ο πατέρας του τον φυγάδευσε από την Τροία στη Θράκη (*Εκ.* 13-5· πβ. 1132-5)²⁹⁸. Πάντως, όταν πεθαίνει, δεν είναι πλέον παιδί²⁹⁹, καθώς η Εκάβη συγχέει τη σορό του με αυτήν της Πολυξένης (671-3· πβ. 733-4)³⁰⁰, η οποία είναι *νεάνιδα* (577)³⁰¹.

Εκτός από το «νεαρόν» της ηλικίας ο Αχιλλέας μοιράζεται με τον Πολύδωρο, όπως και με τον Αστυάνακτα του Σενέκα, την απόκρυσή του, προκειμένου να

²⁹⁵ Dewar, 1991, 172. Ο Αχιλλέας, παρόλο που συμμετέχει σε αυτές, τις απαξιώνει στην ουσία τους, καθώς για αυτόν υπήρξαν μόνο το μέσο για να ικανοποιήσει τον έρωτά του.

²⁹⁶ Βλ. σελ. 32, σημ. 156.

²⁹⁷ Και των δύο ο θάνατος συνδέεται με τον Αχιλλέα. Ο Πολύδωρος φονεύεται από τον Αχιλλέα (*Ιλ.* 20. 407 κ.ε.), ενώ η Πολυξένη προσφέρεται ως θυσία στον νεκρό ήρωα (*Εκ.* 508 κ.ε.).

²⁹⁸ Πρόκειται μάλλον για μια ευριπίδεια εκδοχή του μύθου (Gregory, 1999, xviii και 42· Συνοδινού, 2005, 11 κ.ε.). Ο ομηρικός Πολύδωρος ζει και πεθαίνει στην Τροία (*Ιλ.* 20. 407 κ.ε.).

²⁹⁹ Gregory, 1999, 39.

³⁰⁰ Gregory, 1999, 128.

³⁰¹ Παραβάλλεται, επίσης, με *σκόμνον* (205) και *μόσχον* (205 και 526), λέξεις που χρησιμοποιούνται για να δηλωθούν άτομα νεαρής ηλικίας (Συνοδινού, 2005, 76-7 και 199). Στη νεανική ηλικία της Πολυξένης πρέπει να παραπέμπει και η φράση *αΐματι χλωρῶ* (127· βλ. Συνοδινού, 2005 ad loc). Πβ. και στ. 425: *ὦ τῆς ἀόρου θύγατερ ἀθλία τύχης* («Κόρη μου δύστυχη που πεθαίνεις πριν την ώρα σου»).

αποφύγει τον πόλεμο³⁰², ενώ με την Πολυξένη την υπέρβαση κάθε αναγκαιότητας με την συνειδητή επιλογή του θανάτου του³⁰³. Η Πολυξένη επιλέγοντας τον θάνατό της αψηφά το *ἀναγκαῖον* (Εκ. 346-7)³⁰⁴, όπως και ο Αχιλλέας της Σκύρου αποδεσμεύεται από τη βούληση του Δία και τα *fata*, που του όρισαν να πολεμήσει και να πεθάνει στην Τροία³⁰⁵.

Παράλληλα με τον Αχιλλέα που διακειμενικά παρουσιάζεται ως παιδί της Εκάβης, η Θέτιδα εμφανίζεται ως νέα Εκάβη. Η Εκάβη είναι ήδη στην *Ιλιάδα* μια *mater dolorosa*³⁰⁶. Στις *Τρωάδες* του Ευριπίδη η γηραιά βασίλισσα θρηνεί τὸν *πεντήκοντ' ἀροτῆρα τέκνων / Πρίαμον* (135-6). Στην ομώνυμη τραγωδία η πολύτεκνη Εκάβη θα καταλήξει εξαιτίας του πολέμου *ἄπαις* (Εκ. 669). Η *παντλάμων* (197) και *παναθλία* (658) ηρωίδα, *ἢ πάντα νικῶσ' ἄνδρα καὶ θῆλον σπορὰν / κακοῖσιν* («που ξεπερνά κάθε άντρα και το γυναικείο φύλο στις συμφορές», 659-60), αποτελεί το αρχέτυπο της μητέρας που στερείται τα παιδιά της εξαιτίας του πολέμου³⁰⁷, εν προκειμένω του τρωικού. Στον ίδιο πόλεμο θα χάσει και η Θέτιδα το μοναδικό παιδί της.

Η Άτοσσα των *Περσών*, από την άλλη, δεν θρηνεί κανέναν, πρόωρα ή όχι, χαμένο γιο. Θρηνεί (*Περσ.* 705· πβ. 1038 κ.ε.), όμως, ζωντανό έναν αποτυχημένο και αιτιασμένο γιο. Ο Ξέρξης προκάλεσε με την εκστρατεία του περισσότερα *πήματα* στην αυτοκρατορία από όσα προκάλεσαν όλοι μαζί οι προκάτοχοι του θρόνου (785-6) και επιστρέφει φέροντας εμφανές σημάδι της *ἀτιμίας* τα σχισμένα ενδύματά του (847-8· πβ. 1018 κ.ε.). Μεγαλύτερη, ωστόσο, βαρύτητα δεν έχει η συντριπτική ήττα του Ξέρξη³⁰⁸, και των *Περσών*, αλλά η αιτία της. Και αυτή δεν είναι άλλη από την ὕβριν που διέπραξε ο Ξέρξης³⁰⁹.

Ο Ξέρξης *νέωι θράσει* («με της νιότης του τη βράση», 744· πβ. *νέος ἔτ' ὦν νέ' ἀφρονεῖ*, «σα νέος που 'ναι, έχει μυαλά νεανικά», 782) *ἔζευξεν Ἑλλῆς πορθμόν* (722·

³⁰² Κατά τον C. Collard (1991, 33) η απόκρυψη του Πολύδωρου στη Θράκη από τον Πρίαμο θυμίζει την αντίστοιχη του Νεοπτόλεμου στη Σκύρο από τον Αχιλλέα. Ο Ευριπίδης, όμως, στους *Σκυρίους* πραγματεύτηκε μια άλλη απόκρυψη: του ίδιου του Αχιλλέα.

³⁰³ Για την αυτοθυσία της Πολυξένης βλ. Collard, 1991, 142· Michelakis, 2002, 66 και Συνοδινού, 2005, 134.

³⁰⁴ Κατά ειρωνικό τρόπο, μάλιστα, οικειοποιείται την τιμή και τη δόξα του ήρωα, στον οποίο προσφέρεται ως σφάγιο (Michelakis, 2002, 66).

³⁰⁵ Βλ. κεφ. 1.

³⁰⁶ Dugdale, 2015, 100.

³⁰⁷ Collard, 1991, 30.

³⁰⁸ Η ντροπιαστική αυτή ήττα μπορεί να ήταν ανεκτή για ένα ιστορικό πρόσωπο, όπως ο Ξέρξης, αλλά δεν θα ήταν ανεκτή για έναν επικό ήρωα.

³⁰⁹ Kitto, 1993⁵, 50.

πβ. 745-8). *Θνητὸς ὦν θεῶν δέ πάντων ᾧετ', οὐκ εὐβουλίαι, / καὶ Ποσειδῶνος κρατήσειν* («κι ἄνθρωπος αὐτός, πῶς ὅλους θα νικούσε τους θεούς και μαζί τον Ποσειδῶνα, πίστεψε ο ἄμυαλος», 749-50). Εξαιτίας της ὑβρεως κάθῃων φρονημάτων τους («για την αποκοτιά τους και τ' ἄθεα τα φρονήματα», 808) ο Ξέρξης και ο στρατός του *γῆν μολόντες Ἑλλάδ' οὐ θεῶν βρέτη / ἠιδούντο συλᾶν οὐδὲ πιμπράναι νεῶς* («γιατί σαν ἦρθαν στις Ελλάδας τη γη, δεν κρατήθηκαν χέρι στ' ἀγάλματα των θεῶν ιερόσυλο μη βάλουν και φωτιά στους ναούς», 809-10)· *οι βωμοὶ δ' αἴστοι, δαιμόνων θ' ἰδρύματα / πρόρριζα φύρδην ἐξανέστραπται βάθρων* («και τώρα εἶν' οι βωμοὶ τους αφανισμένοι και συθέμελα απ' τη ρίζα των θεῶν τ' ἄγια ἀνάκατα στη γη στρωμένα», 811-2). Τον υβριστὴ θα τιμωρήσει ο Ζεὺς³¹⁰ σύμφωνα με τα θέσφατα. *Ζεὺς ἀπέσκηψεν τελευτήν θεσφάτων* («κι ο Δίας [...] ἔκαμε ἔτσι να ξεσπάσουν οι μαντείες», 740), ο *κολαστῆς τῶν ὑπερκόμπων ἄγαν / φρονημάτων, εὔθνος βαρὺς* («γιατί βαρὺς κριτῆς στέκει ἀπὸ πάνω ο Δίας που την ὑπέρμετρη ἑπαρση σκληρὰ κολάζει», 827-8).

Ἡ διακειμενικὴ ἀνάκληση του Ξέρξη ως υβριστὴ βρίσκεται στην ἴδια κατεύθυνση με τον παραλληλισμὸ του Αχιλλέα με Πενθέα³¹¹. Επίσης, ισχύει και για τον Αχιλλέα αὐτὸ που ο Δαρειὸς συμπεραίνει για τον Ξέρξη: *ὅταν σπεύδῃ τις αὐτός, χῶ θεὸς συνάπτεται* («μα ὅταν ο ἄνθρωπος τα σπρώχνει, βάζει χέρι κι ο θεός», 742). Τα πεπρωμένα και οι θεοὶ «βοηθοῦν» τον Αχιλλέα να συμμετάσχει στον πόλεμο που θα τερματίσει τη ζωὴ του. Αὐτὴ εἶναι ἡ βουλή του Διὸς, ο οποίος φοβήθηκε τον *magnanimum Aeciden*, που θα τον ξεπερνούσε σε δύναμη και θα τον διαδεχόταν στον ουράνιο θρόνο (*Αχιλ.* 1. 1-2)³¹².

Ἐκτός ἀπὸ την ὑβριν του ο Ξέρξης εἶναι μια «τραγικὰ» σημασιοδοτημένη μορφή, επειδὴ ἀνήκει στο «στρατόπεδο» των ηττημένων. Οι *Πέρσες*, ὅπως και ἡ *Ἐκάβη* του Ευριπίδη, εἶναι δράματα που προβάλλουν τις συνέπειες του πολέμου ἀπὸ τη σκοπιὰ των ηττημένων. Ο Στάτιος, παρουσιάζοντας τον Αχιλλέα ως νέο Ξέρξη, ἀλλὰ και ως νέο Πολύδωρο και νέα Πολυξένη (*Ἐκάβη*), ως νέο Αστυνάκτα (*Τρωάδες* Σενέκα) και νέο Παρθενοπαῖο (*Θηβαΐδα*), συγκαταλέγει τον ἥρωα στη «χορεία» των ηττημένων του πολέμου.

³¹⁰ Για τον Δία στους *Πέρσες* βλ. Winnington-Ingram, R.P., “Zeus in the Persae”, *JHS* 93, 1973, 210-219.

³¹¹ Βλ. κεφ. 2.

³¹² Βλ. σσ. 23 κ.ε.

Συμπεράσματα

Ο Στάτιος στο προοίμιο του επικαλείται τη μούσα για να του επιτρέψει να «διέλθει την ζωή του ήρωα στο σύνολό της» (*ire per omnem ... heroa*, 1. 4-5). Η επιθυμία του αυτή (*sic amor est*, 1. 5) περιλαμβάνει και όλες τις πτυχές της ζωής του ήρωα. Μια από τις πτυχές αυτές είναι η τραγική. Το κυρίως τραγικό στοιχείο στη ζωή του Αχιλλέα είναι το πρόωρο τέλος της. Το τέλος αυτό που θα έρθει στα τρωικά πεδία των μαχών αποτελεί συνειδητή επιλογή του ήρωα. Το επεισόδιο της Σκύρου, το οποίο ακολουθεί σε γενικές γραμμές τους *Σκυρίους* του Ευριπίδη, φωτίζει τραγικά την απόφαση αυτή, τοποθετώντας την στο πιο αντιεπικό περιβάλλον, στην ειδυλλιακή Σκύρο. Ο Αχιλλέας της Σκύρου, όπως πρώτος τον συνέλαβε ο Ευριπίδης, δεν είχε μόνο ερωτικές περιπέτειες στο νησί. Σ' αυτό βρίσκεται η αρχή της ιλιαδικής σταδιοδρομίας του ήρωα. Οι χαρές του Αχιλλέα στη Σκύρο καθιστούν τραγικότερες τις μετέπειτα λύπες του και η ζωή της Σκύρου εντείνει την τραγικότητα του θανάτου του στην Τροία.

Στον πρόωρο θάνατο του Αχιλλέα παραπέμπει και ο παραλληλισμός του με τον Πενθέα των *Βακχών*. Και οι δύο ήρωες μεταμφιεσμένοι σε γυναίκες «εισβάλλουν» σε βακχικούς χορούς. Το τίμημα θα είναι βαρύ για αμφοτέρους. Ο Πενθέας θα διαμελιστεί στον Κιθαιρώνα, ενώ ο Αχιλλέας απορρίπτοντας την ειρηνική ζωή της Σκύρου θα αφήσει την τελευταία του πνοή στην Τροία.

Μέσω του ονείρου της Θέτιδας θα ανακληθούν διακειμενικά και άλλοι τραγικοί ήρωες, με κοινό τους πρόσημο τον πρόωρο θάνατο. Ο Πολύδωρος και η Πολυξένη της *Εκάβης*, ο Αστυάνακτας των *Τρωάδων* του Σενέκα και ο Παρθενοπαίος της *Θηβαΐδας* είναι όλοι νέοι οι οποίοι γνωρίζουν βίαιο θάνατο εξαιτίας του πολέμου. Ο Αχιλλέας διαγράφεται, επομένως, από κατεξοχήν επικός ήρωας ως ένα θύμα του πολέμου. Προφανώς, πρόκειται για μια αντι-ηρωική, τραγική αντίληψη του θανάτου στον πόλεμο. Στον ηρωικό κόσμο ο θάνατος στο πεδίο της μάχης είναι συνώνυμο της δόξας.

Τραγικό χρώμα έχει και η διαγραφή του ήρωα ως ηττημένου και όχι νικητή του τρωικού πολέμου, παρόλο που ο Αχιλλέας ανήκει και πρωταγωνιστεί στο στρατόπεδο των Αχαιών, των τελικών νικητών του πολέμου. Μέσω της διακειμενικής ανάκλησης του Ξέρξη (*Πέρσες*), του Πολύδωρου και της Πολυξένης (*Εκάβη*), του

Αστυάνακτα (*Τρωάδες*) και του Παρθενοπαίου (*Θηβαΐδα*) συγκαταλέγεται στη χορεία των «μεγάλων» ηττημένων του πολέμου.

Στην τραγική πτώση του ήρωα παραπέμπουν και οι συσχετισμοί του με κατεξοχήν υβριστές του δράματος, όπως ο Ξέρξης των *Περσών* και ο Πενθέας των *Βακχών*. Η δική του υβριστική συμπεριφορά δεν έγκειται τόσο στην παραβίαση των βακχικών τελετών όσο στην περιφρόνηση όσων εν γένει αντιπροσωπεύει ο Βάκχος: τις χαρές της ζωής. Η εγκατάλειψη της ειρηνικής, όλο ζωής Σκύρου ισοδυναμεί, στην περίπτωση του Αχιλλέα, με εγκατάλειψη της ζωής. Η *par excellence*, ωστόσο, επική διάσταση του ήρωα θα του εξασφαλίσει μέσω του θανάτου του την αθανασία.

Την αθανασία αυτή απέτυχε να την εξασφαλίσει η Νηρηίδα μητέρα του. Θα αποδειχτεί ότι η δική της θεότητα και αθανασία δεν είναι δυνατό να εγγυηθούν ούτε καν τη μακροήμερυσή του. Η θεϊκή ιδιότητά της όχι μόνο δεν την βοηθά να σώσει τον γιο της, αλλά αντιθέτως επιτείνει ακόμα περισσότερο την τραγική της κατάσταση, γιατί γνωρίζει τα *fata* και τη βούληση του Δία και των άλλων θεών, γιατί γνωρίζει ότι όλες οι προσπάθειές της θα αποβούν άκαρπες. Το όνειρο της, το δυσοίωνα όνειρο μιας μητέρας για το παιδί της, την ευθυγραμμίζει με την Εκάβη (*Εκάβη*), την Ανδρομάχη (*Τρωάδες* Σενέκα) και την Αταλάντη (*Θηβαΐδα*). Όλες οι μητέρες ανησυχούν για τα παιδιά τους, είναι τρομοκρατημένες. Όλα τα δυσοίωνα όνειρα επιβεβαιώνονται. Η επιβεβαίωσή τους θα αποκαλύψει τη λιγότερο ένδοξη πλευρά των πολέμων. Οι ήρωες πεθαίνουν στον πόλεμο, ή εξαιτίας του πολέμου, ενώ οι μητέρες επιζούν, για να πενήθσουν τα πρόωρα χαμένα παιδιά τους. Η Θέτιδα, ανήμπορη να αποσοβήσει το μοιραίο για τον γιο της, θα υποχρεωθεί στην εξέλιξη των πραγμάτων να τον θρηνήσει νεκρό.

Η απώλεια του επικού ήρωα δεν έχει μοναδικό «αποδέκτη» τη μητέρα του. Τραγικά θύματα των πολέμων είναι και οι σύζυγοι, όπως και τα παιδιά τους, και ως τέτοιο διαγράφεται και η Δηιδάμεια στο επεισόδιο της Σκύρου. Ήδη στο τέλος του πρώτου βιβλίου «αναλαμβάνει» τον ρόλο της εγκαταλελειμμένης συζύγου. Το «λαμπρό» μέλλον του συζύγου της θα της επιφυλάξει τον ρόλο και της χήρας με ένα ορφανό. Η Δηιδάμεια θα πενήσει τον Αχιλλέα που φεύγει για την Τροία σαν να επρόκειτο για κάποιον ήδη νεκρό.

Τα τραγικά διακείμενα λειτουργούν, επίσης, ως προλήψεις, οι οποίες δείχνουν κυρίως προς την κατεύθυνση του πρόωρου θανάτου του Αχιλλέα. Προδιαγράφουν, όμως, και τη δράση του Αχιλλέα στην Τροία. Αυτή την προοπτική υπαινίσσεται η ταύτισή του με τον Βάκχο, ο οποίος παρουσιάζεται ως κατακτητής της Ανατολής. Ο

Αχιλλέας είναι ουσιαστικά ο κατακτητής της Τροίας, γιατί θα φονεύσει τον κυρίως υπερασπιστή της, τον Έκτορα.

Τέλος, δημιουργείται η εντύπωση ότι τα διακείμενα αυτά λειτουργούν αποσταθεροποιητικά για την ηρωική διάσταση του έπους. Αντιθέτως, η ενεργοποίησή των τραγικών διακειμένων εμπλουτίζει και ενισχύει τον ηρωικό χαρακτήρα της *Αχιλλίδας*. Ο magnanimus Achilles, με τον οποίο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο το έπος του Στάτιου, γνωρίζοντας το τραγικό του τέλος και επιλέγοντάς το αναδεικνύεται ως ο κατεξοχήν επικός ήρωας. Παρά τα εμπόδια που με εμφατικό τρόπο τα τραγικά διακείμενα θέτουν στην πορεία του, το έπος βρίσκει, ήδη στην αρχή του δεύτερου βιβλίου, το δρόμο για την ηρωική ολοκλήρωσή του.

Βιβλιογραφία

Adkins, A.W.H., «Η Ομηρική Ηθική» στο I. Morris και B.B. Powell (edd.), *A New Companion to Homer*, Leiden, New York and Köln, 1997 (ελλην. μετάφρ. Φ. Πέτικα, Μ. Σκέμπης και Μ. Μουρατίδης, *A New Companion to Homer. Εγχειρίδιο Ομηρικών Σπουδών*, Αθήνα, 2009, 841-864).

Albrecht, M. von, *Geschichte der römischen Literatur. Von Andronicus bis Boethius*, München, 1992 (αγγλ. μετάφρ. Fr. and K. Newman, *A History of Roman Literature, From Livius Andronicus to Boethius*, vols. 2, Leiden, New York and Köln, 1997).

Alexiou, M., *The Ritual Lament in Greek Tradition*, Cambridge, 1974 (ελλην. μετάφρ. Δ.Ν Γιατρομανωλάκης και Π.Α. Ροϊλός, *Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση*, Αθήνα, 2002).

Allen, T.W., *Homeri Opera*, vol. 5, Oxford, 1912· επανέκδ. 1961.

Ball, R., “Achilles: Tragic Hero”, *CO* 44, 1967, 53-56.

Basset, S.E., “Achilles' Treatment of Hector's Body”, *TAPA* 64, 1933, 41-65.

Basset, S.E., “The Ἄμαρτία of Achilles”, *TAPA* 65, 1934, 47-69.

Bates, W.N., *Sophocles. Poet and Dramatist*, New York, 1940· 1969.

Bates, W.N., *Euripides. A Student of Human Nature*, New York, 1969.

Berenson Maclean J.K. και Aitken, E.B., *Flavius Philostratus: Heroikos*, Atlanta, 2001.

Bernstein, N.W., *In the Image of the Ancestors: Narratives of Kinship in Flavian Epic*, Toronto, Buffalo and London, 2008.

Boyle, A.J., *Roman Tragedy*, London and New York, 2006.

Bowie, A.M., *Aristophanes. Myth, Ritual and Comedy*, Cambridge, 1993 (ελλην. μετάφρ. Π. Μοσχοπούλου, *Αριστοφάνης. Μύθος, Τελετουργία και Κωμωδία*, Αθήνα, 1999).

Bowra, C.M., *Pindari Carmina cum Fragmentis*, Oxford, 1935· 1947²· επανέκδ. 1954.

Brisson, L., *Le Sexe Incertain. Androgynie et Hermaphrodisme dans l' Antiquité gréco-romaine*, Paris, 1997 (ελλην. μετάφρ. Ν. Κυριαζόπουλος, *Το Αμφίβολο Φύλο. Ανδρογυνία και Ερμαφροδιτισμός στην Ελληνορωμαϊκή Αρχαιότητα*, Αθήνα, 2003).

Bulloch, A.W., “Hellenistic Poetry” στο P.E. Easterling και B.M.W. Knox (edd.), *The Cambridge History of Classical Literature*, vol. 1: Greek Literature, Cambridge, 1985, (ελλην. μετάφρ. Ν. Κονομής, Χρ. Γρίμπα και Μ. Κονομή, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, 2005, 712-813).

Burkert, W., *Griechische Religion der archaischen und Klassischen Epoche*, Stuttgart, 1977 (ελλην. μετάφρ. Ν.Π. Μπεζαντάκος και Α. Αβαγιανού, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία. Αρχαϊκή και Κλασική Εποχή*, Αθήνα, 1993).

- Calame, C., *Les Choeurs de Jeunes Filles en Grèce Archaique I: Morphologie, Fonction Religieuse et Sociale*, Rome, 1977 (αγγλ. μετάφρ. Collins, D. and Orion, J., *Choruses of Young Women in Ancient Greece: Their Morphology, Religious Role, and Social Functions*, Lanham (Maryland), 1997, 14-15).
- Campbell, L. *Sophocles. The Plays and The Fragments*, Oxford, 1879· Hildesheim, 1969.
- Carden, C., *The Papyrus Fragments of Sophocles. An edition with prolegomena and commentary*, Berlin and New York, 1974.
- Collard, C., *Euripides Hecuba*, Warminster, 1991.
- Collard, C. *Aeschylus: Persians and Other Plays*, Oxford, 2008.
- Conte, G.B., «Η λογοτεχνία των αυτοκρατορικών χρόνων» στο F. Graf (ed.), *Einleitung in die Lateinische Philologie*, Stuttgart und Leipzig, 1997 (ελλην. μετάφρ. Νικήτας, Δ.Ζ., *Εισαγωγή στην Αρχαιογνωσία. Τόμος Β΄: Ρώμη*, Αθήνα, 2001· 2003², 250-327).
- Cook, A.B., *Zeus. A Study in Ancient Religion*, vol. 3, Cambridge, 1940.
- Criado, C., “The Constitutional Status of Euripidean and Statian Theseus. Some Aspects of the Criticism of Absolute Power in Statius' Thebaid”, στο W.J. Dominik, C.E. Newlands και K. Gervais (edd.), *Brill's Companion to Statius*, Leiden and Boston, 2015, 291-306.
- Γεωργοβασιλίδης, Δ.Γ., *Βιργιλίου Αινειάδας*, τόμ. 3, Αθήνα, 1974· 1998².
- Γιατρομανωλάκης, Γ., *Δίκτης ο Κρητικός: Εφημερίδα του Τρωικού Πολέμου. Δάρης ο Φρύγας: Ιστορία για την Άλωση της Τροίας*, Αθήνα, 1996.
- Γρόλλιος, Κ., *Οράτιος. Οι Ωδές*, Βιβλίο 1, Αθήνα, 1986.
- Delarue, F., *Stace, Poète Épique, Originalité et Cohérence*, Louvain et Paris, 2000.
- Detienne, M. και Vernant, J.-P., *Les Ruses de l'Intelligence. La Métis des Grecs*, Paris, 1974 (αγγλ. μετάφρ. J. Lloyd, *Cunning Intelligence in Greek Culture and Society*, Chicago and London, 1978, 177-258).
- Dewar, M., *Statius Thebaid IX*, Oxford, 1991.
- Dilke, O.A.W., *Statius. Achilleid*, Cambridge, 1954· Exeter, 2005.
- Dillon, M., *Girls and Women in Classical Greek Religion*, London and New York, 2002.
- Dodds, E. R., *The Greeks and the Irrational*, Berkeley, Los Angeles and London, 1951 (ελλην. μετάφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, Αθήνα, 1978).
- Dodds, E.R., *Euripides Bacchae, edited with Introduction and commentary*, Oxford, 1960 (ελλην. μετάφρ. Γ.Υ. Πετρίδου και Δ.Γ. Σπαθάρας, *Ευριπίδου Βάκχαι*, Αθήνα, 2004).

- Dominik, W.J., “Statius” στο J.M. Foley (ed.), *A Companion to Ancient Epic*, Oxford, 2005, 514-527.
- Duff, J.W., *A Literary History of Rome in the Silver Age. From Tiberius to Hadrian*, London, 1927· London and New York, 1964.
- Dugdale, E., “Hecuba”, στο R. Lauriola και K.N. Demetriou (edd.), *Brill’s Companion to the Reception of Euripides*, Leiden and Boston, 2015, 100-142.
- Easterling, P.E. και Knox, B.M.W. (edd.), *The Cambridge History of Classical Literature I: Greek Literature*, Cambridge, 1985 (ελλην. μετάφρ. Ν. Κονομής, Χρ. Γρίμπα και Μ. Κονομή, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, 2005).
- Edwards, M.E., *Homer, Poet of the Iliad*, Baltimore and London, 1987 (ελλην. μετάφρ. Β. Λιαπής και Ν. Μπεζαντάκος, *Όμηρος. Ο ποιητής της Ιλιάδος*, Αθήνα, 2001).
- Eisenhut, W., *Dictys Cretensis. Ephemeridos Belli Troiani Libri a Lucio Septimio ex Graeco in Latinum Sermonem Translati*, Leipzig, 1973· Stuttgart και Leipzig, 1994.
- Erasmio, M., “The Argo Killed Hippolytus: Roman Tragedy in the (Meta)Theatre” στο G.W.M. Harrison (ed.), *Brill’s Companion to Roman Tragedy*, Leiden and Boston, 2015, 24-44.
- Erbse, H. (ed.), *Scholias Graeca in Homeri Iliadem*, vol. II, Berlin, 1971.
- Fantham, E., “Statius’ Achilles and His Trojan Model”, *CQ* 29, 1979, 457-462.
- Fantham, E., *Seneca’s Troades*, Princeton, 1982.
- Fantham, E., *Roman Readings. Roman response to Greek literature from Plautus to Statius and Quintilian*, Berlin and New York, 2011.
- Feeney, D.C., *The Gods in Epic*, Oxford, 1991.
- Feeney, D., “Tenui ... Latens Discrimine: Spotting the Differences in Statius’ Achilleid”, *MD* 52, 2004, 85-105.
- Fenik, B.C., *The Influence of Euripides on Vergil’s Aeneid*, diss. Princeton, 1960.
- Ferguson, J., *The Religions of the Roman Empire*, Ithaca, New York, 1970.
- Frazer, J.G. *Apollodorus. The Library*, London and New York, 1921.
- Friesen, C.J.P., *Reading Dionysus. Euripides’ Bacchae and the Cultural Contestations of Greeks, Jews, Romans, and Christians*, Tübingen, 2015.
- Fucecchi, M., “Looking for the Giants” στο G. Manuwald και A. Voigt (edd.), *Flavian Epic Interactions*, Berlin, 2013, 107-122.
- Garland, R., *Surviving Greek Tragedy*, London, 2004.
- Garner, R., *From Homer to Tragedy. The Art of Allusion in Greek Poetry*, London and New York, 1990.
- Garvie, A.F., *Aeschylus. Persae*, Oxford, 2009.

Gossage, A.J., "Stattius" στο D.R. Dudley (ed.), *Neronians and Flavians. Silver Latin I*, London and Boston, 1972, 184-236.

Gow, A.S.F. (ed.), *Bucolici Graeci*, Oxford, 1952· επανέκδ. 1969.

Goward, B., *Telling Tragedy. Narrative Technique in Aeschylus, Sophocles and Euripides*, London, 1999 (ελλην. μετάφρ. Ν.Π. Μπεζαντάκος, *Αφήγηση και Τραγωδία. Αφηγηματικές Τεχνικές στον Αισχύλο, τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη*, Αθήνα, 2002).

Graf, F. (ed.), *Einleitung in die Lateinische Philologie*, Stuttgart und Leipzig, 1997 (ελλην. μετάφρ. Νικήτας, Δ.Ζ., *Εισαγωγή στην Αρχαιογνωσία. Τόμος Β΄: Ρώμη*, Αθήνα, 2001· 2003²).

Gregory, J., *Euripides: Hecuba*, Atlanta, Georgia, 1999.

Guépin, J.-P., *The Tragic Paradox. Myth and Ritual in Greek Tragedy*, Amsterdam, 1968.

Hainsworth, B., *The Iliad: A Commentary*, vol. III: Books 9-12, Cambridge, 1993· επανέκδ. 1996, 2000.

Hall, E., *Inventing the Barbarian. Greek Self-Definition through Tragedy*, Oxford, 1989.

Hall, E., *Aeschylus Persians*, Warminster, 1996.

Hardie, A., *Stattius and the Silvae*, Liverpool, 1983.

Hardie, P., "Narrative Epic" στο S. Harrison (ed.), *A Companion to Latin Literature*, Oxford, 2005, 83-100.

Harrison, S.J., *Generic Enrichment in Vergil and Horace*, Oxford, 2007.

Henrichs, A. "Male Intruders among the Maenads: The So-Called Male Celebrant", στο H.D. Evjen (ed.), *Mnemai. Classical Studies In Memory of Karl K. Hulley*, Chico, 1984, 69-91.

Heslin, P.J., *The Transvestite Achilles. Gender and Genre in Stattius' Achilleid*, Cambridge, 2005.

Heslin, P.J., "Stattius and the Greek Tragedians on Athens, Thebes and Rome", στο J.J.L. Smolenaars, H.-J. van Dam και R.R. Nauta (edd.), *The Poetry of Stattius*, Leiden and Boston, 2008, 111-128.

Heubeck, A., West, S. και Hainsworth, J.B., *A Commentary on Homer's Odyssey, Vol. I*, Oxford, 1988.

Hinds, S., *Allusion and Intertext: Dynamics of Appropriation in Roman Poetry*, Cambridge, 1998.

Hinds, S., "Essential Epic: Genre and Gender from Macer to Stattius", στο M. Depew και D. Obbink (edd.), *Matrices of Genre. Authors, Canons, and Society*, Cambridge (Massachusetts) and London, 2000, 221-244.

- Holford-Strevens, L., “In search of Poplios Papinius Statius”, *Hermathena* 168, 2000, 39-54.
- Hopkinson, N., *Ovid Metamorphoses Book XIII*, Cambridge, 2000.
- Hose, M., *Euripides. Der Dichter der Leidenschaften*, München, 2008 (ελλην. μετάφρ. Μ. Ταραντίλη, *Ο Ποιητής των Παθών*, Αθήνα, 2011).
- Hulls, J.-M., “Greek Author, Greek Past: Statius, Athens, and the Tragic Self”, στο A. Augoustakis (ed.), *Flavian Poetry and its Greek Past*, Leiden and Boston, 2014, 193-213.
- Jebb, R.C., Headlam, W.G. και Pearson, A.C. (edd.), *The Fragments of Sophocles, Vol. 2*, Cambridge, 1917· 2009.
- Kakridis, J., “The Motif of the Godsent Mist in the Iliad” στο Jong, de I.J.F., *Homer. Critical Assessments*, vol. 3, London and New York, 1999, 163-178.
- Κακριδή, Ε., «Αχιλλέας» στο Κακριδής, Ι.Θ. (γεν. εποπτ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 3, Αθήνα, 1986, 142-145.
- Καμαρέττα, Α., «Χοροί Θεϊκών Κοριτσιών» στο Κακριδής, Ι.Θ. (γεν. εποπτ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 2, Αθήνα, 1986, 278-292.
- Kannicht, R., *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, vol. 5, Göttingen, 2004.
- Καρακάσης, Ε., «Βουκολική Ποιητική και Πανηγυρική ρητορική στα χρόνια του Νέρωνα. Ποιμενική παράδοση και νεοτερικότητα στην πρώτη Εκλογή του Καλπούρνιου του Σικελού», *Δωδώνη: Φιλολογία* 38-9, Ιωάννινα, 2012, 468-513.
- Καρακάσης, Ε., «Moras solvit belli: Ο Καίσαρας του Λουκανού στον Ρουβίκωνα (B.C. 1.183-227)», *Δωδώνη: Φιλολογία* 40-1, Ιωάννινα, 2014, 283-316.
- Kassel, R., *Aristotelis De Arte Poetica Liber*, Oxford, 1965· επανέκδ. 1980.
- Kayser, C.L., *Flavii Philostrati Opera*, vol. 2, Lipsiae, 1871.
- Kenney, E.J., P. *Ovidi Nasonis Amores, Medicamina Faciei Feminae, Ars Amatoria, Remedia Amoris*, Oxford, 1961· 1968.
- Kessels, A.H.M., *Studies on the Dream in Greek Literature*, Utrecht, 1978.
- King, K.C., *Achilles. Paradigms of the War Hero from Homer to the Middle Ages*, Berkeley, Los Angeles and London, 1987.
- Kirk, G.S., *The Bacchae by Euripides*, Englewood Cliffs (New Jersey), 1970.
- Kitto, H.D.F., *Greek Tragedy. A Literary Study*, London, 1938 (ελλην. μετάφρ. Λ. Ζενάκος, *Η Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, Αθήνα, 1971· 1993⁵).
- Knox, B.M.W., *The Heroic Temper. Studies in Sophoclean Tragedy*, Berkeley and Los Angeles, 1966.
- Knox, B.M.W., “Euripides” στο P.E. Easterling και B.M.W. Knox (edd.), *The Cambridge History of Classical Literature I: Greek Literature*, Cambridge, 1985

(ελλην. μετάφρ. Ν. Κονομής, Χρ. Γρίμπα και Μ. Κονομή, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, 2005, 420-451).

Körte, A., "Euripides' Skyrier", *Hermes* 69, 1934, 1-12.

Kozák, D., "Traces of the Argo. Statius' Achilleid 1 and Valerius' Argonautica 1-2" στο G. Manuwald, G. και A. Voigt (edd.), *Flavian Epic Interactions*, Berlin, 2013, 247-266.

Lauriola, R., "Suppliant Women", στο R. Lauriola και K.N. Demetriou (edd.), *Brill's Companion to the Reception of Euripides*, Leiden and Boston, 2015, 320-345.

Leinieks, V., *The City of Dionysos. A Study of Euripides' Bakchai*, Stuttgart and Leipzig, 1996.

Lenson, D., *Achilles' Choice. Examples of Modern Tragedy*, Princeton, 1975.

Lesky, A., *Die tragische Dichtung der Hellenen*, Göttingen, 1956, 1972³ (ελλην. μετάφρ. Ν.Χ. Χουρμουζιάδης, *Η Τραγική Ποίηση των Αρχαίων Ελλήνων*, τόμ. Β', Αθήνα, 1987, 1990²).

Lesky, A., *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern, 1957 (ελλην. μετάφρ. Α. Τσοπανάκης, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, 1981⁵).

Liapis, V., *A Commentary on the Rhesus Attributed to Euripides*, Oxford, 2012.

Lonnoy, M.-G., "Arés et Dionysos dans la Tragédie Grecque: Le Rapprochement des Contraires", *REG* 98, 1985, 65-71 (ελλην. μετάφρ. Α.Α. Στέφος, *Έπος και Δράμα*, Αθήνα, 1999, 95-102).

Mac Góráin, F., "Virgil's Bacchus and the Roman Republic", στο Farrell, J. και Nellis, P. (edd.), *Augustan Poetry and the Roman Republic*, Oxford, 2013, 124-145.

Mackie, C.J., "Achilles' Teachers: Chiron and Phoenix in the Iliad", *G&R* 44, 1997, 1-10.

Mair, A.W. και Mair, G.R., *Callimachus, Lycophron, Aratus*, London and New York, 1921.

Marinis, A., "Statius' *Thebaid* and Greek Tragedy: The Legacy of Thebes", στο W.J. Dominik, C.E. Newlands και K. Gervais (edd.), *Brill's Companion to Statius*, Leiden and Boston, 2015, 343-361.

Markus, D.D., "Grim Pleasures: Statius's Poetic Consolationes" *Arethusa* 37, 2004, 105-135.

McAuley, M., "Ambiguous Sexus: Epic Masculinity in Transition in Statius' Achilleid", *Akroterion* 55, 2010, 37-60.

McAuley, M., *Reproducing Rome, Motherhood in Virgil, Ovid, Seneca, and Statius*, Oxford, 2016.

McNelis, C., "Greek Grammarians and Roman Society during the Early Empire: Statius' Father and his Contemporaries", *ClAnt* 21, 2002, 67-94.

- McNelis, C., “In the Wake of Latona: Thetis at Statius, *Achilleid* 1.198–216”, *CQ* 59, 2009, 238–246.
- McNelis, C., “Statius’ *Achilleid* and the *Cypria*” στο M. Fantuzzi και C. Tsagalis, (edd.), *The Greek Epic Cycle and Its Ancient Reception: A Companion*, Cambridge, 2015, 578-595.
- McNelis, C. και Sens, A., *The Alexandra of Lycophron. A Literary Study*, Oxford, 2016.
- Melville, A.D., *Statius Thebaid*, with an introduction and notes by D.W.T. Vessey, Oxford, 1992.
- Messer, W.S., *The Dream in Homer and Greek Tragedy*, New York, 1918.
- Michelakis, P., *Achilles in Greek Tragedy*, Cambridge, 2002.
- Mikalson, J.D., *Honor Thy Gods. Popular Religion in Greek Tragedy*, Chapel Hill and London, 1991.
- Most, G.W., “Generating Genres: The Idea of the Tragic” στο Depew, M. και Obbink, D. (edd.), *Matrices of Genre. Authors, Canons, and Society*, Cambridge (Massachusetts) and London, 2000, 15-35.
- Munro, D.B. και Allen, T.W., *Homeri Opera*, vol. 1, Oxford, 1902· 1920³· επανέκδ. 1959.
- Munro, D.B. και Allen, T.W., *Homeri Opera*, vol. 2, Oxford, 1902· 1920³· επανέκδ. 1958.
- Murnagan, S., “Maternity and Mortality in Homeric Poetry Man” *CLAnt* 11, 1992, 242-264.
- Murnagan, S., “Women in Groups: Aeschylus’s Suppliants and the Female Choruses of Greek Tragedy” στο Pedrick, V. και Oberhelman, S.M. (edd.), *The Soul of Tragedy. Essays on Athenian Drama*, Chicago and London, 2005, 183-197.
- Murray, G. *Euripidis Fabulae*, vol. 1, Oxford, 1902· επανέκδ. 1966.
- Murray, G. *Euripidis Fabulae*, vol. 2, Oxford, 1904· 1913³· επανέκδ. 1966.
- Νικολαΐδου - Αραμπατζή, Σ., *Ευριπίδης. Βάκχες*, Θεσσαλονίκη, 2006.
- Page, D., *Aeschyli Septem Quae Supersunt Tragoedias*, Oxford, 1972.
- Panoussi, V., *Greek Tragedy in Vergil’s “Aeneid”. Ritual, Empire, and Intertext*, Cambridge, 2009.
- Panoussi, V., “Dancing in Skyros”, στο A. Augoustakis (ed.), *Ritual and Religion in Flavian Epic*, Oxford, 2013, 335-351.
- Papaioannou, S., *Redesigning Achilles*, Berlin and New York, 2007.
- Parker, R., *Miasma. Pollution and Purification in Early Greek Religion*, Oxford, 1983· 1996.
- Parkes, R., *Statius, Thebaid 4*, Oxford, 2012.

- Περυσινάκης, Ι.Ν., *Αρχαϊκή Λυρική Ποίηση*, Αθήνα, 2012.
- Rabel, R.J., “Apollo as a Model for Achilles in the Iliad”, *AJPh* 111, 1990, 429-440.
- Robbins, E., “The Education of Achilles”, *QUCC* 45, 1993, 7-20.
- Romilly, J. de, *L'Évolution du Pathétique D'Eschyle a Euripide*, Paris, 1961 (ελλην. μετάφρ. Μπ. Αθανασίου και Κ. Μηλιαρέση, *Η Εξέλιξη του Πάθους. Από τον Αισχύλο στον Ευριπίδη*, Αθήνα, 2000).
- Romilly, de J., *La Tragédie Grecque*, Paris, 1970 (ελλην. μετάφρ. Μ. Καρδαμίτσα, *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*, Αθήνα, 1997α).
- Romilly, de J., *La Modernité d' Euripide*, Paris, 1986 (ελλην. μετάφρ. Α. Στασινοπούλου-Σκιαδά, *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*, Αθήνα, 1997β).
- Rose, H.J., *A Handbook of Latin. From the earliest times to the death of St. Augustine*, London, 1967 (ελλην. μετάφρ. Κ.Χ. Γρόλλιος, *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας. Από τη πεζογραφία του Αυγούστου ως τον Αύγουστο*, τόμ. 2, Αθήνα, 1978).
- Rosenbloom, D., *Aeschylus: Persians*, London, 2006.
- Rusten, J., “Dicaearchus and the *Tales from Euripides*”, *GRBS* 23, 1982, 357-367.
- Ρούσσοις, Ε.Ν., «Θαλάσσιοι Δαίμονες» στο Κακριδής, Ι.Θ. (γεν. εποπτ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 2, Αθήνα, 1986, 244-252.
- Scharffenberger, E.W., “Phoenician Women”, στο R. Lauriola και Κ.Ν. Demetriou (edd.), *Brill's Companion to the Reception of Euripides*, Leiden and Boston, 2015, 292-319.
- Scheer, E., *Lycophronis Alexandra*, vol. 2, Berlin, 1908.
- Schein, S.L., *The Mortal Hero. An Introduction to Homer's Iliad*, Berkeley, Los Angeles and London, 1984.
- Seaford, R., *Reciprocity and Ritual. Homer and Tragedy in the Developing City-State*, Oxford, 1994 (ελλην. μετάφρ. Β. Λιάπης, *Ανταπόδοση και Τελετουργία. Ο Όμηρος και η τραγωδία στην αναπτυσσόμενη πόλη – κράτος*, Αθήνα, 2003).
- Seaford, R., *Bacchae*, Warminster, 1996.
- Seaford, *Dionysos*, London and New York, 2006.
- Segal, Ch., *Dionysiac Poetics and Euripides' Bacchae*, Princeton, 1982.
- Shackleton Bailey, D.R., *Statius. Thebaid, Books 8-12. Achilleid*, Cambridge (Massachusetts) and London, 2003.
- Silk, M.S., *Homer. The Iliad*, Cambridge, 2004 (ελλην. μετάφρ. Μ. Σκούρας, *Ομήρου Ιλιάς*, Αθήνα, 2009).
- Slatkin, L.M., *The Power of Thetis. Allusion and Interpretation in the Iliad*, Berkeley, Los Angeles and Oxford, 1991.

- Smith, R.S. και Trzaskoma, S.M., *Apollodorus' Library and Hyginus' Fabulae. Two Handbooks of Greek Mythology*, Indianapolis, 2007.
- Soerink, J., *Beginning of Doom. Statius Thebaid 5.499-753: Introduction, Text, Commentary*, diss. Groningen, 2014a.
- Soerink, J., “Tragic/Epic: Statius’ Thebaid and Euripides’ Hypsipyle” στο A. Augoustakis (ed.), *Flavian Poetry and its Greek Past*, Leiden and Boston, 2014b, 171-191.
- Sommerstein, A.H., “Fragments and Lost Tragedies” στο A. Markantonatos (ed.), *Brill’s Companion to Sophocles*, Leiden and Boston, 2002, 191-209.
- Stanford, W.B., *The Ulysses Theme. A Study in the Adaptability of a Traditional Hero*, Oxford, 1963.
- Stewart, Z., “The *Amphitruo* of Plautus and Euripides’ *Bacchae*” *TAPA* 89, 1958, 348-373.
- Sturt, N.J.H., “Four Sexual Similes in Statius”, *Latomus* 41, 1982, 833-840.
- Συκουτρής, Ι., *Αριστοτέλους Περί Ποιητικής*, Αθήνα, 1934· 1997.
- Συνοδινού, Κ., *Ευριπίδης. Εκάβη*, Β’ τόμος, Αθήνα, 2005.
- Vellacott, P., *Ironic Drama*, Cambridge, 1975.
- Vernant J.-P. και Vidal-Naquet, P., *Mythe et tragédie en Grèce ancienne*, Paris, 1972 (ελλην. μετάφρ. Σ. Γεωργούδη, *Μύθος και Τραγωδία στην Αρχαία Ελλάδα*, τόμ. Α’, Αθήνα, 1974· 1988).
- Vernant, J.-P., “The Refusal of Odysseus” στο Schein, S.L. (ed.), *Reading the Odyssey. Selected Interpretive Essays*, Princeton, 1996, 185-9.
- Versnel, H.S., *Coping with the Gods. Wayward Readings in Greek Theology*, Leiden and Boston, 2011.
- Vessey, D.W.T.C., *Statius and the Thebaid*, Cambridge, 1973.
- Vessey, D.W.T.C., «Το Φλαβιανό Έπος» στο E.J. Kenney και W.V. Clausen (edd.), *The Cambridge History of Classical Literature. II: Latine Literature*, Cambridge, 1982 (ελλην. μετάφρ. Θ. Πίκουλας και Α. Σιδέρη-Τόλια, *Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας*, 1998, 2010⁷, 751-800).
- Wickham, E.C. και Garrod, H.W., *Q. Horati Flacci Opera*, Oxford, 1901· επανέκδ. 1967.
- Williams, R.D., *P. Papini Stati Thebaidos Liber Decimus*, Leiden, 1972.
- Winnington-Ingram, R.P., “Zeus in the Persae”, *JHS* 93, 1973, 210-219.
- Winnington-Ingram, R.P., *Euripides and Dionysus. An Interpretation of the Bacchae*, Cambridge, 1948· Bristol, 1997.

Zanker, P., *Augustus und die Macht der Bilder*, 1987· 1997³ (ελλην. μετάφρ. Γ. Πάγκαλος και Μ. Πεχλιβάνος, *Ο Αύγουστος και η Δύναμη των Εικόνων*, Αθήνα, 2006).

Wohl, V., “Beyond Sexual Difference: Becoming-Woman in Euripides’ *Bacchae*”, στο Pedrick, V. και Oberhelman, S.M. (edd.), *The Soul of Tragedy. Essays on Athenian Drama*, Chicago and London, 2005, 137-154.

Zeitlin, F.I., “Playing the Other: Theater, Theatricality, and the Feminine in Greek Drama” στο Winkler, J.J. και Zeitlin, F.I (edd.), *Nothing to Do with Dionysos? Athenian Drama in Its Social Context*, Princeton, 1990, 63-96.

Zwierlein, O., *L. Annaei Senecae: Tragoediae: Incertorum Auctorum, Hercules [Oetaeus], Octavia*, Oxford, 1986.